

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ**

**ΣΤΑΣΕΙΣ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ ΕΤΑΙΡΙΩΝ Α.Ε. ΓΙΑ
ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ
ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ.**

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2007

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ ΘΕΜΑ :
ΣΤΑΣΕΙΣ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ ΓΙΑ ΤΑ ΑΤΟΜΑ ΜΕ ΝΟΗΤΙΚΗ
ΚΑΘΥΣΤΕΡΗΣΗ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ.

ΣΥΝΤΑΚΤΡΙΕΣ :
ΚΑΠΑΡΟΥΝΑΚΗ ΚΑΛΛΙΟΠΗ Α.Μ : 2276
ΠΛΑΚΙΑ ΣΟΦΙΑ Α.Μ. : 2277

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ :
ΚΟΥΤΡΑ ΚΛΕΙΩ

ΗΡΑΚΛΕΙΟ 2007

“Υπάρχουν πολλά θαύματα, αλλά κανένα τόσο θαυμάσιο όσο ο άνθρωπος.”

Σοφοκλής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	7
Μέρος Α' Θεωρητικό μέρος	8
Κεφάλαιο 1^ο Νοητική Καθυστέρηση	9
1.1 Νοητική Καθυστέρηση : Ιστορική αναδρομή.....	9
1.1.1 Νοητική καθυστέρηση.....	9
1.1.2 Χαρακτηριστικά της νοητικής καθυστέρησης.....	10
1.1.3 Κλίμακες νοητικής καθυστέρησης	11
1.1.4 Αίτια της νοητικής καθυστέρησης.....	14
1.1.5 Θεραπεία – αντιμετώπιση - πρόληψη	15
1.2 Η θέση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση στην κοινωνία.....	16
1.2.1 Τα άτομα με νοητική καθυστέρηση κατά τη διάρκεια του 20 ^{ου} αιώνα στην Ελλάδα.....	16
1.2.2 Κοινωνιολογική, ψυχολογική, ηθικολογική και αισθητική θεώρηση της πνευματικής αναπηρίας στην Ελλάδα και σε χώρες του εξωτερικού.....	19
Κεφάλαιο 2^ο Το άτομο με ειδικές ανάγκες και η οικογένειά του	24
2.1. Η οικογένεια του ατόμου με ειδικές ανάγκες	24
2.1.1. Τα συναισθήματα της οικογένειας στις φάσεις που διέρχεται μετά την διάγνωση.....	24
2.1.2. Τα αδέρφια των παιδιών με ειδικές ανάγκες	28
2.1.3 Οικογενειακή θεραπεία.....	29
2.1.3.1 Μοντέλα συνεργασίας ειδικών – γονέων.....	29
2.1.3.2. Ο ρόλος της οικογένειας μέσα από μια οικολογική προσέγγιση.....	31
2.1.3.3 Καλλιέργεια ενός μοντέλου ενδυνάμωσης στο πλαίσιο μιας πρώιμης παρέμβασης.....	32
2.1.4. Η θεωρία των συστημάτων'	33
2.1.5. Συμβουλευτική με γονείς των ΑΜΕΑ	34
2.2 Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού.	36
Κεφάλαιο 3^ο Η εκπαιδευτική αποκατάσταση ατόμων με νοητική καθυστέρηση.....	39
3.1 Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η κρατική εκπαιδευτική πολιτική.....	39
3.2 Η εκπαίδευση στην Ελλάδα.....	42
3.2.1 Δομή και διοίκηση του σχολικού συστήματος.	42
3.2.2 Το Δικαίωμα στην Εκπαίδευση.	44
3.2.3 Πρόσβαση στην εκπαίδευση.....	45

3.3 Η ιστορική εξέλιξη της Ειδικής Αγωγής.....	46
3.4 Η Ειδική Αγωγή.....	49
3.5 Σκοπός και στόχος Ειδικής Αγωγής.....	50
3.6 Αξιολόγηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.....	52
3.7 Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στην Ειδική Αγωγή.....	54
Κεφάλαιο 4^ο Η επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση.....	57
4.1 Η μετάβαση από τον εκπαιδευτικό χώρο στον επαγγελματικό.....	57
4.2 Ιστορική ανασκόπηση της επαγγελματικής αποκατάστασης των ατόμων με ανάγκες.....	58
4.3 Υποστηριζόμενη απασχόληση.....	61
4.4 Η διαδικασία για την επαγγελματική αποκατάσταση.....	64
4.4.1 Το επαγγελματικό προφίλ.....	64
4.4.2 Εύρεση της θέσης εργασίας.....	65
4.4.3 Ανάλυση έργου.....	67
4.4.4 Συστηματική καθοδήγηση.....	68
4.4.5 Follow up.....	69
4.5 Ο ρόλος της Κοινωνικής Εργασίας στην αποκατάσταση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση.....	70
Κεφάλαιο 5^ο Προγράμματα και Υπηρεσίες στην Ελλάδα.....	72
5.1 Προγράμματα και Υπηρεσίες για την επαγγελματική αποκατάσταση ατόμων με Νοητική Καθυστέρηση.....	72
5.2 Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.).....	72
5.3 Επαγγελματικός Προσανατολισμός και Ο.Α.Ε.Δ.....	73
5.4 Μέτρα για Ειδικές Κοινωνικές Ομάδες.....	74
5.5 Προγράμματα Ο.Α.Ε.Δ.....	76
5.5.1 Πρόγραμμα Νέων Θέσεων Εργασίας.....	76
5.5.2 Πρόγραμμα Νέων Ελευθέρων Επαγγελματιών.....	79
Μέρος Β' Ερευνητικό Μέρος.....	80
Κεφάλαιο 6^ο Σκοπός της έρευνας.....	81
6.1 Σκοπός μελέτης.....	81
6.2 Ερευνητική υπόθεση και ερευνητικά ερωτήματα.....	81
Κεφάλαιο 7^ο Μεθοδολογία Έρευνας.....	82
7.1 Ερευνητική στρατηγική.....	82
7.2 Στατιστική ανάλυση.....	82
7.3 Ο πληθυσμός και το πλαίσιο.....	82

7.3.1 Ο πληθυσμός.....	82
7.4 Επιλογή δείγματος.....	82
7.5 Το ερευνητικό εργαλείο.....	83
7.5.1 Μέσο έρευνας.....	83
7.6 Χρονοδιάγραμμα.....	84
Κεφάλαιο 8^ο Παρουσίαση αποτελεσμάτων.....	85
8.1 Α' Μέρος – Δημογραφικά και εργασιακά στοιχεία.....	85
8.1.1 Δημογραφικά στοιχεία.....	85
8.1.2 Εργασιακή εμπειρία.....	85
8.2 Β' Μέρος - Γνώσεις εργοδοτών σχετικά με τα άτομα με νοητική καθυστέρηση..	86
8.3 Γ' Μέρος - Γνώση προγραμμάτων της πολιτείας για άτομα με νοητική καθυστέρηση.....	86
8.4 Δ' Μέρος - Απόψεις και στάσεις εργοδοτών.....	87
8.5 Συσχετίσεις εξαρτημένων μεταβλητών.....	88
Κεφάλαιο 9^ο Συζήτηση και συμπεράσματα.....	90
9.1 Δυσκολίες της έρευνας.....	90
9.2 Συζήτηση.....	91
9.3 Συμπεράσματα.....	97
9.4 Προτάσεις.....	98
Βιβλιογραφία	100
Παράρτημα	106
Παράρτημα 1 Ερωτηματολόγιο.....	107
Παράρτημα 2 Πίνακες-Γραφήματα.....	113
Παράρτημα 3 Νομοθεσία.....	123
Παράρτημα 4 Ιστοσελίδες σχετικά με την αναπηρία, ειδική αγωγή και την ένταξη	124

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η πτυχιακή μας εργασία αφορά άτομα με νοητική καθυστέρηση και συγκεκριμένα τις στάσεις των εργοδοτών Ανώνυμων Εταιριών (ΑΕ) του Νομού Ηρακλείου Κρήτης.

Όπως όλοι οι άνθρωποι έτσι και τα άτομα με νοητική καθυστέρηση έχουν δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην εργασία. Η νομοθεσία για την ειδική αγωγή στα πλαίσια της νέας Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, στα οποία υπάγονται και τα άτομα με νοητική καθυστέρηση μεταξύ άλλων αναφέρει τους εξής νόμους :

- Ν. 963/79 ΦΕΚ 202/1979 Τ. Α. « Περί επαγγελματικής αποκαταστάσεως αναπήρων και εν γένει ατόμων μειωμένων ικανοτήτων.»

- Ν. 1143/ 81 ΦΕΚ 80/ 31-3-81 Τ. Α. « Περί ειδικής αγωγής, ειδικής επαγγελματικής εκπαίδευσης, απασχολήσεως και κοινωνικής μερίμνης, των αποκλινόντων εκ του φυσιολογικού ατόμων και άλλων τινών εκπαιδευτικών διατάξεων», άρθρα 17, 0, 22.

Έτσι λοιπόν μέσα από αυτούς του νόμους αλλά και άλλους (η διακήρυξη των δικαιωμάτων των ανάπηρων ατόμων. ΟΗΕ 9/12/1975), αναγνωρίζεται το δικαίωμα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση στην επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση.

Στην πτυχιακή εργασία μας μελετάμε τις στάσεις των εργοδοτών απέναντι στα άτομα με νοητική καθυστέρηση. Στην επιλογή του θέματος συντέλεσαν δύο έρευνες που έχουν ήδη γίνει στο Ηράκλειο (Δέσποινα Αρώνη, John R. Hegarty, 'Οι στάσεις των εργοδοτών του Νομού Ηρακλείου απέναντι στα άτομα με νοητική στέρηση', 1997, και Μάριος Σεβρισαριανός, Φιλοθέη Γιγουρτάκη, John R. Hegarty, 'Απόψεις εργοδοτών της πόλεως του Ηρακλείου για τα άτομα με ειδικές ανάγκες', 1999) και τα εργαστήρια που πραγματοποιήθηκαν κατά την διάρκεια των σπουδών μας στην σχολή, μέσα από τα οποία δημιουργήθηκαν ερωτήματα.

Η εργασία, αυτή, αποτελείται από δύο μέρη : το πρώτο είναι το θεωρητικό μέρος, το οποίο αποτελείται από 5 κεφάλαια και παρουσιάζει το θεωρητικό πλαίσιο γύρω από τα άτομα με νοητική καθυστέρηση, την εκπαιδευτική τους αποκατάσταση και την επαγγελματική κατάρτιση, και το δεύτερο είναι το ερευνητικό μέρος, το οποίο παρουσιάζει την έρευνα, που πραγματοποιήθηκε στον νομό Ηράκλειου μετά από τυχαία δειγματοληψία σε 2.500 επιχειρήσεις που ήταν εγγεγραμμένες στο Εμπορικό Επιμελητήριο Ηρακλείου.

ΜΕΡΟΣ Α΄
ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο Νοητική Καθυστέρηση

1.1 Νοητική Καθυστέρηση : Ιστορική αναδρομή.

Ο όρος «νοητική καθυστέρηση» είναι νέος. Μέχρι και τον 18^ο αιώνα γινόταν χρήση του όρου «ιδιωτεία» για να δηλωθεί το σύνολο των μορφών της πνευματικής ανεπάρκειας. Τον 19^ο αιώνα, πρώτοι οι ψυχίατροι θα χρησιμοποιούσαν τον όρο αυτό, αλλά με διαφορετικούς προσδιορισμούς. Ένας από αυτούς, ο Γάλλος ψυχίατρος Esquirol (1772-1840) ύστερα από πολλές μελέτες και εργασίες, διέκρινε αυτό που σήμερα ονομάζουμε πνευματική καθυστέρηση ή олиγοφρένια από την παραφροσύνη.

Την ίδια εποχή και ένας άλλος μεγάλος επιστήμονας ασχολήθηκε με την νοητική καθυστέρηση. Είναι ο Γάλλος γιατρός Itart (1774-1938), του οποίου το έργο για την αγωγή του άγριου παιδιού του δάσους του Avegron υπήρξε παγκόσμιας αναγνωρίσεως και τον επέβαλε στο χώρο της ειδικής αγωγής ως το πρώτο παιδαγωγό της ολιγοφρενίας.

Από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα αναγνωρίστηκε η ανάγκη για την αξιοπρεπή φροντίδα και την εκπαίδευση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση. Στην Ελλάδα η πρώτη προσπάθεια για την εκπαίδευση των νοητικά καθυστερημένων παιδιών ξεκίνησε το 1937, με την ίδρυση του Ειδικού Σχολείου Καισαριανής με πρωτοβουλία της ειδικής παιδαγωγού Ρόζας Ιμβριώτη. Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος έγινε αιτία να ανασταλεί αυτή η προσπάθεια. Μετά την ίδρυση του κέντρου Ψυχικής Υγιεινής άρχισαν πάλι οι προσπάθειες για την εκπαίδευση νοητικά καθυστερημένων ατόμων. Η σύσταση της Ένωσης Γονέων και Κηδεμόνων Απροσάρμοστων Παιδιών συνέβαλε στην ίδρυση, το 1962, του Κέντρου Θεραπευτικής Παιδαγωγικής, το «Στουπάθειο» στο Χαλάνδρι, για «ασκήσιμα» παιδιά σχολικής ηλικίας. Για τα «εκπαιδύσιμα» παιδιά ιδρύθηκε ένα χρόνο αργότερα, από ενδιαφερόμενους γονείς, σε συνεργασία με το κέντρο Ψυχικής Υγιεινής, το ίδρυμα προστασίας Απροσάρμοστων Παιδιών «Η Θεοτόκος».¹

1.1.1 Νοητική καθυστέρηση

Η νοητική καθυστέρηση είναι μια κατάσταση καθυστερημένης ή ατελούς ανάπτυξης της νόησης που χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα από διαταραχή των δεξιοτήτων οι οποίες εκδηλώνονται στη διάρκεια της αναπτυξιακής περιόδου και οι οποίες συμβάλουν στο συνολικό επίπεδο της νοημοσύνης δηλαδή των γνωστικών, γλωσσικών, κινητικών και κοινωνικών ικανοτήτων. Η καθυστέρηση μπορεί να εμφανιστεί με ή χωρίς άλλη οποιαδήποτε ψυχική ή σωματική διαταραχή. Παρ' όλα αυτά τα άτομα που είναι νοητικός καθυστερημένα μπορεί να υποφέρουν από ολόκληρο το φάσμα των ψυχικών διαταραχών. Η επικράτηση άλλων ψυχικών διαταραχών στα άτομα αυτά είναι τουλάχιστον τρεις με τέσσερις φορές μεγαλύτερη από ότι στο γενικό πληθυσμό.²

Η νοημοσύνη δεν είναι ενιαίο χαρακτηριστικό αλλά εκτιμάται βάση ενός μεγάλου ρυθμού διαφορετικών και ως επί το πλείστον ειδικών δεξιοτήτων. Παρ' όλο που όλες οι δεξιότητες συνήθως αναπτύσσονται σε παρόμοιο επίπεδο σε κάθε άτομο,

¹ Σταθόπουλος, , «Κοινωνική Πρόνοια, μια γενική θεώρηση», 2^η Έκδοση, Εκδ. Ελλην, Αθήνα, 1999.

² Στεφανίδης Κ., Σολδάτος Κ., Μαυρέας Β., Ταξινόμηση ICD-10 ψυχοκοινωνικών διαταραχών και ψυχοκοινωνικής συμπεριφοράς, κλινικές περιγραφές και οδηγίες για τη διάγνωση, εκδ. Βήτα, Αθήνα 1997.

υπάρχουν μεγάλες διαφορές μεταξύ τους ιδιαίτερα στα νοητικός καθυστερημένα άτομα.

Σε τέτοια άτομα μπορεί να υπάρχουν σοβαρές διαταραχές σε μια ιδιαίτερη περιοχή π.χ. γλώσσα ή μπορεί να υπάρχει μια ιδιαίτερη περιοχή εξαιρετικά αναπτυγμένων δεξιοτήτων π.χ. στις απλές οπτικοχωρικές δοκιμασίες. Αυτό δημιουργεί προβλήματα στον προσδιορισμό τη διαγνωστικής κατηγορίας. Η εκτίμηση του επιπέδου νοημοσύνης πρέπει να βασίζεται σε οποιεσδήποτε διαθέσιμες πληροφορίες καθώς επίσης να συμπεριλαμβάνει τα κλινικά ευρήματα, την προσαρμοστική συμπεριφορά και τις επιδόσεις των ψυχομετρικών δοκιμασιών. Για την οριστική διάγνωση θα πρέπει να διαπιστώνεται μειωμένο επίπεδο λειτουργικότητας, συνεπαγόμενο μειωμένες ικανότητες προσαρμογής στις καθημερινές απαιτήσεις του φυσιολογικού κοινωνικού περιβάλλοντος. Σύνοδες ψυχικές ή σωματικές διαταραχές έχουν μείζονα επίδραση στην κλινική εικόνα και στη χρήση οποιωνδήποτε δεξιοτήτων. Η διαγνωστική κατηγορία που θα επιλεγεί λοιπόν θα πρέπει να βασίζεται στη σφαιρική εκτίμηση των ικανοτήτων και όχι σε κάποια μεμονωμένη περιοχή που παρατηρείτε διαταραχή κάποιας ιδιαίτερης δεξιότητας. Τα επίπεδα του νοητικού πηλίκου (IQ) χρησιμεύουν ως οδηγός και δεν πρέπει να εφαρμόζονται δύσκαμπτα, λαμβανομένων υπόψη των προβλημάτων της διαπολιτισμικής εγκυρότητας τους.

1.1.2 Χαρακτηριστικά της νοητικής καθυστέρησης

Τα νοητικά καθυστερημένα άτομα αποτελούν μια ανομοιογενή ομάδα ατόμων που διαφέρουν μεταξύ τους ως προς τον βαθμό της νοητικής καθυστέρησης, τις αιτίες του προβλήματος, την συμπεριφορά, την πρόγνωση για το τελικό επίπεδο νοητικής ανάπτυξης και κοινωνικής προσαρμογής.

Το πρώτο από τα χαρακτηριστικά της νοητικής καθυστέρησης είναι ότι η διαταραχή δεν περιορίζεται στην νοημοσύνη, αλλά εκτείνεται στο σύνολο των ψυχικών, κάποτε μάλιστα και των αισθητικοκινητικών λειτουργιών. Η νοητική καθυστέρηση συνοδεύεται για παράδειγμα από ατελή προσαρμογή στο φυσικό και το κοινωνικό περιβάλλον, μειωμένη συναισθηματικότητα, απισθητικές διαταραχές, προσβολή της κινητικότητας, γλωσσική ανεπάρκεια κ.α. Υπάρχει ακόμα μειωμένη ικανότητα για μάθηση. Η ανάπτυξη των νοητικά καθυστερημένων παιδιών ακολουθεί τα ίδια εξελικτικά στάδια με εκείνα των φυσιολογικών παιδιών και συμπληρώνεται στην ηλικία 16-18 χρόνων. Ο ρυθμός όμως είναι βραδύτερος, με αποτέλεσμα να μην ολοκληρώνεται η πνευματική τους ανάπτυξη και να μην φτάνουν τελικά τα ανώτατα πνευματικά στάδια.

Χαρακτηριστικό λοιπόν γνώρισμα της νοητικής καθυστέρησης είναι ο αργός ρυθμός και η παύση της ανάπτυξης των ψυχικών λειτουργιών. Επιπλέον η κάθε λειτουργία έχει το δικό της ρυθμό και το δικό της χρονικό όριο. Συνήθως, δυσμενέστερη είναι η εξέλιξη των λογικών και ορισμένων άλλων γνωστικών μηχανισμών.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της νοητικής ανεπάρκειας είναι η μονιμότητα, το μη επανορθώσιμο, δηλαδή, της διαταραχής. Ο καθυστερημένος άνθρωπος δεν είναι δυνατόν να μεταμορφωθεί σε άτομο κανονικής νοημοσύνης. Εκείνο που επιδιώκεται με τις ιατρικές φροντίδες και την ειδική αγωγή, είναι η αξιοποίηση του δυναμικού που απομένει και προπαντός, η προσαρμογή στο περιβάλλον, που δεν είναι αναγκαστικά συνάρτηση της νοημοσύνης.

Έρευνες που έχουν διεξαχθεί με θέμα τη συγκέντρωση προσοχής έχουν αποδείξει ότι σημαντικά μαθησιακά προβλήματα των καθυστερημένων παιδιών

οφείλονται στη δυσκολία που έχουν να συγκεντρώσουν την προσοχή τους στο ερέθισμα που τους ζητείται να προσέξουν.

Ο εκπαιδευτικός λοιπόν πρέπει να καταρτίσει ειδικό πρόγραμμα για την μείωση των αδυναμιών της προσοχής του καθυστερημένου μαθητή αμέσως μετά την είσοδο του στο σχολείο. Ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες στη μάθηση είναι η μνήμη. Έρευνες με νοητικά καθυστερημένα άτομα αποκαλύπτουν πως η ικανότητα βραχυπρόθεσμης μνήμης είναι ευθέως ανάλογα της νοημοσύνης και ότι μπορεί να αποτελεί τον κύριο παράγοντα της νοητικής καθυστέρησης των καθυστερημένων ατόμων.

Τα παιδιά με νοητική καθυστέρηση έχουν γενικές γλωσσικές ελλείψεις και ειδικά προβλήματα στην κατανόηση και χρήση της γλώσσας που παρεμποδίζουν την ανάπτυξη τους στο γνωστικό, κοινωνικό και συμπεριφοριστικό τομέα. Η έκταση και ο βαθμός των γλωσσικών προβλημάτων εξαρτάται από τον βαθμό της νοητικής καθυστέρησης.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να πούμε ότι, η νοητική ανεπάρκεια είναι κατάσταση πρωτογενής και μη επανορθώσιμη, με συμπτώματα την μειονεξία του ατόμου στον πνευματικό τομέα, τη δυσκολία προσαρμογής του στο περιβάλλον, την νοητική ανωριμότητα και την επέκταση της διαταραχής στο σύνολο σχεδόν του ψυχοσωματικού μηχανισμού του ατόμου. Η σοβαρότητα των συμπτωμάτων αυτών, εξαρτάται, φυσικά, από την βαθμίδα της νοητικής καθυστέρησης, στην οποία βρίσκεται το άτομο.³

1.1.3 Κλίμακες νοητικής καθυστέρησης

Ελαφρά νοητική καθυστέρηση:⁴

Τα άτομα με ελαφρά νοητική καθυστέρηση έχουν την ικανότητα να χρησιμοποιούν το λόγο για να συμμετέχουν σε μια συνομιλία ή σε μια κλινική συνέντευξη παρ' όλο που αποκτούν την ικανότητα της γλωσσικής έκφρασης καθυστερημένα. Τα περισσότερα από τα άτομα με ελαφρά νοητική καθυστέρηση μπορούν να επιτύχουν πλήρη ανεξαρτησία σε σχέση με τη φροντίδα του εαυτού τους και τις πρακτικές και οικιακές ικανότητες. Οι κυριότερες δυσκολίες των ατόμων αυτών φαίνονται συνήθως στο σχολείο, γιατί πολλά από αυτά έχουν δυσκολίες στην ανάγνωση και στη γραφή. Σημαντική βοήθεια για τα ελαφρώς νοητικά καθυστερημένα άτομα είναι, μια εκπαίδευση ειδικά σχεδιασμένη για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους και την αναπλήρωση των μειονεκτημάτων τους. Τα περισσότερα από τα άτομα που βρίσκονται στα υψηλότερα επίπεδα ελαφριάς νοητικής καθυστέρησης είναι δυνητικός ικανά για εργασία, για την οποία απαιτούνται πρακτικές μάλλον παρά θεωρητικές ικανότητες, συμπεριλαμβανομένης της ανειδίκευτης ή ημειδίκευτης χειρωνακτικής εργασίας. Σε κοινωνικοπολιτισμικό περιβάλλον στο οποίο απαιτούνται λίγες θεωρητικές ικανότητες, ένας μικρός βαθμός ελαφριάς νοητικής καθυστέρησης μπορεί να μην αποτελεί αφ' εαυτού πρόβλημα.

Βέβαια με τη συνύπαρξη εμφανούς συναισθηματικής και κοινωνικής ανωριμότητας θα είναι εμφανή τα επακόλουθα του μειονεκτήματος (π. χ. ανικανότητα του ατόμου να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις του γάμου).

³ Κρασανάκης, «Ψυχολογία της Νοημοσύνης», Αθήνα 1983.

⁴ Στεφανίδης Κ., Σολδάτος Κ., Μαυρέας Β., Ταξινόμηση ICD-10 ψυχοκοινωνικών διαταραχών και ψυχοκοινωνικής συμπεριφοράς, κλινικές περιγραφές και οδηγίες για τη διάγνωση, εκδ. Βήτα, Αθήνα 1997.

Γενικά οι δυσκολίες της συμπεριφοράς και του συναισθήματος και οι κοινωνικές δυσκολίες των ελαφρώς καθυστερημένων ατόμων, όπως επίσης και οι ανάγκες θεραπείας και υποστήριξης που πηγάζουν από αυτές, μοιάζουν πολύ με αυτές που συναντώνται στα άτομα με φυσιολογική νοημοσύνη.

Οδηγίες για τη διάγνωση

Αν χρησιμοποιηθούν οι κατάλληλα προσωποποιημένες δοκιμασίες IQ, η ένδειξη για ελαφρά νοητική καθυστέρηση είναι η περιοχή 50-69 βαθμών. Υπάρχει καθυστέρηση σε μεγάλο βαθμό στην κατανόηση και στη χρήση της γλώσσας. Τα προβλήματα στη χρήση της γλώσσας μπορεί να υπάρχουν και στην ενήλικη ζωή. Μόνο σε μια μειονότητα ατόμων μπορεί να προσδιοριστεί οργανική αιτιολογία. Τέλος καταστάσεις σχετιζόμενες με τη νοητική καθυστέρηση, όπως αυτισμός, ή άλλες αναπτυξιακές διαταραχές ή επιληψία, διαταραχές της διαγωγής ή σωματική ανικανότητα, ανευρίσκονται σε μεγάλο βαθμό. Αν υπάρχουν τέτοιες διαταραχές, πρέπει να κωδικοποιούνται ανεξάρτητα.

Περιλαμβάνονται: μικρόνια, ελαφρά νοητική ανωμαλία, ελαφρά ολιγοφρένεια, μωρία.

Μέτρια νοητική καθυστέρηση⁵

Τα άτομα αυτής της κατηγορίας παρουσιάζουν καθυστέρηση στην ανάπτυξη της κατανόησης και χρήσης της γλώσσας καθώς επίσης και στην επίτευξη της φροντίδας του εαυτού και των κινητικών δεξιοτήτων και μερικοί χρειάζονται επίβλεψη σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους. Σε σχέση με το σχολείο έχουν περιορισμένη πρόοδο. Κάποια όμως από αυτά τα άτομα μαθαίνουν βασικές δεξιότητες για την ανάγνωση, τη γραφή και τη μέτρηση. Σε αυτό τους βοηθούν ειδικά εκπαιδευτικά προγράμματα τα οποία έχουν στόχο να αναπτύξουν τις περιορισμένες δεξιότητες των ατόμων αυτών. Τα ενήλικα μέτρια νοητικός καθυστερημένα άτομα είναι συνήθως ικανά για απλή πρακτική εργασία αρκεί να είναι προσεκτικά δομημένη και να επιβλέπονται από έμπειρα άτομα. Γενικά πάντως τα άτομα με μέτρια νοητική καθυστέρηση δεν αντιμετωπίζουν κινητικά προβλήματα και είναι σωματικός δραστήρια. Επίσης μπορούν να επικοινωνούν και να έρθουν σε επαφή με άλλα άτομα καθώς και να συμμετάσχουν σε διάφορες κοινωνικές δραστηριότητες.

Οδηγίες για τη διάγνωση

Ο δείκτης IQ για μέτρια νοητική καθυστέρηση είναι συνήθως 35-49. τα άτομα αυτής της ομάδας έχουν συχνά διαφορές σε σχέση με την ανάπτυξη των ικανοτήτων τους. Δηλαδή, κάποια αναπτύσσουν περισσότερο τις οπτικοχωρικές δεξιότητες, κάποια τις δεξιότητες που έχουν σχέση με τη γλώσσα, κάποια αναπτύσσουν κοινωνικές σχέσεις και μπορούν να κάνουν απλές συζητήσεις ενώ κάποια άλλα είναι αδέξια. Επίσης κάποια από τα άτομα αυτά έχουν πολύ λίγο αναπτυγμένη τη γλώσσα, ώστε να εξυπηρετεί μόνο τις βασικές τους ανάγκες.

Υπάρχουν βέβαια και μερικά άτομα που δεν μαθαίνουν ποτέ να χρησιμοποιούν τη γλώσσα. Καταλαβαίνουν όμως απλές οδηγίες και μπορούν επίσης να μάθουν να κάνουν χρήση των σημάτων με τα χέρια. Έτσι αναπληρώνουν σε κάποιο βαθμό την αναπηρία τους στην ομιλία. Στα περισσότερα μετρίως καθυστερημένα άτομα είναι δυνατό να προσδιοριστεί οργανικό αίτιο. Παιδικός

⁵ Στεφανίδης Κ., Σολδάτος Κ., Μαυρέας Β., Ταξινόμηση ICD-10 ψυχοκοινωνικών διαταραχών και ψυχοκοινωνικής συμπεριφοράς, κλινικές περιγραφές και οδηγίες για τη διάγνωση, εκδ. Βήτα, Αθήνα 1997.

αυτισμός ή άλλες αναπτυξιακές διαταραχές υπάρχουν σε σημαντική μειονότητα και επηρεάζουν αρκετά στην εκδήλωση της κλινικής εικόνας και στην απαιτούμενη αντιμετώπιση. Επίσης συχνές είναι οι επιληψίες και οι νευρολογικές και σωματικές αναπηρίες. Τα περισσότερα όμως μετρίως καθυστερημένα άτομα μπορούν να βαδίζουν χωρίς βοήθεια. Κάποιες φορές είναι δυνατό να πιστοποιηθεί η ύπαρξη άλλων ψυχιατρικών καταστάσεων. Η περιορισμένη όμως ανάπτυξη της γλώσσας δυσκολεύει τη διάγνωση. Για το λόγο αυτό η διάγνωση εξαρτάται και από πληροφορίες οι οποίες λαμβάνονται από αυτούς που ξέρουν καλά το άτομο. Τέλος οποιεσδήποτε παρόμοιες διαταραχές με την καθυστέρηση θα πρέπει να κωδικοποιούνται ανεξάρτητα. Περιλαμβάνονται: βλακεία, μέτρια νοητική ανωμαλία, μέτρια олиγοφρένεια.

Σοβαρή νοητική καθυστέρηση⁶

Η κατηγορία αυτή σε σχέση με την κλινική εικόνα, την ύπαρξη οργανικής αιτιολογίας και τις καταστάσεις που σχετίζονται με αυτή, είναι παρόμοια με την κατηγορία της μέτριας νοητικής καθυστέρησης. Σε αυτή την ομάδα παρουσιάζονται συχνότερα τα κατώτερα επίπεδα της μέτριας νοητικής καθυστέρησης. Τα περισσότερα από τα άτομα με σοβαρή νοητική καθυστέρηση υποφέρουν από μεγάλο αριθμό κινητικών διαταραχών ή άλλων ελλειμμάτων που σχετίζονται με την καθυστέρηση και τα οποία παρέχουν, από κλινικής πλευράς, ενδείξεις για σημαντική βλάβη ή διαταραχή στην ανάπτυξη του κεντρικού νευρικού συστήματος.

Οδηγίες για τη διάγνωση

Για τα άτομα με σοβαρή νοητική καθυστέρηση το IQ βρίσκεται στην περιοχή 20- 34. Επίσης περιλαμβάνονται: σοβαρή νοητική ανωμαλία, σοβαρή олиγοφρένεια.

Βαριά νοητική καθυστέρηση⁷

Τα άτομα αυτά έχουν σοβαρούς περιορισμούς στην ικανότητα τους να κατανοούν ή να συμμορφώνονται με τα αιτήματα ή τις οδηγίες των άλλων. Τα άτομα με σοβαρή νοητική υστέρηση παρουσιάζουν σημαντικά προβλήματα σε σχέση με την κινητικότητα τους ή είναι αδύνατο να κινηθούν ή υποφέρουν από ακράτεια. Ικανά είναι μόνο για πολύ στοιχειώδεις μορφές μη λεκτικής επικοινωνίας. Τέλος δεν είναι ικανά ή έχουν μικρή ικανότητα στη φροντίδα του εαυτού τους για τις πολύ βασικές τους ανάγκες. Για το λόγο αυτό έχουν ανάγκη από συνεχή βοήθεια και επίβλεψη.

Οδηγίες για τη διάγνωση

Το αυτών των ατόμων είναι κάτω από το 20. Η κατανόηση και χρήση της γλώσσας είναι περιορισμένη. Κατανοούν μόνο βασικές εντολές και μπορούν να ζητούν πολύ απλά πράγματα.

---

⁶ Στεφανίδης Κ., Σολδάτος Κ., Μαυρέας Β., Ταξινόμηση ICD-10 ψυχοκοινωνικών διαταραχών και ψυχοκοινωνικής συμπεριφοράς, κλινικές περιγραφές και οδηγίες για τη διάγνωση, εκδ. Βήτα, Αθήνα 1997.

⁷ Στεφανίδης Κ., Σολδάτος Κ., Μαυρέας Β., Ταξινόμηση ICD-10 ψυχοκοινωνικών διαταραχών και ψυχοκοινωνικής συμπεριφοράς, κλινικές περιγραφές και οδηγίες για τη διάγνωση, εκδ. Βήτα, Αθήνα 1997.

Τα άτομα με σοβαρή νοητική καθυστέρηση μπορούν ν' αποκτήσουν τις βασικές και απλές οπτικοχωρικές δεξιότητες ταξινόμησης και αντιπαραβολής. Επίσης με την κατάλληλη καθοδήγηση και επίβλεψη μπορούν να ανταποκριθούν σε ένα μικρό αριθμό πρακτικών και οικιακών εργασιών. Οργανική αιτιολογία μπορεί να προσδιοριστεί στις περισσότερες περιπτώσεις. Ακόμη είναι συχνή η ύπαρξη σοβαρών νευρολογικών ή άλλων σωματικών αναπηριών που επηρεάζουν την κινητικότητα (π.χ. επιληψία, διαταραχές όρασης και ακοής). Τέλος ιδιαίτερα συχνές είναι διάφορες αναπτυξιακές διαταραχές όπως π. χ. ο άτυπος αυτισμός. Αυτές εμφανίζονται συνήθως σε άτομα που μπορούν να κινούνται. Περιλαμβάνονται: βαριά νοητική ανωμαλία, βαριά ολιγοφρένεια.

Άλλη νοητική καθυστέρηση⁸

Η κατηγορία αυτή χρησιμοποιείται όταν η εκτίμηση του βαθμού νοητικής καθυστέρησης είναι ιδιαίτερα δύσκολη ή αδύνατη λόγω αισθητηριακών ή σωματικών διαταραχών.

Νοητική καθυστέρηση μη καθοριζόμενη⁹

Υπάρχουν ενδείξεις νοητικής καθυστέρησης, αλλά οι διαθέσιμες πληροφορίες προκειμένου να καταταγεί το άτομο σε μια από τις προηγούμενες κατηγορίες είναι ανεπαρκείς.

1.1.4 Αίτια της νοητικής καθυστέρησης

Η νοητική καθυστέρηση μπορεί να οφείλεται σε κάποιες ανωμαλίες κατά το στάδιο της ανάπτυξης του εμβρύου ή εξωγενής βλάβης, με αποτέλεσμα, και στις δύο περιπτώσεις, να μην ακολουθεί η ανάπτυξη των νοητικών του ικανοτήτων τους ρυθμούς των φυσιολογικά αναπτυσσομένων ατόμων.

Οργανικές βλάβες στον εγκέφαλο ή ορμονικές ανωμαλίες στη διάρκεια της κύησης, μπορεί να έχουν ως αποτέλεσμα την νοητική καθυστέρηση. Επίσης, η πρόωγη γέννηση ή η καθυστέρηση της περισσότερο από 7 μέρες μπορεί να προκαλέσουν βλάβη στον εγκέφαλο, με συνέπεια τη νοητική καθυστέρηση.

Άλλοι εξωγενείς παράγοντες που μπορεί να οδηγήσουν σε νοητική καθυστέρηση είναι ασθένειες της εγκύου όπως η ερυθρά, η σύφιλη, ο διαβήτης, η λήψη ναρκωτικών, το κάπνισμα, η κακή διατροφή και η έλλειψη βιταμινών. Τα νοητικά καθυστερημένα παιδιά ταξινομούνται με βάση τη βαθμολογία τους σε ψυχολογικές δοκιμασίες (τεστ) νοημοσύνης. Ο δείκτης νοημοσύνης προκύπτει από το ειδικό τεστ ευφυΐας (Stanford-Binet), το οποίο ερμηνεύουν ψυχολόγοι ειδικά εκπαιδευμένοι σε θέματα ψυχολογικών μετρήσεων.¹⁰

Επειδή η νοητική καθυστέρηση συνυπάρχει και με άλλες αναπηρίες κυρίως ψυχικές διαταραχές, όπως ο αυτισμός και η σχιζοφρένεια η συμμετοχή και συνεργασία υπηρεσιών ψυχικής υγείας είναι καθοριστικής σημασίας για τη σωστή διάγνωση.¹⁰

⁸ Στεφανίδης Κ., Σολδάτος Κ., Μαυρέας Β., Ταξινόμηση ICD-10 ψυχοκοινωνικών διαταραχών και ψυχοκοινωνικής συμπεριφοράς, κλινικές περιγραφές και οδηγίες για τη διάγνωση, εκδ. Βήτα, Αθήνα 1997.

⁹ Στεφανίδης Κ., Σολδάτος Κ., Μαυρέας Β., Ταξινόμηση ICD-10 ψυχοκοινωνικών διαταραχών και ψυχοκοινωνικής συμπεριφοράς, κλινικές περιγραφές και οδηγίες για τη διάγνωση, εκδ. Βήτα, Αθήνα 1997.

¹⁰ Σταθόπουλος, «Κοινωνική Πρόνοια, μια γενική θεώρηση», 2^η Έκδοση, Εκδ. Ελλην, Αθήνα, 1999.

1.1.5 Θεραπεία – αντιμετώπιση - πρόληψη

Οι γονείς που έχουν παιδί με νοητική καθυστέρηση δύσκολα μπορούν να πιστέψουν ότι πρόκειται για κατάσταση αθεράπευτη. Αντιλαμβάνονται βέβαια ότι το παιδί τους κινείται αργά, ότι δυσκολεύεται στη γλώσσα, στην κίνηση και σε άλλες μορφές ανάπτυξης, αλλά δεν μπορούν να παραδεχτούν ότι πρόκειται για αθεράπευτη κατάσταση. Φοβούνται να πιστέψουν ότι το επίπεδο του παιδιού τους είναι χαμηλό. Αυτό παρατηρείται σε μεγαλύτερο βαθμό στους γονείς που έχουν καθυστερημένο το πρώτο τους παιδί.

Οι γονείς που έχουν παιδί με νοητική καθυστέρηση, προσφεύγουν συνήθως στον οικογενειακό γιατρό, τον παιδίατρο ή τον ψυχολόγο, και πολύ σπάνια στον ψυχίατρο, παρά μόνο εάν παραπεμφθούν εκεί από τους προηγούμενους γιατρούς, και αυτό γιατί, όπως έχει προαναφερθεί, δεν θέλουν να παραδεχτούν ότι το παιδί τους χρειάζεται ψυχολογική και πνευματική υποστήριξη.

Αν και το βάρος της αντιμετώπισης της νοητικής καθυστέρησης του παιδιού πρέπει να σηκώσουν πολλοί (π.χ. ψυχολόγος, παιδίατρος κ.α.), εκείνος που συνήθως παίζει τον πρώτο ρόλο είναι ο γιατρός. Αυτός θα κληθεί πρώτος να αντιμετωπίσει την περίπτωση του κάθε παιδιού, αυτός θα κάνει την πρώτη διάγνωση, θα πάρει το ιστορικό του παιδιού, θα ερευνήσει τα αίτια, θα δώσει τις πρώτες θεραπευτικές συμβουλές και θα παραπέμψει τους γονείς και σε άλλους ειδικούς για πληρέστερη διάγνωση.

Το κύριο έργο του γιατρού μπορεί να θεωρηθεί διπλής κατεύθυνσης, αφού πρόκειται για έργο θεραπευτικό και συμβουλευτικό. Είναι βέβαιο ότι το θεραπευτικό έργο του γιατρού είναι αρκετά δύσκολο, γιατί ουσιαστικά η νοηματική καθυστέρηση είναι αθεράπευτη. Οι προσπάθειες του θα είναι αποτελεσματικές στις περιπτώσεις μωρίας, λιγότερο αποδοτικές στις περιπτώσεις ηλιθιότητας και σχεδόν άκαρπες στις περιπτώσεις ιδιοτελείας. Δυσκολίες θα προκύψουν από τον χρόνο εξέτασης του παιδιού, όσο πιο νωρίς γίνει η διάγνωση, τόσο μεγαλύτερες ελπίδες υπάρχουν.

Φάρμακα για την νοητική καθυστέρηση δεν υπάρχουν, και όσα κυκλοφορούν, που είναι συνήθως βιταμίνες, ενδοκρινικά παρασκευάσματα και ψυχοφάρμακα δεν θεραπεύουν, αλλά δρουν ως διεγερτικά ηρεμιστικά. Δυστυχώς σε καμία περίπτωση η νοητική καθυστέρηση δεν θεραπεύεται. Τα διάφορα φάρμακα μπορεί να ενισχύουν τον άρρωστο ψυχικά, δεν τον επαναφέρουν όμως στην φυσιολογική του κατάσταση. Ότι έχει χαθεί δεν επανακτάται, ο δείκτης νοημοσύνης δεν αυξάνεται και ο βαθμός της νοητικής καθυστέρησης δεν βελτιώνεται. Η συστηματική μελέτη και έρευνα των αιτιολογικών παραγόντων της νοητικής καθυστέρησης, έχει οδηγήσει σε αποτελεσματικούς τρόπους πρόληψης του προβλήματος.

A. Ιατροβιολογική Πρόληψη: Μέχρι το 1970 η διάγνωση της μογγολοειδούς ιδιοτελείας αλλά και άλλων παθολογικών καταστάσεων δεν ήταν δυνατόν να γίνει πριν τη γέννηση του παιδιού. Σήμερα με τη βοήθεια νέων ιατρικών τεχνικών, όπως είναι η αμνιοκέντηση, η διάγνωση επιτυγχάνεται από τα πρώτα στάδια της κύησης. Συγκεκριμένα με την αμνιοκέντηση, εξάγεται μικρή ποσότητα υγρού από τον αμνιακό σάκο της εγκύου και στην συνέχεια αναλύεται για την εντόπιση χρωμοσωματικών ανωμαλιών. Τα αποτελέσματα επιτρέπουν στους γονείς να αποφασίσουν αν θα διακοπεί η κύηση ή όχι.

B. Ψυχοκοινωνική Πρόληψη: Από ψυχοκοινωνικής πλευράς τα σοβαρότερα μέτρα πρόληψης αναφέρονται κυρίως στην διαφώτιση του κοινού σχετικά με τα γενετικά και τα περιβαλλοντικά αίτια της νοητικής ανεπάρκειας. Στην καθοδήγηση και

συμβουλευτική των γονέων σε θέματα κυρίως υγιεινής διαβίωσης και ανατροφής του παιδιού. Και τέλος, στην υποστήριξη της οικογένειας με το καθυστερημένο παιδί.

1.2 Η θέση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση στην κοινωνία.

1.2.1 Τα άτομα με νοητική καθυστέρηση κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα στην Ελλάδα.

Κατά το πρώτο μισό του 20ου αιώνα η Ελληνική Πολιτεία δεν έδειξε μέριμνα για τα άτομα με σωματική αναπηρία. Η ευαισθητοποίησή της σε αυτό το ζήτημα ξεκίνησε με το τέλος σχεδόν του πρώτου μισού του αιώνα. Κρίνεται βέβαια σκόπιμο να σημειωθεί ότι επρόκειτο για μια ταραχώδη περίοδο, ενώ τα στατιστικά στοιχεία που ανέδειξαν το διαμέτρημα του ζητήματος, άρχισαν να αξιολογούνται αρκετά αργά. Οτιδήποτε πρωτοβουλίες αναπτύχθηκαν είχαν ως αφετηρία ιδιώτες και το αποτέλεσμά τους ήταν η ίδρυση ιδρυμάτων. Τα ιδρύματα αυτά παρείχαν στα άτομα με φυσική υστέρηση προστασία, εκπαίδευση και περίθαλψη, ενώ αργότερα και επαγγελματική κατάρτιση.

Οι πρωτοβουλίες των ιδιωτών και των συλλόγων θα μπορούσε να ειπωθεί ότι αποτέλεσαν την απαρχή, που έστω αρκετά αργότερα συνέτεινε στη θεσμοθέτηση της ειδικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Το κίνητρο αυτής της ιδιωτικής πρωτοβουλίας φάνηκε να είναι ο οίκτος που ένιωθαν απέναντι σε αυτά τα άτομα.

Αναφορικά με τα άτομα με νοητική καθυστέρηση, η κατάσταση, κατά την προπολεμική περίοδο, ήταν διαφορετική, με έντονα στοιχεία προκατάληψης και ρατσισμού. Ο ιδιωτικός τομέας δεν ανέπτυξε ιδιαίτερες πρωτοβουλίες υποστήριξης. Οι εξαιρέσεις ήταν πολύ λίγες, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και ο Δ. Γληνός, μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου, ο οποίος στο περιοδικό του «Αναγέννηση», είχε ζητήσει από το κράτος να μεριμνήσει για την ίδρυση των κατάλληλων ιδρυμάτων, με εκπαιδευτικό χαρακτήρα, για τα παιδιά με νοητική καθυστέρηση.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 20, τα άτομα με νοητική καθυστέρηση θεωρούνταν από το επίσημο Κράτος ως «υπολειπόμενα» των άλλων, τόσο από πνευματική όσο και από ηθική άποψη. Η άποψη αυτή, όπως ήταν φυσικό, είχε και την ανάλογη πρακτική έκφραση. Ουσιαστικά, μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 40, το ελληνικό κράτος δεν είχε λάβει καμιά μέριμνα για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση. Κατά το τέλος της δεκαετίας του 30, στους μαθητές με νοητική καθυστέρηση προσδόθηκε ο χαρακτηρισμός «ανώμαλοι και καθυστερημένοι». Τα παιδιά που δεν ήταν «εκπαιδύσιμα» και ανήκαν στην κατηγορία της βαριάς νοητικής καθυστέρησης, ανήκαν επίσημα στην κατηγορία των «ηλιθίων» και η πολιτεία συνιστούσε την εισαγωγή τους σε ιδρύματα ή άσυλα. Υπήρξαν ακόμη και προσεγγίσεις που υιοθέτησαν την άποψη ότι τα παιδιά με νοητική καθυστέρηση αποτελούσαν δημόσιο κίνδυνο, ενώ συχνός ήταν ο χαρακτηρισμός «άρρωστα άτομα». Το κυρίαρχο γεγονός ήταν ότι δεν υπήρξε κανένας προγραμματισμός με στόχο την κοινωνική τους ένταξη. Βέβαια υπήρξαν και οι θετικές προτάσεις προς την πολιτεία, που έτειναν προς την κατεύθυνση της εκπαίδευσης αυτών των ατόμων, αλλά χωρίς ουσιαστικά αποτελέσματα. Υπήρξαν και περιπτώσεις γονιών, που σύμφωνα με μαρτυρίες δασκάλων, παρακαλούσαν το διευθυντή του Πρώτου Ειδικού Σχολείου Αθηνών, να δεχτεί για εγγραφή το παιδί τους, μόνο και μόνο για να απαλλαγούν από αυτό. Σε ειδική μελέτη που έκανε προπολεμικά δασκάλα του Πρωτοτύπου Ειδικού Σχολείου Αθηνών, ανέφερε μεταξύ άλλων, ότι τα παιδιά αυτά αντίκρισαν στο σπίτι τους δυστυχία, κακομοιριά και τέλεια παραμέληση. Πολλές

μητέρες έλεγαν συχνά στους δασκάλους: «είναι χαζό καλέ!» «είναι αγαθός», «μας τυραννάει εμένα και τον πατέρα του».

Με πρωτοβουλία του επίσημου Κράτους ιδρύθηκε το 1937 το πρώτο δημόσιο ειδικό σχολείο στην Ελλάδα για «ανώμαλους και καθυστερημένους παιδιά» με έδρα στην Αθήνα. Ο σχετικός νόμος παρείχε επίσης τη δυνατότητα ίδρυσης παρόμοιων αυτοτελών σχολείων, καθώς και ειδικών τάξεων προσαρτημένων σε κανονικά σχολεία, όχι μόνο στην Αθήνα αλλά και στα υπόλοιπα διαμερίσματα της χώρας. Το Κράτος όμως δεν έκανε χρήση αυτού του νόμου, μέχρι τις αρχές περίπου της δεκαετίας του 70. Πάντως ο νόμος και η όλη πολιτική φιλοσοφία που αποτέλεσε το υπόβαθρό του, βασίστηκε στην ιδεολογία του διαχωρισμού των μαθητών σε «κανονικούς» και «πνευματικούς υπολειπόμενους» ή «ανώμαλους».

Γεγονός όμως είναι, ότι όσον αφορά το γράμμα του νόμου, φάνηκε να παίρνονται πολύ σημαντικές πρωτοβουλίες για τα παιδιά με ειδικές ανάγκες, οι οποίες ήταν άμεσα επηρεασμένες από χώρες και προγράμματα της Δύσης. Απουσίαζε βέβαια η πολιτική βούληση, που θα έκανε πράξη τις οποιεσδήποτε ευεργετικές καινοτομίες των νομοθετικών εισηγήσεων. Από την άλλη πλευρά, αυτή η πολιτική απραξία δεν συναντούσε καμιά ουσιαστική αντίσταση στην κοινωνία, η οποία διατηρούσε μία καθαρά ρατσιστική και απορριπτική στάση απέναντι στα άτομα με νοητική υστέρηση. Ο Κ. Καλαντζής, σχολιάζοντας το νομοθετικό πλαίσιο της εποχής, επισήμανε ότι ο νόμος του 1937, ονόμασε το ειδικό σχολείο ως «Σχολείο Ανωμάτων», χωρίς να ζητηθεί η γνώμη των παιδαγωγών. Συνεχίζοντας τόνισε: «Τώρα άλλο αν ο λαός γύρω με τις απορριπτικές τάσεις που ήταν έντονες τότε το ονόμασε Ανώμαλο Σχολείο».

Ως πιθανή αιτία της ενασχόλησης του Κράτους, σε νομοθετικό επίπεδο, με τα άτομα με νοητική καθυστέρηση, μπορεί να προσδιοριστεί και η ανάπτυξη αυτή την περίοδο, των επιστημών της Παιδαγωγικής και της Ψυχολογίας, που έδωσαν έμφαση στην ατομικότητα του παιδιού, διευκόλυναν τη διαδικασία της διάγνωσης και έκαναν προτάσεις θεραπευτικής παρέμβασης. Παράλληλα στην Ευρώπη, Μ. Βρετανία, Γαλλία αλλά και στις Η.Π.Α., καθιερώθηκε η υποχρεωτική φοίτηση στο σχολείο και πάρθηκαν μέτρα για τα παιδιά με νοητική καθυστέρηση, γεγονός που αναμφισβήτητα επηρέασε και την ελληνική πολιτική ηγεσία. Μια άλλη σημαντική παράμετρος πίεσης προς την πολιτεία ήταν ο μεγάλος αριθμός ατόμων με νοητική υστέρηση. Τέλος σχολιάστηκε, ότι η πολιτεία προσπάθησε να προφυλάξει την αισθητική εικόνα της κοινωνίας, προωθώντας την ιδρυματοποίηση, με σκοπό τη μη εμφάνιση ατόμων με ειδικές ανάγκες σε δημόσιους χώρους. Επρόκειτο για σταθερή πολιτική τάση των αυταρχικών καθεστώτων, με σκοπό τον τεχνητό εξωραϊσμό της κατάστασης και τη συγκάλυψη «δυσάρεστων κοινωνικά φαινόμενων», που συνδέονταν με την νοητική καθυστέρηση.

Επίσης όσο αφορά τη θέση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση στην ελληνική κοινωνία κατά την περίοδο 1950-74, πρωτοστάτησε κι εδώ ο ιδιωτικός τομέας, ο οποίος έθεσε ως στόχο την καλλιέργεια της «ψυχικής υγείας» των ατόμων αυτών. Αξίζει να διευκρινιστεί ότι πολλές από αυτές τις ιδιωτικές πρωτοβουλίες είχαν παρθεί από γονείς ή άτομα που είχαν σχέση συγγενική με άτομα με νοητική καθυστέρηση. Για παράδειγμα, το 1960 ιδρύθηκε η «Πανελλήνιος Ένωσης Γονέων και Κηδεμόνων Απροσάρμοστων Παιδών», η οποία μεταξύ άλλων πίεσε και το Κράτος προς την κατεύθυνση της ευαισθητοποίησης για τα παιδιά με νοητική καθυστέρηση.

Γεγονός είναι ότι κατά την περίοδο αυτή, η νοητική καθυστέρηση σχετιζόταν με την περιθωριοποίηση των ατόμων και συνιστούσε στίγμα. Η ευρύτερη κοινωνία φαίνεται να μην αποδεχόταν σε ικανοποιητικό βαθμό τα άτομα με νοητική

καθυστέρηση. Επιπλέον, εκτός της προκατάληψης υπήρχε και άγνοια, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις οι οικογένειες των νοητικά καθυστερημένων ατόμων δε συνιστούσαν το καλύτερο δυνατόν περιβάλλον για τα άτομα αυτά. Παράλληλα, το επίσημο κράτος δεν έδινε ιδιαίτερη βαρύτητα στο θέμα της επαγγελματικής αποκατάστασης και της ομαλής κοινωνικής ένταξης των νοητικά καθυστερημένων ατόμων. Το σημαντικό αυτής της περιόδου ήταν ότι με τη σύσταση ιδρυμάτων δημιουργήθηκαν και οι πρώτοι πυρήνες εξειδικευμένων επιστημόνων στο χώρο, τόσο για τη βοήθεια αυτών των ατόμων, όσο και για την προώθηση θεμάτων ψυχικής υγιεινής.

Το κράτος από την πλευρά του παρέμενε πιστό στην πρακτική του ιδρυματισμού σε αντιπαράθεση με τις χώρες της δύσης, όπου είχε πρυτανεύσει η στρατηγική του αποϊδρυματισμού. Στη Σκανδιναβία ξεκίνησε η εφαρμογή της στρατηγικής του αποϊδρυματισμού και της ομαλοποίησης των παιδιών και γενικότερα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση. Προβλεπόταν η απομάκρυνσή τους από το παραδοσιακό σχήμα του επιτηρούμενου περιορισμού τους σε ιδρύματα και η ταυτόχρονη στροφή προς μια μεταχείριση με περισσότερο θεραπευτικό προσανατολισμό.

Αναφορικά με την ευκαιρία των ατόμων με νοητική καθυστέρηση για εκπαίδευση, αυτή ήταν πολύ περιορισμένη. Τα ειδικά σχολεία και ιδρύματα της περιόδου από το τέλος του Εμφυλίου μέχρι και το τέλος της Δικτατορίας ήταν ελάχιστα, συγκριτικά με τον αριθμό των παιδιών με ειδικές ανάγκες, με αποτέλεσμα να μην καλύπτονται ούτε στοιχειωδώς οι συναφείς ανάγκες της Ελλάδας. Πάντως, τουλάχιστον σε θεωρητικό επίπεδο αλλά και νομοθετικό, χωρίς όμως ουσιαστική εφαρμογή, η κεντρική ιδέα ήταν ότι είναι αναγκαία η συμπαράσταση προς τα άτομα με ειδικές ανάγκες, για τη διευκόλυνσή τους στην όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των δυσκολιών τους και στην υποβοήθηση της κοινωνικής τους ένταξης. Επίσης ήταν βέβαιο ότι η στάση της ελληνικής κοινωνίας δεν ήταν η «ενδεδειγμένη».

Παράγοντες που επηρέαζαν τη στάση απέναντι στο άτομο με σωματική, ψυχική ή νοητική καθυστέρηση, ήταν μεταξύ άλλων, το εμφανές της απόκλισης, η προοπτική βελτίωσης, η υπευθυνότητα, η ικανότητα αυτοεξυπηρέτησης. Τα άτομα δηλ. με αισθητές αποκλίσεις τύχαιναν της πιο έντονης απόρριψης, ενώ τα άτομα που ήταν δεκτικά εκπαίδευσης και προόδου αντιμετωπιζόνταν καλύτερα. Ουσιαστικά, η στάση αποτελούσε συνάρτηση της αίσθησης που προκαλούσε η ιδιαιτερότητα του ατόμου με ειδικές ανάγκες στους τρίτους και όχι του κατά πόσο η «καθυστέρηση» αυτή καθαυτή δυσχέραινε την ποιότητα ζωής του ίδιου του ατόμου με ειδικές ανάγκες, ενώ έπαιζε ρόλο το φύλο, η ηλικία, το επίπεδο μόρφωσης, η οικογενειακή κατάσταση.

Κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο παρατηρήθηκε γενικά ακόμη μεγαλύτερη πρόοδος στο θέμα της αντιμετώπισης των ατόμων με ειδικές ανάγκες. Για τα άτομα με νοητική υστέρηση ψηφίστηκαν νέοι νόμοι, οι οποίοι συγκριτικά με την προηγούμενη περίοδο κινούνταν προς θετικότερη κατεύθυνση, χωρίς όμως να μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι τους χαρακτήριζε πληρότητα. Άρχισε να γίνεται επίσημα παραδεκτό ότι τα άτομα με νοητική καθυστέρηση είχαν το δικό τους δυναμικό και αρκετά από αυτά θα μπορούσαν με κατάλληλη εκπαίδευση να ζήσουν ημιανεξάρτητα και να βρουν επαγγελματική απασχόληση.

Στο τομέα της εκπαίδευσης των ατόμων με νοητική καθυστέρηση, σημαντικός σταθμός ήταν η ίδρυση στη δεκαετία του 80 των ειδικών τάξεων μέσα στις κοινές σχολικές μονάδες, ενώ μέχρι τότε υπήρχαν ειδικά σχολεία, που λειτουργούσαν ξεκομμένα από το όλο εκπαιδευτικό σύστημα. Άρχισε δηλ. να απασχολεί ουσιαστικότερα το θέμα της ενσωμάτωσης. Στα πλαίσια αυτά πάρθηκαν

μια σειρά θεσμικού χαρακτήρα πρωτοβουλίες, όπως ήταν η ίδρυση ειδικών σχολείων και σχολών λειτουργικής ή επαγγελματικής αποκατάστασης. Ο νόμος 1143/31-3-81, σύμφωνα με το Στασινό, ήθελε την εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές ανάγκες εντελώς αποκολλημένη και αποστασιοποιημένη από τον όλο κορμό της εκπαίδευσης των υπολοίπων παιδιών.

Συνδέθηκε άμεσα με τη υλοποίηση της αστικής ιδεολογίας, ότι τα παιδιά και τα άτομα με ειδικές ανάγκες στοιχειοθετούν περιθωριακές ομάδες ατόμων. Τα μέτρα που προέβλεπε δεν αποσκοπούσαν στο να συνδράμουν τα παιδιά αυτά στην αντιμετώπιση των προβλημάτων μάθησης, αλλά συνιστούσαν μια ασπίδα προφύλαξης και προστασίας των κανονικών παιδιών από τις παρενοχλήσεις των πρώτων στο συντελούμενο διδακτικό έργο. Επίσης οριζόταν με τρόπο ρατσιστικό και δογματικό το «φυσιολογικό» άτομο και γινόταν διαχωρισμός των πολιτών σε κατηγορίες.

Ο επόμενος νόμος, που αφορούσε την ειδική αγωγή, ήταν ο Ν.1566/30.9.85 (ΦΕΚ 16 ΤΑ) Κεφ. 1, αρθ. 32-36. Το καινούριο στοιχείο ήταν ότι οι ρυθμίσεις για την ειδική αγωγή ήταν ενσωματωμένες στο νόμο για τη πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, γεγονός που μπορούσε να ειπωθεί και να αξιολογηθεί ως απαρχή της ενσωμάτωσης της ειδικής αγωγής και των παιδιών με ειδικές ανάγκες στο όλο εκπαιδευτικό σύστημα. Επρόκειτο όμως για μια επιφανειακή και όχι ουσιαστική αλλαγή, για έναν επιδερμικό εξωραϊσμό του προηγούμενου Ν.1143(28). Επιβάλλεται όμως να αναγνωριστεί το γεγονός ότι από τα μέσα της δεκαετίας του 80 (1983-84), ξεκίνησε ο θεσμός των ειδικών τάξεων, που αποτέλεσε ένα ουσιαστικό βήμα από την αποκοπή προς την ένταξη και ενσωμάτωση.

Επιπλέον θα μπορούσε να τεθεί και θέμα πιστότητας εφαρμογής του Συντάγματος, το οποίο ενώ στο άρθρο 16 προσδιόριζε την υποχρέωση της Ελληνικής Πολιτείας για δωρεάν παιδεία, τα άτομα με ειδικές ανάγκες δεν απολάμβαναν αυτού του δικαιώματος. Με το νόμο 2000 για την ειδική αγωγή, οι ειδικές τάξεις μετονομάστηκαν σε τμήματα ένταξης.¹¹

1.2.2 Κοινωνιολογική, ψυχολογική, ηθικολογική και αισθητική θεώρηση της πνευματικής αναπηρίας στην Ελλάδα και σε χώρες του εξωτερικού.

Για τη βελτίωση της θέσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες, ευθύνη έχει και η ίδια η κοινωνία. Πολλά τα παραδείγματα που πιστοποιούν τη διαπίστωση ότι τα άτομα με νοητική καθυστέρηση αντιμετωπίζονται ως παιδιά ενός κατώτερου θεού. Για παράδειγμα, όπως προκύπτει από την ανάγνωση ειδικής έκθεσης της Σχολής Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης κατά το σχολικό έτος 1987-88, υπήρχε μεγάλο πρόβλημα στους γονείς των μαθητών να αποδεχτούν τη δυσκολία του παιδιού τους και να κατανοήσουν ποιες δυνατότητες έχει η παιδαγωγική και εκπαιδευτική παρέμβαση. Αποτελεί κοινό μυστικό ότι αρκετοί από τους γονείς δεν έχουν δεχτεί τα παιδιά τους, ντρέπονται γι αυτά, τα κρύβουν και υιοθετούν τη λύση του εγκλεισμού τους σε άσυλα ή μέσα στο ίδιο το σπίτι που γίνεται φυλακή. Δεν θέλουν να ξέρουν οι άλλοι ότι η οικογένειά τους έχει στιγματιστεί με τη γέννηση αυτού του παιδιού. Το αποτέλεσμα είναι οι ίδιοι να γίνονται δυστυχισμένοι, κρύβονται συνεχώς από τους άλλους αλλά και τον ίδιο τον εαυτό τους. Τα παιδιά που αντιμετωπίζονται έτσι είναι καταδικασμένα να μη νιώσουν τη σιγουριά, την ασφάλεια, το αίσθημα αυτάρκειας που προσφέρει η σωστή και δεμένη οικογένεια στα μέλη της και οπωσδήποτε χωρίς ελπίδα εξέλιξης και αξιοποίησης των δυνατοτήτων τους. Πολύ σημαντική ήταν και

¹¹ Δαραής Κώστας, Τα άτομα με ειδικές ανάγκες στην Κοινωνία. www.auth.gr.

μία άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1992 και εξέτασε τη στάση των γονέων παιδιών χωρίς ειδικές ανάγκες απέναντι στα παιδιά με ειδικές ανάγκες. Πρόκειται για μία πολύ σημαντική παράμετρο της προώθησης της ένταξης των ατόμων με ειδικές ανάγκες, αυτής της στάσης των γονέων του υπολοίπου μαθητικού πληθυσμού. Από τα πορίσματα της έρευνας φάνηκε ότι υπάρχουν έντονες προκαταλήψεις και άγνοια, ενώ διαφορετική είναι η προσέγγιση των γυναικών-μητέρων σε σχέση με τους άνδρες-πατέρες, που θέλουν συνειδητά να είναι αποστασιοποιημένοι όσο γίνεται περισσότερο από τέτοια ζητήματα.

Όλα τα παραπάνω δεν σημαίνουν ότι δεν έγιναν θετικά βήματα. Τα τελευταία χρόνια υπήρξε σαφής βελτίωση στη θέση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση και γενικότερα των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην ελληνική κοινωνία. Ο θεσμός της ελεύθερης διακίνησης στα μαζικά μέσα μεταφοράς, η παροχή αδασμολόγητου αυτοκινήτου, η επιδοματική πολιτική, ο ειδικός αθλητισμός, οι φορολογικές απαλλαγές και ελαφρύνσεις και άλλες σημαντικές παρεμβάσεις, συνέβαλαν κατά κάποιο τρόπο προς την οικονομική και κοινωνική αναβάθμιση του ατόμου με ειδικές ανάγκες. Όμως η βελτίωση δεν ήταν ουσιαστική, μια και η μεγαλύτερη άρνηση βρίσκεται μέσα στα μέλη της ίδιας νεοελληνικής κοινωνίας.

Σε διεθνές επίπεδο, η εμφάνιση των κοινωνικών κινήματων της δεκαετίας του 60 με πρωταγωνιστή τις Η.Π.Α., επέδρασε θετικά στην αναβάθμιση της θέσης των ατόμων με νοητική καθυστέρηση, με κύριο αίτημα την ενσωμάτωσή τους σε όλες τις εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής. Παράλληλα, διεκδικήθηκε με αξιώσεις η ποιοτική προαγωγή και η εύνοια προς τα άτομα αυτά, με στόχο την αυτοτέλεια και αυτορύθμιση των ζητημάτων τους, ώστε να παίρνουν μέρος στην κοινωνία ως ενεργά μέλη. Αρκετές χώρες, κυρίως του δυτικού κόσμου, νομοθέτησαν πολύ πιο νωρίς από την Ελλάδα υπέρ της κοινής διδασκαλίας μαθητών με πνευματική υστέρηση και μαθητών χωρίς νοητική καθυστέρηση, όπως για παράδειγμα η γειτονική Ιταλία από το 1977.

Αξίζει στο σημείο αυτό να γίνει μια συνοπτική περιγραφή των στάσεων που χαρακτηρίζουν την αμερικανική κοινωνία, απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες. Στις Η.Π.Α. το θέμα μελετάται από τη δεκαετία του 70, όταν παρατηρήθηκε αισθητή αύξηση στην παρουσία ατόμων με ειδικές ανάγκες στην ευρύτερη αμερικανική κοινωνία. Καταρχήν πρέπει να παρατηρηθεί ότι δεν υπάρχει στάση αλλά στάσεις, οι οποίες διαφοροποιούνται σε πολλά επίπεδα και η ερμηνεία τους είναι σύνθετη. Σημαντικοί παράγοντες διαμόρφωσης των στάσεων είναι η ηλικία, το φύλο, ακόμη και δημογραφικοί. Οι γυναίκες, αν και έχουν θέσεις όχι πολύ διαφορετικές από τους άνδρες, είναι πολύ πιθανό να τις εκφράζουν με τρόπο που επηρεάζεται από το φύλο τους. Τα κορίτσια βρέθηκε να είναι πιο τρυφερά, με μεγαλύτερο βαθμό κατανόησης και αποδοχής σε σχέση με αυτόν των αγοριών. Υπάρχουν όμως και διαφορετικές προσεγγίσεις σε αυτό το ζήτημα, της στάσης αγοριών κοριτσιών. Επίσης διαπιστώθηκε ότι οι έφηβοι γενικά είναι περισσότερο απορριπτικοί απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες σε σχέση με τους ενήλικες, ενώ παρατηρήθηκε ότι η ενημέρωση για τις περιπτώσεις σωματικής ή πνευματικής αναπηρίας αυξάνει παράλληλα με τη ηλικία. Ρόλο, θετικό ή αρνητικό, διαδραματίζει επίσης και η προσωπική επαφή με ένα άτομο με ειδικές ανάγκες.

Παρατηρήθηκε ότι παιδιά χωρίς ειδικές ανάγκες, τα οποία έχουν πιο συχνή επαφή με παιδιά με σωματική ή νοητική αναπηρία είναι λιγότερο αρνητικά απέναντι τους. Πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των στάσεων απέναντι στα άτομα με νοητική καθυστέρηση στην Αμερική, παίζει και η παρέμβαση των δασκάλων, το πώς δηλ. οι ίδιοι αντιμετωπίζουν τους μαθητές τους με ειδικές ανάγκες στο σχολείο αλλά και μέσα στην τάξη. Επικουρικό ρόλο προς την άμβλυνση των προκαταλήψεων

παίζουν και σχετικά προγράμματα που γίνονται από ειδικούς επιστημονικούς και εκπαιδευτικούς κύκλους.

Το βέβαιο είναι ότι και διεθνώς, ακόμη και στις χώρες που η θέση των ατόμων με ειδικές ανάγκες έχει αναβαθμιστεί πολύ, υπάρχουν και αρνητικές προσεγγίσεις. Έτσι, ενώ, όπως υποστηρίζεται, η ηθική διάσταση της εκπαίδευσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες προϋποθέτει την αναγνώριση και το σεβασμό των δικαιωμάτων τους από όλους όσους εμπλέκονται στη διαδικασία της ειδικής αγωγής και γενικά την αρμονική συμβίωση της ειδικής αγωγής με τον κόσμο της, όλα αυτά αμφισβητήθηκαν στο Συμπόσιο του Marburg (8.6.89) από το βιολόγο-ηθικόλογο, καθηγητή του Πανεπιστημίου του Monash της Αυστραλίας, Peter Singer, ο οποίος έθεσε θέμα ευθανασίας των πνευματικά καθυστερημένων ατόμων. Με βάση τη διαφοροποίηση της ζωής σε αξία και απαξία, ο Singer δημιουργεί μια μειωμένη ανθρώπινη μορφή και επιδιώκει να θεμελιώσει τόσο την ηθική νομιμοποίηση για τη θανάτωση του ελαττωματικού εμβρύου με τη διακοπή της κύησης όσο και την ευθανασία ή την άρνηση παροχής θεραπείας και βοήθειας στα νεογέννητα με ειδικές ανάγκες. Εκπροσωπώντας μια εχθρική προς τα ειδικά άτομα επιλεκτική-ωφελιμιστική ηθική και περιφρονώντας τα πιο θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, ο Singer επιμένει σε παλαιότερες απόψεις του, οι οποίες είχαν μείνει απαρατήρητες. Υποστήριξε τότε ότι η εξολόθρευση αυτών των χωρίς αξία, χωρίς συνείδηση και μη ορθολογικών όντων, θα έφερνε ελάττωση του πόνου και αύξηση του ολικού αθροίσματος της ευτυχίας. Οι θέσεις του Singer βρήκαν υπερασπιστές. Και ουσιαστικά έθεταν υπό αμφισβήτηση την ειδική αγωγή, η οποία στηρίζει την ύπαρξή της στο σύστημα της παροχής αγωγής και βοήθειας-προαγωγής για την ανάπτυξη των δυνατοτήτων των ειδικών ατόμων στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό.

Χρειάζεται όμως σε αυτό το σημείο να γίνει κάποια βαθύτερη ανάλυση της ηθικής διάστασης του ζητήματος. Ο πυρήνας του ξεκινάει με βάση την αρχή: ότι κανείς δίνει κάτι ανάλογα με αυτό που αναμένει να πάρει. Η ηθική των ανθρώπων φαίνεται να είναι κυριαρχικά ωφελιμιστική κατά τον Τάσιο. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι ένα, καταρχήν ένστικτο, μας παρωθεί προς τον έρωτα των ισχυρών και της πλειοψηφίας. Οι υγιείς, οι μπρατσωμένοι και κυρίως οι πολλοί ήταν η σωστή παρέα και η σωστή εκλογή. Αυτοί θα προστατεύσουν το άτομο όταν θα χρειαστεί. Από αυτήν την νομίμως ζωώδη παρόρμηση πηγάζουν κάμποσες επικρατούσες μέσα στην ιστορία στάσεις, όπως η ανδροκρατία, ο έρπων ρατσισμός, ο Καιάδας, ο φασισμός κ.λ.π., οι οποίες δεν είναι παρά ο απόηχος μιας τέτοιας κοντόφθαλμης δυναμολαγνείας. Άσχετα αν, τις περισσότερες φορές, αυτή η επιλογή γίνεται καταστροφική για τους ανθρώπους, αντί να τους προστατεύει.

Στην ίδια αυτή κατηγορία ήθους, κατατάσσεται και η ενστικτώδης ενόχληση που νιώθουν πολλοί μπροστά στα άτομα με ειδικές ανάγκες. Τα πρόσωπα αυτά φαίνονται ως μειωμένης παραγωγικής ικανότητας. Επιπλέον έχουν ανάγκη από πρόσθετες φροντίδες προσωπικού χαρακτήρα. Αισθητικά δεν ανταποκρίνονται στο ιδεώδες της τελειότητας και γίνονται σύμβολα δυσάρεστων ψυχολογικών υπομνήσεων ή και ενοχών. Βέβαια, η τεχνολογική εξέλιξη έχει αλλάξει και θα αλλάξει ακόμη ριζικότερα την παραδοσιακή δομή και διάρθρωση της εργασίας. Για παράδειγμα, το περί αντιπαραγωγικότητας επιχείρημα δεν ήταν τόσο ισχυρό μόλις αναπτύχθηκε η Τεχνική. Το άτομο με ειδικές ανάγκες, αντί για πολεμιστής, μπορούσε να γίνει κατασκευαστής βελών και ασπίδων.

Σήμερα, ο τηλεφωνητής, ο ζωγράφος με το στόμα, ο συγγραφέας, ο προγραμματιστής, ο σερβιτόρος ή αυτός που καθαρίζει, είναι επαγγέλματα παραγωγικότερα από τον παλαιστή ή πυροβολητή. Εύστοχη είναι και η παρατήρηση, ιδιαίτερα για τη νεοελληνική πραγματικότητα και σε άμεση συνάρτηση με το Κράτος

Πρόνοιας, ότι η οποιαδήποτε καθυστέρηση του έχει σχέση με τη κατάχρηση που οδήγησε στρατιές αρτιμελών λουφαδόρων στους καταλόγους των κοινωνικών ταμείων. Προφανώς λοιπόν, δεν είναι η παραγωγικότητα που υπαγορεύει το κοινωνικό σεβασμό.

Είναι όμως μεγάλη και η ευθύνη της Πολιτείας για την οικοδόμηση της άρνησης απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες. Το εάν η στάση των πολιτών είναι απορριπτική, οφείλεται και στο ότι δε λαμβάνει τα αναγκαία μέτρα. Αναφορικά με το ζήτημα της «ενόχλησης» που νιώθουν αρκετοί άνθρωποι αντικρίζοντας άτομα με ειδικές ανάγκες, πιστεύεται ότι είναι καθαρά θέμα Παιδείας και Καλλιέργειας. Πως για παράδειγμα μπορεί να αντιμετωπιστεί ένα άτομο με ειδικές ανάγκες από ένα άτομο που έχει ως πρότυπο τα μοντέλα των εμπορικών περιοδικών ή τους τύπους ανθρώπων που (αυτό) προβάλλονται πανέξυπνοι και τα καταφέρνουν πολύ καλά σε διαφορετικούς ρόλους ταυτόχρονα, επαγγελματικά, ακαδημαϊκά, ως γονείς κ.λ.π.; Η αισθητική ανάγνωση ενός ατόμου με ειδικές ανάγκες είναι θέμα καλλιέργειας του θεατή και όχι θέμα καθαυτό. Άλλωστε όπως υποστηρίχθηκε δεν υπάρχει απόλυτο μειονέκτημα.

Στη διάρκεια μιας δημοσκόπησης που έγινε το 1981 από την Sofres κατά απαίτηση της γαλλικής επιτροπής εκπαίδευσης για την υγεία, έθεσαν σε ένα δείγμα 1000 ατόμων ηλικίας από 18 ετών και πάνω το ερώτημα: τελικά εάν τα ανάπηρα άτομα έχουν μεγάλες δυσκολίες μέσα στη ζωή, αυτό συμβαίνει συχνά γιατί αυτά τα ίδια δεν κάνουν όλες τις αναγκαίες προσπάθειες για να προσαρμοστούν και ζουν συρρικνωμένα στον εαυτό τους; Η ερώτηση αυτή έχει ιδιαίτερη βαρύτητα όσο αφορά την προοπτική κοινωνικής ένταξης. Διαπιστώθηκε ότι το 32% από το δείγμα, συμφωνούσε με την παραπάνω άποψη (ένας στους τρεις).

Όπως ανέλυσε ο Cl. Veil, το παραπάνω ποσοστό δεν πρέπει να εκπλήσσει. Μπροστά στην ατυχία και κυρίως μπροστά στη δυστυχία, οι άνθρωποι ψάχνουν πάντα για μια εξήγηση. Ο ισχυρισμός ότι είναι το θύμα που φέρει την ευθύνη του λάθους, φαίνεται από μακριά ο πιο απλός και ο πιο καθησυχαστικός για τους μάρτυρες. Ακόμα περισσότερο, αυτή η εξήγηση, μέσα δηλ. από τα λάθη του θύματος, έχει τεράστιο πλεονέκτημα να χρησιμεύει ως δικαιολογία στα επιθετικά συναισθήματα που ενδεχομένως νιώθουν οι μάρτυρες-θεατές.

Πολύ ενδιαφέρουσες για τη σχέση κοινωνίας και ατόμων με ειδικές ανάγκες είναι και οι απόψεις του Al. Giamí. Υποστήριξε ότι όποιος και να 'ναι ο τύπος του μειονεκτούντος ατόμου με το οποίο ασχολούμαστε, μοιάζει να θεωρούμε στις περισσότερες των περιπτώσεων, πως αυτό το άτομο είναι φορέας κάποιου πράγματος της τάξης ενός «νοητικού μειονεκτήματος», και πως αυτή η πλευρά καταλαμβάνει μια κεντρική θέση στην προσωπικότητα του μειονεκτικού ατόμου. Παρατήρησε ότι ο τύπος σχέσεων ή μη σχέσεων που διατηρούμε με ανάπηρα άτομα, μοιάζει να παίζει ρόλο κατά την οικοδόμηση των αναπαραστάσεων που είχαμε γι αυτά. Από τη μια η κοινή γνώμη κατασκευάζει μια αναπαράσταση πολύ αντιφατική, που ταλαντεύεται ανάμεσα στη μορφή του «τέρατος», το οποίο πρέπει να εξοντώσουμε στη γέννησή του, και σε εκείνη του ανάπηρου/ άρρωστου παιδιού που οφείλουμε να υπερπροστατεύσουμε. Από την άλλη πλευρά, οι οικογένειες που τυχαίνει να έχουν ανάπηρο άτομο στους κόλπους τους, επεξεργάζονται, στη διάρκεια μιας οδυνηρής πορείας, που διαμορφώνεται, συγχρόνως, μέσα από αναγνώριση και άρνηση, μια αναπαράσταση «εξαιρετικού παιδιού», που αποφέρει στους γονείς του πολλά περισσότερα από ένα παιδί «φυσιολογικό». Γενικά οι αναπαραστάσεις για τα

μειονεκτούντα άτομα απέχουν από το να είναι ομοιογενείς και εξαρτώνται από το είδος των σχέσεων που έχει κάποιος με τα άτομα αυτά.¹²

---

¹² Δαραλής Κώστας, Τα άτομα με ειδικές ανάγκες στην Κοινωνία. www.auth.gr.

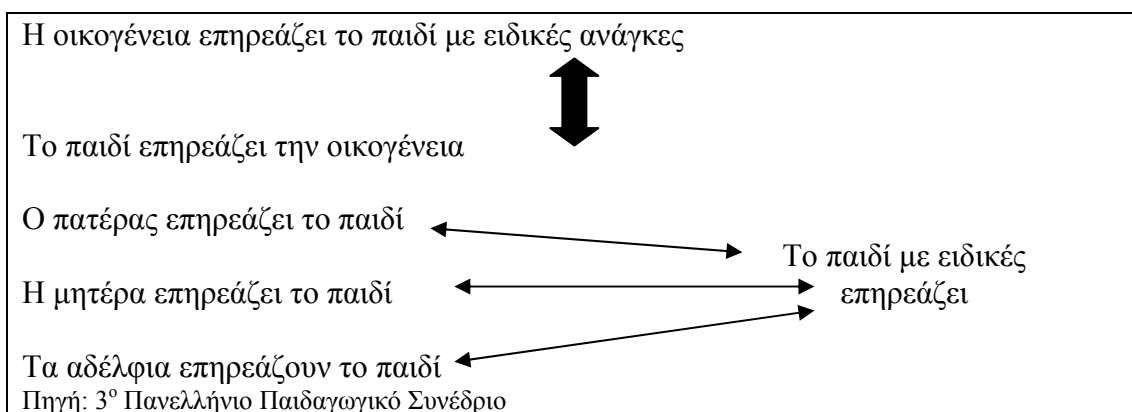
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο Το άτομο με ειδικές ανάγκες και η οικογένειά του

2.1. Η οικογένεια του ατόμου με ειδικές ανάγκες

Η οικογένεια λειτουργεί μέσα στην κοινωνία και επηρεάζεται από το κοινωνικό περιβάλλον. Οι γονείς και τα παιδιά αποτελούν ένα σύστημα. Η σχέση και η αλληλεπίδραση μεταξύ όλων των μελών της οικογένειας είναι αμφίδρομη.

Όταν το ένα από τα παιδιά, σπανίως και δεύτερο, είναι άτομο με ειδικές ανάγκες μπορεί να υπάρχουν προβλήματα στην αλληλεπίδραση, όμως δεν παύει να είναι ένα μέλος της οικογένειας που επηρεάζεται από αυτήν και επηρεάζει αυτήν, όπως επηρεάζονται και αυτά μεταξύ τους.

Σχήμα 1. Αλληλεπιδράσεις παιδιού και οικογένειας

Όπως συμβαίνει με όλα τα παιδιά του κόσμου, η σωματική, η ψυχοσυναισθηματική και η κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού γίνεται κατανοητή σε σχέση με την οικογένεια. Για το λόγο αυτό πέρα από το βασικό και κύριο ρόλο τους ως γονείς, γίνονται και συνεκπαιδευτές - συνθεραπευτές. Μπορούν να γίνουν πολύ καλοί εκπαιδευτές διότι γνωρίζουν το παιδί τους καλύτερα από τον καθένα. Το ίδιο συμβαίνει και με τα αδέρφια, όταν αυτά το επιθυμούν.¹³ Το μεγαλύτερο μέρος των αναγκών του παιδιού το καλύπτουν οι γονείς και η οικογένεια. Ένα σημαντικό όμως μέρος των αναγκών καλύπτουν οι συγγενείς, οι φίλοι, οι θεραπευτές – εκπαιδευτές – συνοδοί, γενικώς ο κοινωνικός ιστός και το σύστημα παροχής υπηρεσιών γι' αυτό η συμμετοχή των άλλων και η ύπαρξη δομών θεωρούνται παράγοντες επιβεβλημένοι.

2.1.1. Τα συναισθήματα της οικογένειας στις φάσεις που διέρχεται μετά την διάγνωση.

Κάθε άνθρωπος αντιδρά και αντιμετωπίζει διαφορετικά τις καταστάσεις που έχει να αντιμετωπίσει στην ζωή του, έτσι και τα μέλη της οικογένειας αντιμετωπίζουν το γεγονός της έλευσης ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες διαφορετικά. Οι αντιδράσεις και τα συναισθήματα που εκδηλώνουν οι γονείς είναι ανάμικτα και πολύπλοκα. Στην προσπάθεια ανάλυσης των συναισθηματικών σταδίων που διανύουν οι γονείς των παιδιών με ειδικές ανάγκες προτάθηκαν διάφορα μοντέλα, που παρουσιάζουν και εξηγούν τις αντιδράσεις και τα συναισθήματα που συνήθως εκδηλώνονται. Οι γονείς εκφράζουν θυμό, αναζητούν εναλλακτικές απόψεις, νιώθουν κατάθλιψη μέχρι να

¹³ Μάγδα Νικολαραϊζή, η οικογένεια στη σύγχρονη κοινωνία, 3^ο Πανελλήνιο Παιδαγωγικό Συνέδριο, www.alex.eled.dyth.gr

περάσουν στο στάδιο της αποδοχής. Δεν υποστηρίζεται βέβαια ότι τα συναισθηματικά αυτά στάδια έχουν διακριτά όρια και πώς οι γονείς περνούν διαδοχικά από το ένα στάδιο στο άλλο. Αντίθετα, παρατηρείται πως συνήθως οι γονείς εκδηλώνουν ανάμικτες συναισθηματικές αντιδράσεις χωρίς σταθερή μετάβαση από ένα στάδιο σε άλλο ή την τήρηση μίας συγκεκριμένης χρονολογικής ακολουθίας.

Επίσης, τα περισσότερα συναισθήματα δεν εμφανίζονται μόνο μία φορά, καθώς υπάρχουν καταστάσεις και κρίσιμες περίοδοι στη ζωή του παιδιού τους, όπως η είσοδος στο σχολείο, η επαγγελματική αποκατάσταση, η δημιουργία οικογένειας που αποτελούν αφορμές για την επανεκδήλωση διαφόρων αντιδράσεων και συναισθηματικών καταστάσεων. Μ' αυτόν τον τρόπο επισημαίνεται πως η ψυχική κατάσταση των γονέων παιδιών με ειδικές ανάγκες είναι πολύπλοκη και οι συναισθηματικές τους μεταβάσεις αποτελούν μία ρευστή διαδικασία. Τα κυριότερα συναισθήματα λοιπόν που έχουν παρατηρηθεί και καταγραφεί είναι αρχικά¹⁴ σοκ και θλίψη. Η οικογένεια περιμένει ένα όμορφο, υγιές, χαρούμενο παιδί για το οποίο «ονειρεύεται» και κάνει σχέδια για το μέλλον. Και ξαφνικά της λένε πως το παιδί της έχει ειδικές ανάγκες. Το παιδί που περίμενε η οικογένεια «έχει πεθάνει». Αυτό το παιδί δεν είναι αυτό που περίμενε. Είναι σαν να θρηνείς το χαμό ενός αγαπημένου προσώπου. Το να δεχτεί η οικογένεια την διάγνωση είναι πολύ οδυνηρό χτύπημα, πού εκτός από το σοκ προκαλεί θλίψη. Οι αντιδράσεις ποικίλουν και ο τρόπος που εκφράζονται οι άνθρωποι διαφορετικός, έτσι κάποιος γονιός θα κλάψει θρηνώντας, άλλος αφοσιώνεται στην εργασία του και αφήνει πίσω τα προβλήματα να τρέχουν, άλλος θα κάνει κάτι άλλο. Σημαντικό είναι να αναγνωρίσουμε το δικαίωμα σε κάθε γονιό να εκφράσει την θλίψη του με διαφορετικό τρόπο. Με όποιον τρόπο και αν εκφράζεται κάποιος είναι σημαντικό να σέβεται τον πόνο του άλλου και τον τρόπο που τον αντιμετωπίζει. Τα μέλη της οικογένειας δεν πρέπει να κλείσουν τα κανάλια επικοινωνίας. Κανένας γονέας δεν πρέπει να «φορτώνει το βάρος» αποκλειστικά στον άλλον, πρέπει να το μοιράζονται. Μετά τον θρήνο σημαντική είναι η ενημέρωση σχετικά με το συγκεκριμένο πρόβλημα.

Ένα ακόμη συναισθήμα που νιώθει η οικογένεια των ατόμων με νοητική καθυστέρηση είναι αυτό της άρνησης. Πολλοί γονείς αρχικά προσπαθούν να πείσουν τον εαυτό τους ότι δεν συμβαίνει τίποτα και ότι το παιδί τους είναι φυσιολογικό. Αυτό συχνά συμβαίνει όταν δεν είναι σοβαρά τα προβλήματα ή δεν δίνεται ιδιαίτερη σημασία σε αυτά. Έρχεται όμως η επόμενη μέρα που κάτι πάλι σοβαρό συμβαίνει για να τους υπενθυμίσει για ποιο λόγο επιδίωξαν την διάγνωση. Κάποια από τα λόγια που λένε συνήθως οι γονείς σε αυτό το στάδιο είναι:

«Το παιδί μου δεν έχει τίποτα απ' όλα αυτά που μου λένε»

«Δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να συμβαίνει αυτό !! Είχε γεννηθεί τόσο τέλειο !! Πρέπει να πρόκειται για λάθος !!».

«Οι ειδικοί τα βγάζουν όλα προβληματικά».

«Το είπε και ο παιδίατρος, μην το πας σε παιδοψυχιάτρους και ψυχολόγους γιατί αυτοί όλα τα παιδιά τα βγάζουν με πρόβλημα».

«Δεν είναι τίποτα, και ο πατέρας του ήταν κλειστός τύπος, και όπως λέει η πεθερά μου άργησε να μιλήσει».

Αυτές λοιπόν και πάρα πολλές άλλες φράσεις ακούγονται από τους γονείς.

Και τότε αρχίζει το τρέξιμο της αναζήτησης προκειμένου να έχουν και τις γνώμες άλλων ειδικών. Η επιθυμία των γονέων να μην είναι το παιδί τους αυτιστικό ή

¹⁴ Μάγδα Νικολαραϊζή, η οικογένεια στη σύγχρονη κοινωνία, 3^ο Πανελλήνιο Παιδαγωγικό Συνέδριο, www.alex.eled.dyth.gr

με νοητική καθυστέρηση ή οποιοδήποτε άλλο πρόβλημα πολλές φορές μπορεί να τους οδηγήσει σε παραπλάνηση και εξαπάτηση αν στο δρόμο τους συναντήσουν «ειδικούς» που τους «χαϊδεύουν τα αυτιά» και τους λένε αυτά που θέλουν να ακούσουν.

Από τη στιγμή που αρχίζουν να αποδέχονται τη διάγνωση πολλοί γονείς αναζητούν όσο το δυνατό περισσότερες πληροφορίες για το θέμα. Εδώ, πολύ σημαντικό είναι οι πληροφορίες να είναι έγκυρες, να μην υπάρχει παραπληροφόρηση από τους ειδικούς και κυρίως να μην προκαλείται σύγχυση.

Επίσης πολλοί γονείς νιώθουν Θυμό, οργή, αγανάκτηση αλλά και πανικό π.χ.

«Γιατί έτυχε σε μας αυτό το κακό»

«Σε τι φταίξαμε Θεέ μου και μας τιμώρησες»

«Τι φταίει αυτό το παιδί να τυραννιέται»

«Υπάρχουν τόσοι που δεν προσέχουν και δεν είναι ικανοί να κάνουν παιδιά και όμως αυτοί έχουν φυσιολογικά παιδιά, ενώ εμείς;»

«Τι θα πούμε στις οικογένειές μας;»

«Τα πεθερικά μου τι θα πουν;»

«Οι φίλοι μας τι θα κάνουν όταν το μάθουν;»

«Δε θα μας θέλει κανένας πλέον, τι θα γίνουμε μόνοι;»

«Όλοι εμάς θα βλέπουν όταν πάμε κάπου;»

«Πως θα αντιμετωπίσουν το άλλο μας παιδί οι φίλοι του όταν μάθουν για το αδελφάκι του;»

Αυτά και πολλά άλλα ερωτηματικά εκφράζουν τα συναισθήματα των γονέων. Δεν χρειάζεται να δοθούν απαντήσεις στο «γιατί», στο «τι», στο «πως» από τρίτους. Αυτοί είτε είναι «ειδικοί», είτε φίλοι, απλώς θα βοηθήσουν τα μέλη της οικογένειας να δώσουν τις απαντήσεις μόνοι τους. Αρκεί όμως να μην τους αφήσουν μόνους τους.

Η ενοχή είναι επίσης ένα συναισθήμα που αισθάνονται οι γονείς των ατόμων με νοητική καθυστέρηση π. χ. πολύ σπάνια συναντάμε γονείς που να μην έχουν αναρωτηθεί:

«Φταίω εγώ;»

«Μήπως φταίει κάτι που έκανα ή δεν έκανα εγώ;»

«Μήπως φταίει η κληρονομικότητα;».

Συχνά, προκειμένου να απαλλαγούν από τις ενοχές, αναζητούν ο ένας γονιός ευθύνες στον άλλον: «κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης κάπνιζες πολύ συχνά ή έπαιρνες εκείνο το φάρμακο ή ήσουν φοβερά αγχωμένη», λέει ο σύζυγος στην σύζυγό του. Και αυτή ενίοτε του ρίχνει ευθύνες διότι «πριν τη σύλληψη έπινες πολύ», «κατά τη διάρκεια της εγκυμοσύνης με είχες αγχώσει πολύ και ήσουν επιθετικός», «και ο αδελφός σου είχε πολλά ψυχολογικά προβλήματα και νοητική καθυστέρηση».

Κάποιοι άλλοι γονείς πιστεύουν ότι τους τιμώρησε ο Θεός ή η Θεία Δίκη για κάτι κακό που έκαναν ή ότι τους «χάρισε» έναν σταυρό δοκιμασίας. Όταν υπάρχει σωστή ενημέρωση, τα συναισθήματα ενοχής μειώνονται και με το χρόνο παύουν να υπάρχουν, οι γονείς αντί να αισθάνονται υπεύθυνοι πρέπει να συγκεντρωθούν σ' αυτό για το οποίο είναι υπεύθυνοι. Να δείξουν την αποδοχή, την αγάπη τους και να υποστηρίζουν διαρκώς αυτό το υπέροχο ξεχωριστό παιδί που θα τους μάθει περισσότερα απ' όσα μπορούν να φανταστούν και θα τους φέρει και όμορφες στιγμές και απρόσμενες χαρές.

Οι γονείς, αφού οριστικοποιηθεί η διάγνωση, ανησυχούν περισσότερο:

- για τη βαρύτητα της διαταραχής ή της αναπηρίας,
- για το μέλλον και την προοπτική του παιδιού,
- για την εύρεση κατάλληλης θεραπείας, ικανών ειδικών επαγγελματιών,
- για την εύρεση κατάλληλου και καλού εκπαιδευτικού πλαισίου,

- για το αν θα έχουν την κατάλληλη και επαρκή συμβουλευτική υποστήριξη και εκπαίδευση. Μερικοί νέοι γονείς ντρέπονται, δεν θέλουν να γίνει γνωστό το πρόβλημα τους και δεν ζητούν βοήθεια ή υποστήριξη, έτσι πολύτιμος χρόνος χάνεται. Οι απαντήσεις στα ερωτήματα μπορούν να δοθούν από τους ειδικούς, τα ειδικά κέντρα διάγνωσης, αξιολόγησης, συμβουλευτικής υποστήριξης και τα γονεϊκά κινήματα που θα πρέπει να οργανώνουν τράπεζες πληροφοριών και κέντρα υποστήριξης.
- για τα συναισθήματα και τη στάση των οικείων, των φίλων και της κοινωνίας γενικά απέναντι στο παιδί και τους ίδιους.

Όσον αφορά στις αντιδράσεις των άλλων η οικογένεια θα πρέπει να αντιδράσει με ψυχραιμία. Αυτοί που συνήθως δυσκολεύονται να αποδεχτούν το πρόβλημα είναι οι παππούδες και οι γιαγιάδες και αυτή είναι μια πολύ δύσκολη στιγμή για το ζευγάρι, κυρίως για το νέο ζευγάρι που έχει το πρώτο του παιδί. Οι παππούδες κι οι γιαγιάδες, όταν δεν έχει τύχει να εντοπίσουν οι ίδιοι το πρόβλημα, κάνουν επίσης άρνηση και θλίβονται διπλά, πρώτον για το εγγόνι και δεύτερον για το «κακό» που βρήκε το δικό τους παιδί. Συχνά υποστηρίζουν ότι το παιδί τους δεν είναι υπεύθυνο γι' αυτό αλλά η /ο σύζυγος του/ της.

Αυτή η εμπειρία μπορεί να φέρει ένταση στη συζυγική σχέση και σε όλη την οικογένεια. Τότε θα χρειαστεί συμβουλευτική υποστήριξη. Αυτή δεν είναι μια κατάσταση που πρέπει να σκέφτεται το ζευγάρι ότι οφείλει να την ξεπεράσει μόνο του διότι μπορεί να μην τα καταφέρει και ίσως οδηγήσει στο «κουκούλωμα» της κατάστασης. Τα μέλη της οικογένειας πρέπει όλες τις καταστάσεις που θα προκύψουν να τις αντιμετωπίσουν από κοινού, ενωμένοι. Οι «συμμαχίες» με τρίτους τους απομακρύνουν, απομονώνουν και διαλύουν τον ιστό της οικογένειας. Η άγνοια των φίλων και συγγενών, η έλλειψη πληροφόρησης, η συμπεριφορά της οικογένειας που έχει παιδί με ειδικές ανάγκες και θέλει να κρύψει το «πρόβλημα», την «ντροπή» της, οδηγούν στην απομόνωση της.

Ο δρόμος στη ζωή, για τη ζωή δεν πρέπει να κλείσει για κανένα μέλος της οικογένειας. Το παιδί με ειδικές ανάγκες είναι σαν όλα τα παιδιά του κόσμου και θα πρέπει να ζήσει, παρά τις πολλαπλές δυσκολίες, όπως αυτά. Το ίδιο και οι οικογένειά του, παρ' όλο ότι ίσως οι έγνοιες της είναι συχνά περισσότερες απ' αυτές των άλλων οικογενειών.

Είναι πολύ σημαντικό και το ζευγάρι και τα παιδιά να έχουν τον δικό τους ελεύθερο χρόνο, τις παρές, τα ενδιαφέροντά τους. Μπορεί οι φίλοι να μην μπορούν να αντέξουν το παιδί, όλοι άλλωστε συνήθως χρειάζονται τον χρόνο τους για να αποδεχτούν κάτι, όμως δεν πρέπει να εγκαταλείπεται η προσπάθεια ευαισθητοποίησης των άλλων. Είναι πολύ σημαντικό να μην κλείνει ποτέ η πόρτα που οδηγεί στον κόσμο.

Το κύριο εμπόδιο που πρέπει να υπερπηδηθεί στην κοινότητα είναι το στίγμα και οι συνακόλουθες διακρίσεις εναντίον των ατόμων με ειδικές ανάγκες, κυρίως αυτών με σοβαρά προβλήματα. Η μάχη κατά του στίγματος απαιτεί, εκτός από τις προσωπικές προσπάθειες των γονιών, εκστρατείες ενημέρωσης και εκπαίδευσης της κοινής γνώμης, σχετικά με την φύση του προβλήματος, τον κόσμο, τα συναισθήματα, τις ανάγκες τους, την αναγνώριση του δικαιώματος για ζωή σε αυτά τα άτομα και τις οικογένειές τους. Οι διάφορες μορφές των ΜΜΕ και το Διαδίκτυο είναι ισχυρά εργαλεία που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να διαλυθούν μύθοι, να προκαλέσουν αλλαγή συμπεριφοράς, να ενθαρρυνθούν θετικότερες στάσεις.

Τέλος εκτός από τις ψυχολογικές επιπτώσεις η ύπαρξη ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες μπορεί να έχει επιπρόσθετες επιπτώσεις για την οικογένεια, όπως την πρόκληση οικονομικών δυσκολιών, τη διστακτικότητα των γονέων στην προοπτική

ενός δεύτερου παιδιού, την αναδιοργάνωση της επαγγελματικής και κοινωνικής τους ζωής. Βέβαια, η γέννηση ενός παιδιού με ή χωρίς ειδικές ανάγκες επιφέρει αλλαγές στη ζωή της οικογένειας, αλλά στην περίπτωση ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες οι γονείς συχνά έρχονται αντιμέτωποι με ιδιόμορφες καταστάσεις και επιπρόσθετες δυσκολίες.

2.1.2. Τα αδέρφια των παιδιών με ειδικές ανάγκες

Τα αδέρφια των παιδιών με ειδικές ανάγκες έχουν πάρα πολλά ερωτήματα, όπως άλλωστε συμβαίνει και σε κάθε οικογένεια που υπάρχει κάποιο πρόβλημα. Θα πρέπει να γνωρίζουν την κατάσταση για να μπορέσουν να κατανοήσουν το τι συμβαίνει. Στα μικρότερα παιδιά θα πρέπει να ειπωθεί με απλό κατανοητό τρόπο για να μη τα μπερδέψει.

Η απόκρυψη της αλήθειας οδηγεί τα αδέρφια σε σύγχυση και σε ανυπόστατες ερμηνείες που προκαλούν ενοχές, θυμό και άλλα έντονα συναισθήματα. Κάποιο παιδί π. χ. μπορεί να πιστεύει ότι αυτό έφταιξε που το αδελφάκι του έχει ειδικές ανάγκες, ενώ κάποιο άλλο να νομίζει ότι η δική του παρουσία ή συμπεριφορά είναι αυτή που προκαλεί τις αντιδράσεις του/ της αδελφού/ ης. Τα αδέρφια που δεν κατανοούν ότι η συμπεριφορά του αδελφού τους με ειδικές ανάγκες οφείλεται στην διαταραχή εκνευρίζονται, νοιώθουν ενοχές, απομακρύνονται από τα αδελφάκια τους και αποξενώνονται.

Οι γονείς και οι ειδικοί μπορούν να βοηθήσουν στην ανάπτυξη της αδελφικής σχέσης, με την αποσαφήνιση του προβλήματος και της κατάστασης, κάτι που βοηθάει στο να δοθούν ερμηνείες οι οποίες δεν θα βλάψουν τη σχέση, επίσης διδάσκοντας στ' αδέρφια τρόπους επικοινωνίας και κοινές δραστηριότητες, κυρίως παιχνίδια που προκαλούν ικανοποίηση και ευχαρίστηση, ακόμη προτείνοντας στ' αδέρφια να συμμετέχουν στις συζητήσεις και αποφάσεις της οικογένειας, εφ' όσον το επιθυμούν και όταν η ηλικία τους το επιτρέπει.

Προσοχή όμως δεν πρέπει να φορτώνονται τα αδέρφια πολλές ευθύνες. Πρέπει να λαμβάνονται υπ' όψιν πρωταρχικά οι δικές τους ανάγκες. Όπως έδειξαν και οι έρευνες στην πλειοψηφία τους τα αδέρφια δείχνουν ενδιαφέρον να συμβάλλουν στην βελτίωση, η ανάθεση όμως υπερβολικών ευθυνών συνήθως τα κουράζει, προκαλεί άγχος και αγανάκτηση με αποτέλεσμα όλες τις δυσάρεστες συνέπειες αυτού. Επίσης τα αδέρφια που αναλαμβάνουν από νωρίς μεγάλο μέρος της φροντίδας του ατόμου με ειδικές ανάγκες βιώνουν έντονο άγχος διότι αναλαμβάνουν μια υπευθυνότητα που απαιτεί μεγαλύτερη ωριμότητα. Τα αποτελέσματα αυτού είναι συνήθως η επιλογή του επαγγέλματος και της κοινωνικής δράσης των αδελφών των παιδιών με ειδικές ανάγκες, που μπορεί να συνδέεται με την φροντίδα των ανθρώπων ή να αγνοεί τον παράγοντα της κοινωνικής φροντίδας, μέριμνας.

Οι έρευνες έδειξαν ότι οι πρωτότοκες κόρες της οικογένειας, οι οποίες έχουν επιφορτιστεί σε μεγάλο βαθμό την φροντίδα του ατόμου με ειδικές ανάγκες είναι επιρρεπείς σε ψυχολογικά προβλήματα. Σ' αυτό επίσης συντελούν η σκέψη αρκετών γονέων ότι η πρωτότοκη, σαν άλλη μητέρα, θα αναλάβει το παιδί όταν «φύγουν από τη ζωή» και το κοινωνικό στίγμα που νοιώθει ότι κουβαλάει και εκφράζεται με τα λόγια «ποιος θα με παντρευτεί εμένα μ' έναν τέτοιο αδελφό ή αδελφή.». Οι έρευνες επίσης έδειξαν ότι συχνά τα αδέρφια εκδηλώνουν διασπαστική συμπεριφορά με σκοπό να προσελκύσουν την προσοχή των γονέων τους.¹⁵

¹⁵ Bouscalia Leo, Άτομα με ειδικές ανάγκες και οι γονείς τους, εκδ. Γλάρος.

Όλα τα μέλη της οικογένειας έχουν ίσα δικαιώματα και οι ανάγκες τους είναι σεβαστές. Οι γονείς πρέπει να ικανοποιούν τις ανάγκες όλων των παιδιών τους. Υπάρχουν πολλές περιπτώσεις που τα μικρά αδέρφια νοιώθουν παραμελημένα και ότι οι γονείς δεν τα αγαπούν γιατί αφιερώνουν περισσότερο χρόνο στο παιδί με ειδικές ανάγκες. Πολλές φορές ίσως ακούσει ο γονιός το αδελφάκι να λέει ότι θα ήθελε να έχει ειδικές ανάγκες. Συμβαίνει είτε γιατί πραγματικά έχει παραμεληθεί και του λείπει η αγάπη, η στοργή, η αγκαλιά, η φροντίδα είτε γιατί δεν του έχουν εξηγηθεί ορισμένα πράγματα σχετικά με τις ανάγκες και την φροντίδα του/της αδελφού/ης. Θα μπορούσε π. χ. να του πει η μητέρα ότι στο τραπέζι ασχολείται περισσότερο με το αδελφάκι του γιατί το μαθαίνει να τρώει μόνο του, «όπως οι μεγάλοι κι εσύ».

Η οικογένεια του παιδιού με ειδικές ανάγκες μπορεί να ζήσει όμορφα κι απλά, με πολλές χαρούμενες, ευτυχισμένες στιγμές, εάν καθορίσει δίκαια και σωστά τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα του κάθε μέλους της.

2.1.3 Οικογενειακή θεραπεία.

Η διάγνωση ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες προκαλεί την εκδήλωση ανάμικτων και πολύπλοκων συναισθηματικών αντιδράσεων και θέτει τους γονείς αντιμέτωπους με ιδιαίτερες καταστάσεις. Ένας παράγοντας που μπορεί να επηρεάσει τις συναισθηματικές αντιδράσεις των γονέων αποτελεί η στάση των ειδικών απέναντί τους από τη στιγμή που γίνεται η διάγνωση του παιδιού τους με ειδικές ανάγκες. Μέσα από διάφορα μοντέλα που περιγράφουν τις σχέσεις ειδικών-γονέων και τα επίπεδα συνεργασίας, επισημαίνεται η αξία του μοντέλου της ενδυνάμωσης του γονέα. Οι γονείς μπορούν να παίξουν ένα ενεργητικό ρόλο στην πρώιμη παρέμβαση του παιδιού τους και μέσα από το μοντέλο ενδυνάμωσης ένας ειδικός μπορεί να παροτρύνει το γονέα να υιοθετήσει αυτό το ρόλο. Στο πλαίσιο μίας οικολογικής προσέγγισης αναγνωρίζεται πως ένα πρόγραμμα πρώιμης παρέμβασης λαμβάνει υπόψη το οικογενειακό περιβάλλον που μπορεί να επιδράσει στην εξέλιξη του παιδιού, και καλλιεργεί ένα μοντέλο ενδυνάμωσης δημιουργώντας τις συνθήκες που θα στηρίξουν τους γονείς και θα ενισχύσουν τη συμμετοχή τους στην πρώιμη παρέμβαση του παιδιού τους.¹⁶

2.1.3.1 Μοντέλα συνεργασίας ειδικών – γονέων.

Οι αντιλήψεις των ειδικών για το ρόλο τους απέναντι στους γονείς παιδιών με ειδικές ανάγκες καθορίζει σε μεγάλο βαθμό τη συμπεριφορά των ειδικών απέναντι στους γονείς. Παράλληλα, έρευνες στην ελληνική και ξένη πραγματικότητα δείχνουν πως η συμπεριφορά των ειδικών απέναντι στους γονείς παιδιών με ειδικές ανάγκες επηρεάζει τις συναισθηματικές αντιδράσεις των γονέων απέναντι στη διάγνωση του παιδιού τους με ειδικές ανάγκες.

Ανάλογα με τους ρόλους που οι ειδικοί υιοθετούν στις σχέσεις τους με τους γονείς, οι Cunningham και Davis το 1991 διέκριναν τρία μοντέλα, που μπορεί να επικρατούν στη σχέση ειδικού-γονέα: το μοντέλο του ειδήμονα (expert model), του μεταβιβαστή γνώσεων (transplant model) και του καταναλωτή γνώσεων (consumer model). Τα τελευταία χρόνια προστέθηκε ένα ακόμη μοντέλο το μοντέλο της ενδυνάμωσης (empowerment model) (πίνακας 1).¹⁷

¹⁶ Μάγδα Νικολαραϊζή, η οικογένεια στη σύγχρονη κοινωνία, 3^ο Πανελλήνιο Παιδαγωγικό Συνέδριο, Κομοτηνή, Μάιος, 1999, www.alex.eled.dyth.gr

¹⁷ Μάγδα Νικολαραϊζή, η οικογένεια στη σύγχρονη κοινωνία, 3^ο Πανελλήνιο Παιδαγωγικό Συνέδριο, Κομοτηνή, Μάιος, 1999, www.alex.eled.dyth.gr

Πίνακας 1. Μοντέλα συνεργασίας ειδικών-γονέων.

Ο/Η ειδικός	Ο/Η γονέας
Ο ειδήμονας Μεταβιβαστής οδηγιών Παροχή πληροφοριών με συζήτηση Ενδυνάμωση	Παθητικός δέκτης Εφαρμόζει οδηγίες Επιλέγει πληροφορίες και τις καταναλώνει Αυτοδυναμία

Πηγή: Μάγδα Νικολαράιζη (3ο Πανελλήνιο παιδαγωγικό συνέδριο)

Το μοντέλο του ειδήμονα (expert model) περιγράφει τον ειδικό που παίρνει όλες τις αποφάσεις και επιλέγει τις πληροφορίες που χρειάζεται ένας γονέας. Ο γονέας δεν αναγνωρίζεται ως πηγή βοήθειας και πληροφοριών και ο ρόλος του είναι παθητικός και συνυφασμένος με την εκτέλεση των οδηγιών και αποφάσεων. Αυτή η προσέγγιση καλλιεργεί την εξάρτηση των γονέων από τους ειδικούς, δημιουργεί αισθήματα μειωμένης αυτοδυναμίας και μειωμένης ικανότητας που τελικά περιορίζουν τη δυνατότητα του γονέα να βοηθήσει το παιδί του. Επιπλέον, στο πλαίσιο αυτού του μοντέλου ο ειδικός αδιαφορεί για τις απόψεις των γονέων και αντιμετωπίζει το παιδί από τη δική του οπτική γωνία, μέσα από την οποία, ωστόσο, υπάρχει ο κίνδυνος να αγνοήσει πολύ σημαντικά στοιχεία για τη κατανόηση του παιδιού.

Στο δεύτερο μοντέλο ο ειδικός εμφανίζεται ως μεταβιβαστής γνώσεων (transplant model). Σ' αυτό το μοντέλο ο ειδικός εμφανίζεται ως ο άνθρωπος που κατέχει γνώσεις και ο ρόλος του περιλαμβάνει τη μεταβίβαση των γνώσεων και οδηγιών στους γονείς και την εφαρμογή αυτών των οδηγιών από τους γονείς. Σε αντίθεση με το προηγούμενο μοντέλο, αναγνωρίζεται πως οι γονείς μπορούν να βοηθήσουν. Ο ρόλος των γονέων είναι πιο ενεργητικός γιατί συμμετέχουν εφαρμόζοντας τις αποφάσεις και τις οδηγίες των ειδικών, αλλά μπορούν να κάνουν σχόλια πάνω στις εμπειρίες τους από την εφαρμογή των αποφάσεων και οδηγιών. Αυτή η προσέγγιση ενισχύει την αυτοπεποίθηση των γονέων και ταυτόχρονα περιορίζει τον κίνδυνο να παραβλεφθούν σημαντικές πτυχές του παιδιού. Ωστόσο, και σε αυτό το μοντέλο ο γονέας δεν αναλαμβάνει κάποιο ιδιαίτερα ενεργητικό ρόλο, καθώς ο ειδικός απαιτεί από τους γονείς να δεχτούν να συμβιβαστούν με τις αποφάσεις του, ακόμη και αν οι γονείς έχουν αντίθετες απόψεις, ή δεν έχουν τη δυνατότητα να υλοποιήσουν τις οδηγίες του ειδικού.

Το τρίτο μοντέλο παρουσιάζει τον γονέα ως καταναλωτή γνώσεων (consumer model). Ο γονέας έχει το δικαίωμα να επιλέξει τις γνώσεις και οδηγίες που θεωρεί σημαντικές. Ο ειδικός οφείλει να κατανοήσει τους γονείς, να ακούσει τις αντιλήψεις, τους στόχους και τις επιθυμίες τους και να τους παρέχει πληροφορίες, οδηγίες και διάφορες εναλλακτικές λύσεις ώστε να τους βοηθήσει να πάρουν αποφάσεις. Ο γονέας αντιμετωπίζεται ως ένα πρόσωπο που γνωρίζει και έχει την πιο ολοκληρωμένη εικόνα για το παιδί του. Όπως και στο μοντέλο του μεταβιβαστή γνώσεων ο ειδικός μεταβιβάζει τις γνώσεις του στους γονείς, ωστόσο, σ' αυτό το μοντέλο μία βασική αρχή είναι η διαπραγμάτευση, δηλαδή η διαδικασία κατά την οποία ο ειδικός και οι γονείς προσπαθούν να φτάσουν σε μία απόφαση μαζί, λαμβάνοντας υπόψη πως οι γονείς παίρνουν την τελική απόφαση.

Το μοντέλο της ενδυνάμωσης (empowerment model) που αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια αποδίδει στους γονείς έναν ενεργητικό ρόλο. Σε μία σχέση

ενδυνάμωσης αναγνωρίζεται πως οι γονείς έχουν και μπορούν να αποκτήσουν γνώσεις και ικανότητες και μπορούν να συμμετέχουν σημαντικά στο σχεδιασμό, στην οργάνωση και στη λήψη αποφάσεων. Αρχικά, ο ειδικός θα προσπαθήσει να κατανοήσει την οικογένεια στο σύνολό της και να ανιχνεύσει τις ιδιαιτερότητές της. Στη συνέχεια, θα σχεδιάσει και θα διαμορφώσει τις συνθήκες με στόχο την ενδυνάμωση των γονέων, παρέχοντάς τους τα εφόδια που θα τους επιτρέψουν να ανταποκριθούν στις ανάγκες της οικογένειάς τους και να ελαχιστοποιήσουν την εξάρτησή τους από τους ειδικούς. Τέλος, ένα βασικό χαρακτηριστικό του μοντέλου της ενδυνάμωσης είναι η αναγνώριση ότι οι επιθυμίες, οι στόχοι και οι ανάγκες των γονέων αναδιαμορφώνονται, καθώς διαφοροποιούνται οι εμπειρίες και οι γνώσεις τους. Οι ειδικοί καλούνται να παρακολουθούν αυτές τις αλλαγές και ν' ανταποκρίνονται στις καινούργιες θέσεις των γονέων, επαναπροσδιορίζοντας την προσέγγισή τους και τους τρόπους ενδυνάμωσης των γονέων.

2.1.3.2. Ο ρόλος της οικογένειας μέσα από μια οικολογική προσέγγιση.

Το μοντέλο ενδυνάμωσης υιοθετεί μία οικολογική προσέγγιση, η οποία υποστηρίζει ότι το παιδί δε ζει απομονωμένο αλλά στο πλαίσιο ενός περιβάλλοντος, μίας κοινωνίας που ασκεί ιδιαίτερη επίδραση πάνω του. Αυτό το περιβάλλον αποτελείται από διαφορετικά επίπεδα, το μικροσύστημα, το μεσοσύστημα, το εξωσύστημα και το μακροσύστημα (Νικολαραίζη, 1999). Το μικροσύστημα αποτελεί το περιβάλλον όπου το παιδί βρίσκεται το μεγαλύτερο τμήμα της ημέρας του και συνήθως περιλαμβάνει το σπίτι του, το σπίτι των συγγενών και τον παιδικό σταθμό. Το μεσοσύστημα περιγράφει τις σχέσεις που αναπτύσσονται ανάμεσα στα μέλη που συστήνουν το μικροσύστημα, όπως για παράδειγμα τις σχέσεις ανάμεσα σε ειδικούς, γονείς και συγγενείς. Το εξωσύστημα αποτελεί τις διάφορες μορφές παροχών όπως είναι τα κέντρα παρέμβασης, τα υποστηρικτικά προγράμματα και οι σύλλογοι γονέων. Το μακροσύστημα αναφέρεται στο κοινωνικο-πολιτιστικό και νομοθετικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργούν τα δύο παραπάνω επίπεδα. Όλα αυτά τα επίπεδα αλληλεξαρτώνται και αλληλοεπηρεάζονται. Στο πλαίσιο μίας οικολογικής προσέγγισης η αντιμετώπιση ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες απαιτεί να ληφθούν υπόψη όλα τα επίπεδα που ασκούν κάποια επίδραση στο παιδί. Η οικογένεια αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι αυτού του περιβάλλοντος και τα μέλη της που δεν είναι πάντα μόνο οι γονείς αλλά και τα αδέρφια, ο παππούς και η γιαγιά ή κάποια άλλα άτομα που βρίσκονται σε στενή σχέση με την οικογένεια, επηρεάζουν την εξέλιξη και ανάπτυξη του παιδιού. Συνεπώς, ένα πρόγραμμα παρέμβασης συμπεριλαμβάνει όσο το δυνατόν περισσότερα μέλη της οικογενειακής κοινότητας του παιδιού.¹⁸

---

¹⁸ Μάγδα Νικολαραίζη, η οικογένεια στη σύγχρονη κοινωνία, 3^ο Πανελλήνιο παιδαγωγικό συνέδριο, Κομοτηνή, Μάιος 1999, www.alex.eled.dyth.gr

2.1.3.3 Καλλιέργεια ενός μοντέλου ενδυνάμωσης στο πλαίσιο μιας πρώιμης παρέμβασης.

Μέσα από μία οικολογική θεώρηση, ο κύριος στόχος είναι η επικράτηση ενός μοντέλου συνεργασίας ειδικών-γονέων στη διαμόρφωση ενός προγράμματος πρώιμης παρέμβασης. Η πρώιμη παρέμβαση έχει ως στόχο την παροχή εμπειριών μάθησης με στόχο την πρόληψη και τον περιορισμό εμφάνισης ή ανάπτυξης χαρακτηριστικών που μπορεί να δράσουν αρνητικά για τη μελλοντική εξέλιξη ενός παιδιού. Η φιλοσοφία ενός προγράμματος παρέμβασης που στηρίζεται σ' ένα μοντέλο συνεργασίας ειδικών-γονέων είναι πως δεν είναι δυνατό να ανταποκριθούμε στις ανάγκες, ενός παιδιού με ειδικές ανάγκες, αν δε λάβουμε υπόψη το περιβάλλον που επηρεάζει την ανάπτυξη και την εξέλιξή του. Μέσα σ' αυτό το περιβάλλον σημαντικό ρόλο παίζουν οι γονείς, γι' αυτό και αναγνωρίζεται η επίδραση που οι γονείς ασκούν και θα ασκήσουν στα παιδιά τους, όταν οι ίδιοι συμμετέχουν σ' ένα πρόγραμμα έγκαιρης παρέμβασης.

Κύριος στόχος ενός προγράμματος παρέμβασης είναι η ενεργή συμμετοχή του γονέα σ' ένα πρόγραμμα παρέμβασης. Η συμμετοχή των γονέων μπορεί να επιτευχθεί μέσα από την ενδυνάμωσή τους με την παροχή πληροφοριών και την καλλιέργεια δεξιοτήτων, με στόχο τη βαθμιαία απεξάρτηση από τους ειδικούς και την απόκτηση αυτοπεποίθησης που θα τους επιτρέπει να παρέμβουν και να συμμετέχουν ενεργά σε αποφάσεις. Η ενδυνάμωση των γονέων μπορεί να λειτουργήσει σε διάφορα επίπεδα: α) ένα πρώτο επίπεδο αφορά στη στήριξη των γονέων, β) ένα δεύτερο επίπεδο περιλαμβάνει τη συμμετοχή των γονέων στην αξιολόγηση των αναγκών του παιδιού τους και στο σχεδιασμό ενός εξατομικευμένου προγράμματος παρέμβασης και γ) σ' ένα τρίτο επίπεδο οι γονείς συμμετέχουν στη διαπαιδαγώγηση του παιδιού τους (πίνακας 2).¹⁹

Πίνακας 2: Επίπεδα ενδυνάμωσης γονέων

<i>Επίπεδο 1^ο</i>	<i>Στήριξη γονέων</i>
<i>Επίπεδο 2^ο</i>	<i>Συμμετοχή γονέων στο σχεδιασμό ενός εξατομικευμένου προγράμματος παρέμβασης</i>
<i>Επίπεδο 3^ο</i>	<i>Συμμετοχή γονέων στη διαπαιδαγώγηση του παιδιού τους</i>

Πηγή: Μάγδα Νικολαραίζη (3^ο Πανελλήνιο παιδαγωγικό συνέδριο, Κομοτηνή)

α) Μέσα στο πλαίσιο στήριξης των γονέων μπορούν i) να δημιουργηθούν ομάδες γονέων για αλληλοϋποστήριξη ii) να δοθούν ευκαιρίες για προσωπικό συλλογισμό και iii) να παρέχονται πληροφορίες σχετικά με τις υπάρχουσες υπηρεσίες (εκπαιδευτικές, ιατρικές, ψυχαγωγικές) που απευθύνονται στους γονείς και στα παιδιά τους.

β) Κατά την αξιολόγηση των αναγκών του παιδιού και το σχεδιασμό ενός εξατομικευμένου προγράμματος παρέμβασης, οι ειδικοί συμβουλευονται τους γονείς και χρησιμοποιούν τις γνώσεις τους και τις εμπειρίες τους προκειμένου να αποφασίσουν πώς θα βοηθήσουν πιο αποτελεσματικά το παιδί. Αυτή η συνεργασία είναι σημαντική τόσο στην αρχή όταν αξιολογείται ένα παιδί με στόχο να εξερευνηθούν οι ανάγκες και οι δυνατότητές του αλλά και στη συνέχεια όταν

¹⁹ Μάγδα Νικολαραίζη, η οικογένεια στη σύγχρονη κοινωνία, 3^ο Πανελλήνιο παιδαγωγικό συνέδριο, Κομοτηνή, Μάιος 1999, www.alex.eled.dyth.gr

σχεδιάζονται, εφαρμόζονται και αξιολογούνται εξατομικευμένα προγράμματα μάθησης.

γ) Η συμμετοχή των γονέων στη διαπαιδαγώγηση του παιδιού τους περιλαμβάνει τη χρήση των υπάρχουσων γνώσεων τους και ικανοτήτων αλλά και την εκμάθηση δεξιοτήτων, που αφορούν θέματα διαχείρισης συμπεριφοράς, επικοινωνίας, και εκπαίδευσης που θα βοηθήσουν τους γονείς να συμβάλλουν πιο αποτελεσματικά στην εξέλιξη του παιδιού τους.

Παρατηρείται λοιπόν από την ανάλυση των επιπέδων ενδυνάμωσης πως οι γονείς μπορούν να παίξουν ένα σημαντικό ρόλο, αρκεί να αναγνωριστεί η διαφορετικότητα των ρόλων μέσα από τη διαφορετικότητα της σχέσης του ειδικού με το παιδί και της σχέσης του γονέα με το παιδί. Ένας ειδικός παρακολουθεί το παιδί για περιορισμένο χρονικό διάστημα, ενώ οι γονείς βρίσκονται σε αλληλεπίδραση με το παιδί τους σ' ένα πλήθος καταστάσεων καθώς περνούν αρκετό χρόνο μαζί του. Συνεπώς, μπορούν να συλλέξουν πολλές πληροφορίες και να παρουσιάσουν μία ευρύτερη εικόνα του παιδιού στον ειδικό.

2.1.4. Η θεωρία των συστημάτων

Η θεωρία των συστημάτων αναπτύχθηκε τα τελευταία 30 χρόνια. Παλαιότερα οι επιστήμονες εστίαζαν το ενδιαφέρον τους αποκλειστικά στο άτομο. Στη συστημική οικογενειακή θεραπεία ο ερευνητής εστιάζει περισσότερο σε σχέσεις και συνδέσεις παρά σε ατομικά χαρακτηριστικά. Τα κυριότερα μοντέλα της θεωρίας των συστημάτων είναι το Βιολογικό και τα συστημικά μοντέλα.²⁰

Το Βιολογικό Μοντέλο:

Στο βιολογικό μοντέλο η οικογένεια είναι ένα ανοιχτό σύστημα που αναπτύσσεται μέσα σε ένα συγκεκριμένο κύκλο ζωής. Τα τρία πρωταρχικά καθήκοντα της οικογένειας είναι:

- η ανατροφή των παιδιών,
- η παροχή σταθερού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο οι ενήλικες μπορούν να ικανοποιούν της συναισθηματικές και σεξουαλικές τους ανάγκες, επίσης
- λειτουργεί σαν κοινωνικοποιητικό σύστημα για την κοινωνία.

Στο Βιολογικό Μοντέλο η οικογένεια δεν είναι μια ομάδα μεταξύ ίσων ατόμων, αλλά υπάρχει μια ιεραρχία μεταξύ των υποσυστημάτων (π. χ. υποσύστημα των αδελφών).

Έτσι λοιπόν το οικογενειακό σύστημα εξετάζεται με βάση τη λειτουργία του ή τη συμπεριφορά του. Πως είναι δηλαδή οργανωμένο και για ποιο σκοπό. Στη δομική οικογενειακή θεραπεία δεχόμαστε ότι τα άτομα όταν αντιδρούν διαφορετικά τότε σύντομα αρχίζουν να νιώθουν και διαφορετικά και έτσι επέρχεται η αλλαγή. Μάλιστα η διαφορά έρχεται κατά τη διάρκεια των συνεδριών.

Συστημικά μοντέλα:

Τα συστημικά μοντέλα σε αντίθεση με το δομικό στηρίζονται στα μαθηματικά και τη φιλοσοφία και επομένως θεωρούν την οικογένεια ένα κλειστό σύστημα. Η βάση τους είναι η θεωρία της επικοινωνίας.

Μοντέλο επικοινωνίας.

Οι βασικές έννοιες σε αυτό το μοντέλο περιλαμβάνουν, την πρωταρχική ανάγκη όλων των ανθρώπων να επικυρώνουν την ύπαρξη τους μέσα από την επικοινωνία με άλλους και τη σημασία της στίξης, όταν αποδίδουμε αυθαίρετα μια αιτιότητα σε μια κατάσταση που είναι αμοιβαία ενισχυτική και κυκλική.

²⁰ Τσιάντης Ι., Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής, Τόμος Β', Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1987.

Προσέγγιση της ομάδας του Μιλάνου:

Στο μοντέλο αυτό μέσα από τις αρχικές πληροφορίες για την οικογένεια σχηματίζουμε συστηματικές υποθέσεις γύρω από αυτήν. Η υπόθεση αυτή δεν γίνεται απόλυτα αποδεκτή. Στην προσέγγιση αυτή της ομάδας του Μιλάνου η παρέμβαση γίνεται στο τέλος της συνεδρίας και την αποδέχονται όλα τα μέλη.

Στρατηγικά μοντέλα.:

Τα στρατηγικά μοντέλα διαφέρουν από την ομάδα του Μιλάνου στη διαμόρφωση της υπόθεσης και στη υλοποίηση της παρέμβασης. Δηλαδή η ομάδα και ο θεραπευτής έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα επιλογής συμπεριφοράς πράγμα που τους επιτρέπει να κινούνται μέσα σε ένα ευρύτερο φάσμα συμπεριφορών.

2.1.5. Συμβουλευτική με γονείς των ΑΜΕΑ

Μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 70 κυριαρχούσε μια παθολογική προσέγγιση. Ήταν δεδομένο ότι όλες οι οικογένειες αναπόφευκτα βίωναν ισχυρές ψυχολογικές πιέσεις οι οποίες προκαλούσαν ψυχολογικές διαταραχές στα περισσότερα μέλη της οικογένειας. Κάποιες μελέτες όμως υποστήριζαν ότι αυτό δεν ίσχυε πάντα. Στη σύγχρονη ερευνητική δουλειά αναπτύχθηκαν τρεις κυρίως προσεγγίσεις για την ερμηνεία και την κατανόηση των ψυχολογικών πιέσεων που υφίσταται η οικογένεια ενός μειονεκτικού παιδιού.

A) Η πρώτη προσέγγιση αναγνωρίζει ότι το στρες δεν είναι αναπόφευκτο και επικεντρώνεται στα χαρακτηριστικά εκείνα του παιδιού αλλά και της οικογένειας που προκαλούν το στρες.

B) Η δεύτερη θεραπευτική προσέγγιση δεν εστιάζει στα χαρακτηριστικά του παιδιού αλλά στην έλλειψη παροχής υπηρεσιών για τις ανάγκες κάθε οικογένειας και

Γ) Η τρίτη προσέγγιση προσπαθεί να αναγνωρίσει τους τρόπους εκείνους με τους οποίους η οικογένεια αντιμετωπίζει το στρες και προσαρμόζεται σε αυτό μελετώντας διάφορες πλευρές όπως την ποιότητα των συζυγικών σχέσεων, την κοινωνική υποστήριξη που προσφέρεται στους γονείς, καθώς και το ρόλο που παίζουν οι στάσεις των γονέων απέναντι στη μειονεξία και τις στρατηγικές φροντίδας που αναπτύσσουν οι οικογένειες για να αντιμετωπίσουν τη μειονεξία.

Γενικά δεν υπάρχει τελικά μόνο ένα στοιχείο στο οποίο μπορούμε να πούμε ότι οφείλεται το στρες αυτών των οικογενειών. Η συμπεριφορά του παιδιού, τα σοβαρά προβλήματα υγείας, η φροντίδα του παιδιού, όλα τα ψυχοπαιδαγωγικά γεγονότα που βιώνει η οικογένεια, οι συζυγικές σχέσεις καθώς και οι επιπτώσεις στα αδέρφια του παιδιού που μειονεκτεί μπορεί να οδηγήσουν την οικογένεια στο να μην μπορεί να χειριστεί τη μειονεξία του παιδιού της και να ζητήσει βοήθεια από κάποιο ειδικό ή να επιλέξει τον εγκλεισμό του παιδιού σε ίδρυμα.

Όταν γεννηθεί ένα παιδί με πρόβλημα το οποίο είναι γνωστό ότι θα δημιουργήσει κάποια μειονεξία, οι γονείς θέλουν να ενημερωθούν πλήρως για την πρόγνωση και την αιτία. Η πληροφόρηση τους θα πρέπει να γίνεται με ευαισθησία και συνήθως είναι καλύτερα να έχουν μαζί τους και το μωρό. Κάποιοι γονείς έχουν ανάγκη από κάποια υποστηρικτική συμβουλευτική για να αντιμετωπίσουν την θλίψη και το φόβο που νιώθουν. Επιζητούν ακριβείς και ειλικρινείς απαντήσεις στις απορίες τους. Επίσης ο ειδικός πρέπει να αντιμετωπίσει με ευαισθησία τις ενοχές που μπορεί να νιώσουν.

Πολλά εξελικτικά προβλήματα δεν είναι φανερά από την αρχή. Όταν λοιπόν οι γονείς δουν πως το παιδί τους έχει μια ασυνήθιστη συμπεριφορά ή ότι δεν έχει ολοκλήρωση κάποιο εξελικτικό στάδιο στην αναμενόμενη ηλικία τότε ζητούν και

έχουν και πάλι ανάγκη να πάρουν απαντήσεις γι' αυτό και να ανακουφιστούν οι ανησυχίες τους ότι αυτοί είναι υπεύθυνη για αυτό.

Η συμβουλευτική των γονέων έχει σαν στόχο να βοηθήσει τους γονείς να αντιμετωπίσουν τη μειονεξία του παιδιού τους. Ιστορικά αναφέρεται ότι η συμβουλευτική προέρχεται από δυο θεωρητικούς προσανατολισμούς. Τη συμβουλευτική αντικατοπτρισμού και τη συμβουλευτική που διέπεται από τις αρχές της θεωρίας της συμπεριφοράς. Στη συμβουλευτική αντικατοπτρισμού οι γονείς ενθαρρύνονται να αναγνωρίσουν και να αποδεχτούν τα δικά τους συναισθήματα προς το παιδί αλλά και τα συναισθήματα του παιδιού τους. Έτσι θεωρεί η συγκεκριμένα προσέγγιση ότι οι γονείς θα αντιμετωπίσουν καλύτερα το παιδί τους.

Στη συμβουλευτική που διέπεται από τις αρχές της συμπεριφοράς, δίνεται έμφαση στην παροχή βοήθειας στους γονείς για να μάθουν στο παιδί τους νέες δεξιότητες που χρειάζεται αλλά και για να αντιμετωπίσουν την προβληματική του συμπεριφοράς. Σήμερα επικρατεί η άποψη ότι η συμβουλευτική αρχίζει με τον εντοπισμό των ειδικών αναγκών των γονέων και του παιδιού καθώς και με την άμεση αντιμετώπιση τους. Στα πρώτα στάδια οι γονείς μπορεί να χρειαστούν βοήθεια για να αντιμετωπίσουν τα συναισθήματα που έχουν απέναντι στο μειονεκτικό τους παιδί αλλά και για το πώς θα προωθήσουν την εξέλιξη του καλύτερα. Αργότερα το παιδί ίσως χρειαστεί μια πιο ειδική βοήθεια. Οι ανάγκες των γονέων διαφέρουν όπως επίσης και αυτά που ζητούν από τις διάφορες υπηρεσίες.

Η αποτελεσματική συμβουλευτική προϋποθέτει μια σειρά δεξιοτήτων στις οποίες συμπεριλαμβάνονται: ικανότητα να επικοινωνεί κανείς και να είναι καλός ακροατής, διεξοδική γνώση των νοητικών και άλλων μειονεξιών, ανάλογες ικανότητες για την αντιμετώπιση των μειονεκτικών παιδιών, ικανότητα στο να παραδέχεται ότι δεν μπορεί να απαντήσει σε ορισμένα ερωτήματα και να συμβουλευτεί ή να συνεργάζεται με άλλους ειδικούς όταν χρειάζεται, συναισθηματική προβλητική ταύτιση (ενσυναίσθηση) σεβασμός για την άποψη των γονέων, δημιουργία σχέσης μεταξύ γονέων και ειδικού στην οποία οι ρόλοι και οι ευθύνες του καθενός είναι σαφώς καθορισμένα, ευελιξία στην αντιμετώπιση των αναγκών που έχει η κάθε οικογένεια τη δεδομένη στιγμή, ικανότητα να παρεμβαίνει κανείς όσο το δυνατόν λιγότερο και τέλος συνεχής αξιολόγηση των στόχων και της παρέμβασης.²¹

---

²¹ Τσιάντης Ι., Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής, Τόμος Β', Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1987.

2.2 Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού.

Η παρέμβαση του Κοινωνικού Λειτουργού, όταν εργάζεται με άτομα με νοητική καθυστέρηση πρέπει να γίνεται σε δύο επίπεδα: στο μικρό - επίπεδο και στο μακρό - επίπεδο.

Το μικρό-επίπεδο αφορά την εφαρμογή μεθόδων κοινωνικής εργασίας με άτομα, οικογένειες και ομάδες. Στόχος είναι η κοινωνικοποίηση του ατόμου με νοητική καθυστέρηση, η θεραπεία του, η κοινωνική ένταξη, η επανένταξη του ατόμου και η επαγγελματική του αποκατάσταση. Προκειμένου να ανταποκριθεί στο θεραπευτικό του έργο ο Κοινωνικός Λειτουργός χρειάζεται να έχει εξειδικευμένες γνώσεις στην κλινική κοινωνική εργασία. Στο μικρό-επίπεδο γενικά εφαρμόζει μεθόδους και τεχνικές συμβουλευτικής και θεραπείες γενικότερα, με το ίδιο το άτομο, την οικογένειά του και το άμεσο κοινωνικό και επαγγελματικό του περιβάλλον.

Το μακρό-επίπεδο αφορά την παρέμβαση του Κοινωνικού Λειτουργού στην κοινότητα με στόχο την ενημέρωση, την ευαισθητοποίηση, την ενεργοποίηση του ενεργού πληθυσμού για την πρόληψη ή αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων. Στο επίπεδο αυτό εφαρμόζονται μέθοδοι κοινωνικής εργασίας με κοινότητα, κοινοτικό σχεδιασμό, διαμόρφωση πολιτικής, κοινωνική δράση.

Οι μέθοδοι αυτές της άσκησης της κοινωνικής εργασίας είναι συμπληρωματικές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι εφαρμόζονται πάντα από τον ίδιο Κοινωνικό Λειτουργό. Παρακάτω αναλύεται η παρέμβαση του Κοινωνικού Λειτουργού σε μικρό και μακρό επίπεδο αλλά και ο ρόλος του ως μέλος της διεπιστημονικής ομάδας.

A. Κοινωνική εργασία σε μικρο-επίπεδο με το άτομο με νοητική καθυστέρηση και την οικογένειά του.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός συνεργάζεται κατά κύριο λόγο με το ανάπηρο άτομο προκειμένου αυτό, να εκφράσει τα συναισθήματά του και στη συνέχεια να κινητοποιηθεί ώστε να δημιουργήσει φιλίες να αποκτήσει ενδιαφέροντα και όσο είναι δυνατό να αποκατασταθεί επαγγελματικά.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός συνεργάζεται επίσης με τους γονείς ώστε οι ίδιοι να στηρίξουν το παιδί τους και να εξετάσουν τις πιθανές λύσεις που υπάρχουν προκειμένου αυτό να βοηθηθεί αποτελεσματικά. Όσο πιο μεγάλο βαθμό αναπηρίας έχει αυτό τόσο μεγαλύτερη στήριξη χρειάζεται η οικογένειά του. Για παράδειγμα, οι γονείς χρειάζονται πολύ και μακρόχρονη βοήθεια τόσο για να αποδεχτούν την κατάσταση όσο και να συνειδητοποιήσουν ότι μπορεί και πρέπει να ζήσουν μια φυσιολογική ζωή ώστε να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις απέναντι στον εαυτό τους αλλά και στις υποχρεώσεις που έχουν και στα άλλα παιδιά τους, αν υπάρχουν.

B. Κοινωνική εργασία σε μακρο-επίπεδο.

Για την κοινωνική ένταξη, επανένταξη και επαγγελματική αποκατάσταση ενός ατόμου με νοητική καθυστέρηση δεν αρκεί μια άρτια καταρτισμένη και οργανωμένη διεπιστημονική ομάδα. Η αλήθεια είναι πως αν το άτομο είναι στιγματισμένο από την κοινωνία στην οποία ζει, οι προσπάθειες της διεπιστημονικής ομάδας θα αποβούν άκαρπες και ανώφελες. Το σημαντικότερο λοιπόν, είναι η ίδια η κοινωνία να αγκαλιάσει το άτομο. Για να συμβεί αυτό θα πρέπει η κοινή γνώμη να κρατάει θετική στάση για την αντιμετώπιση κάθε αναπηρίας. Η διαμόρφωση θετικής στάσης και αποδοχής των ατόμων αυτών από την κοινή γνώμη συνδέεται με την καλή πληροφόρηση, την εκπαίδευση του κοινού στις ανάγκες των ατόμων με νοητική

καθυστέρηση και την ενεργοποίηση της κοινής γνώμης όσο και των επίσημων δικτύων κοινωνικής φροντίδας για τη δημιουργία, χρηματοδότηση και πολιτική υποστήριξη των αναγκαίων υπηρεσιών.

Αντλώντας στοιχεία από την μακρόχρονη εμπειρία του, ο Μουζακίτης²² τονίζει: «Η επιτυχία ενός οποιουδήποτε προγράμματος που απευθύνεται σε άτομα με ειδικές ανάγκες έχει ανάγκη από την υποστήριξη και ενεργό συμμετοχή, άμεση ή έμμεση, του κοινωνικού χώρου που το περιβάλλει». Και συνεχίζει με την εκτίμηση ότι «δεν είναι υπερβολή εάν τονιστεί ότι χωρίς συστηματική και οργανωτική δουλειά μέσα στην κοινότητα από κοινωνικούς λειτουργούς, η θεραπεία δε θα είχε ποτέ τη δυνατότητα να γίνει πραγματικότητα».

Ο Κοινωνικός Λειτουργός προσπαθεί τα μέγιστα δυνατά για την επίλυση τέτοιων προβλημάτων που συνδέονται με βαθιά ριζωμένες προκαταλήψεις, έλλειψη νομικού πλαισίου, απουσία κατάλληλα εκπαιδευμένου προσωπικού, όμως δεν πρέπει να υπερβάλλει κανείς τις δυνατότητες αυτού. Τέλος, ας μην ξεχνάμε ότι ο μόνος τρόπος αντιμετώπισης αυτών των προβλημάτων είναι η οργανωμένη παρέμβαση.

Γ. Ο Κοινωνικός Λειτουργός ως μέλος της διεπιστημονικής ομάδας.

Σε περιπτώσεις εισαγωγής του ατόμου με νοητική καθυστέρηση σε ίδρυμα ο Κοινωνικός Λειτουργός καλείται να συμβάλλει στη διάγνωση, την θεραπεία και την αποκατάσταση, ως μέλος της διεπιστημονικής ομάδας. Η ομάδα αυτή, απαρτίζεται από μέλη σχετικών με την κατάσταση ειδικοτήτων.

Η ύπαρξη διεπιστημονικής ομάδας στηρίζεται στην παραδοχή ότι καμία επιστήμη και κανένα επάγγελμα δεν μπορεί από μόνο του να ανταποκριθεί στις πολύπλοκες ιατρικές, ψυχολογικές και κοινωνικές πτυχές της αναπηρίας. Επομένως, είναι αναγκαία η συλλογική εργασία εφ' όσον κάθε ένα επάγγελμα που πλαισιώνει τη διεπιστημονική ομάδα φέρνει σε αυτήν απαιτούμενες γνώσεις και μεθόδους που ενδεχομένως στερείται κάποιο άλλο (επάγγελμα) που και εκείνο συμμετέχει με τη δική του μοναδική προσφορά στη διεπιστημονική ομάδα.

Όπως αναφέρει η Καλλινικάκη²³ η διεπιστημονική ομάδα δεν υφίσταται μόνο για την πληρέστερη αντιμετώπιση των αναγκών των ατόμων αλλά και για την υποστήριξη των ίδιων των εργαζόμενων-μελών της στις οδυνηρές επαγγελματικές τους εμπειρίες. Έτσι, η εργασία προχωρεί σε θετικό κλίμα και η διεπιστημονική εργασία εξελίσσεται και αναπτύσσεται.

Όσον αφορά, το ρόλο του Κοινωνικού Λειτουργού σε σχέση με το ρόλο του Ψυχιάτρου στην Ελλάδα επικρατεί σύγχυση. Ο Κοινωνικός Λειτουργός δεν εκτιμάται όσο θα έπρεπε ως μέλος της διεπιστημονικής ομάδας, ίσως επειδή μέχρι και σήμερα αυτός εκπαιδεύεται σε τεχνολογικές και όχι επιστημονικές σχολές. Ο καθηγητής Μουζακίτης²⁴ αναφερόμενος στο θέμα αυτό παρατηρεί: «Η θέση παντοδυναμίας και παντογνωσίας που πολλοί ψυχίατροι παίρνουν σε σχέση με τα πολύπλοκα οικογενειακά και εργατικά προβλήματα του ασθενή, είναι σε αντίθεση με την θέση της κοινωνικής ψυχιατρικής και κάθε άλλο παρά τους σκοπούς της εξυπηρετεί». Και συνεχίζει τονίζοντας ότι: «Ο Κοινωνικός Λειτουργός δεν εργάζεται για τον ψυχίατρο, συνεργάζεται με τον ψυχίατρο και τους άλλους ειδικούς μέσα στη θεραπευτική ομάδα για το καλό του ασθενή που είναι και δικός του ασθενής».

²² Κουκλόγιαννου – Δορζιώτου, «Αποκατάσταση ατόμων με ειδικές ανάγκες», δεύτερη έκδοση, Αθήνα, 1992.

²³ Θεανώ Καλλινικάκη, Κοινωνική Εργασία, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

²⁴ Κουκλόγιαννου – Δορζιώτου, «Αποκατάσταση ατόμων με ειδικές ανάγκες», δεύτερη έκδοση, Αθήνα, 1992.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός έχει γνώσεις όσον αφορά την ανθρώπινη συμπεριφορά, τη δυναμική των ομάδων, τις βιολογικές, κληρονομικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις κάθε ασθένειας. Έχει επίσης, δεξιότητες κατά τη διεξαγωγή συνεντεύξεων, την συλλογή πληροφοριακού υλικού από το άτομο και την οικογένειά του, το οποίο χρησιμοποιεί τόσο στη διαγνωστική φάση όσο και στην κατάστρωση θεραπευτικού σχεδίου. Οι γνώσεις και οι δεξιότητες που αναφέρθηκαν είναι κοινές και με άλλα μέλη της διεπιστημονικής ομάδας, ο Κοινωνικός Λειτουργός όμως κατέχει ειδικές γνώσεις που δεν έχουν τα υπόλοιπα μέλη, όπως την κοινωνική διάσταση και τους κοινωνικούς παράγοντες που επέδρασαν στην επίλυση του προβλήματος. Αυτά ο ίδιος εφ' όσον είναι καταρτισμένος σωστά τα φέρνει μπορούμε να πούμε στη διεπιστημονική ομάδα.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός είναι κυρίως αυτός που βρίσκεται πολύ κοντά στον ασθενή και στο περιβάλλον του. Ο ίδιος επισκέπτεται την οικογένειά του, και τη γειτονιά που κατοικεί το άτομο και έτσι αποκτά μια μοναδική βιωματική εικόνα και εμπειρία της σχέσης οικογένειας-κοινότητας με τον ασθενή. Επειδή υπάρχουν προκαταλήψεις και αισθήματα ντροπής και ενοχής ακόμα και από την ίδια την οικογένειά του, ο Κοινωνικός Λειτουργός χρειάζεται να στηρίζει τα μέλη και να τα βοηθήσει να υιοθετήσουν μια υγιή στάση.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός προκειμένου να μη μειωθεί το ενδιαφέρον του οικογενειακού περιβάλλοντος του ατόμου κατά την παραμονή του στο ίδρυμα συνεχίζει να κρατάει συστηματική επαφή με αυτούς (οικογένεια, περιβάλλον). Μπορεί επίσης να αναλαμβάνει περιπτώσεις σε ατομικό επίπεδο ή να εργάζεται σε ομάδες ατόμων που αντιμετωπίζουν κοινές δυσκολίες (προσαρμογή στο ίδρυμα, προετοιμασία για έξοδο στην κοινότητα, επαγγελματική αποκατάσταση). Διερευνά τις δυνατότητες για οικονομικές παροχές, διεκδικεί τα δικαιώματα του ατόμου για συμπληρωματικές υπηρεσίες και παροχές σε είδος. Τελικά, ο Κοινωνικός Λειτουργός είναι το μόνο μέλος της διεπιστημονικής ομάδας που κατά κανόνα διατηρεί επαφή με περίπτωση ακόμα και όταν ολοκληρωθεί η θεραπεία και αρχίσει η φάση της κοινωνικής επαγγελματικής αποκατάστασης στην κοινότητα. Ας μην ξεχνάμε ότι ο Κοινωνικός Λειτουργός, περισσότερο από κάθε άλλο μέλος της διεπιστημονικής ομάδας, γνωρίζει τι πηγές-πόρους και κοινωνικές υπηρεσίες διαθέτει η κοινότητα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο Η εκπαιδευτική αποκατάσταση ατόμων με νοητική καθυστέρηση.

3.1 Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η κρατική εκπαιδευτική πολιτική.

Η Ενσωμάτωση αποτελεί πλέον την νέα πραγματικότητα για τα Ευρωπαϊκά και γενικότερα τα δυτικά δεδομένα, αφού θεωρείται η αρχή και το τέλος των σκοπών της ειδικής αγωγής. Την Μεγάλη Βρετανία και γενικά την Ευρωπαϊκή Ένωση διαπνέει ολόκληρη την σχετική νομοθεσία και προς την κατεύθυνση αυτή κινούνται τα πράγματα και στην Ελλάδα.

Η ενσωμάτωση ως στόχος περιλαμβάνει όλες τις προσπάθειες που μπορούν να γίνουν για να βοηθηθούν τα άτομα με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες ν' αναπτύξουν τις ικανότητές τους και την προσωπικότητά τους ώστε να εκπληρώσουν το ρόλο τους στην κοινωνία με το μεγαλύτερο δυνατό βαθμό αυτονομίας. Όλοι οι πόροι διαβίωσης πρέπει να χρησιμοποιούνται με τέτοιο τρόπο που να παρέχουν σε όλους ίσες ευκαιρίες και δυνατότητες για συμμετοχή.

Στον χώρο της εκπαίδευσης η ενσωμάτωση είναι η κύρια προϋπόθεση πρόσβασης σε όλες τις δραστηριότητες και σε όλους τους χώρους της κοινωνικής ζωής. Τα μέτρα που λαμβάνονται είναι τα εξής : 1. Η εξάλειψη των ειδικών εμποδίων για να διευκολυνθεί η πρόσβαση στο σχολείο, 2. Η σωστή προετοιμασία των εκπαιδευτικών και η διαρκής τους κατάρτιση, 3. Η ευαισθητοποίηση του οικογενειακού και σχολικού περιβάλλοντος.

Στην Ευρωπαϊκή Ένωση η σχολική ένταξη ενθαρρύνεται αλλά σε διαφορετικούς βαθμούς, ανάλογα με το κράτος μέλος. Δημιουργούνται λοιπόν τρία διαφορετικά είδη ενσωμάτωσης:

- Η χωροταξική ενσωμάτωση, κατά την οποία τα παιδιά απλώς βρίσκονται στο ίδιο διδακτήριο.
- Η κοινωνική ενσωμάτωση που περιλαμβάνει δραστηριότητες που αυξάνουν την επικοινωνία μεταξύ των μαθητών.
- Η διδακτική ενσωμάτωση, κατά την οποία το παιδί εκπαιδεύεται μέσα στη συνηθισμένη τάξη, συμμετέχοντας στην ίδια εκπαιδευτική διαδικασία με τους υπόλοιπους μαθητές της τάξης.
- Η αντίστροφη ενσωμάτωση, κατά την οποία τα παιδιά που δεν αντιμετωπίζουν ειδικά προβλήματα επισκέπτονται τις ειδικές τάξεις και εκπαιδεύονται μέσα σ' αυτές υλοποιώντας συγκεκριμένα εκπαιδευτικά προγράμματα και δραστηριότητες.

Το κοινό σχολείο για όλους, παρ' ότι αποτελεί τον απώτερο στόχο της ειδικής εκπαίδευσης και της νέας φιλοσοφίας για τα άτομα με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες, δεν είναι εύκολο να επιτευχθεί εάν πρώτα δεν ελεγχθούν και σταθμιστούν οι εξής παράγοντες: α) η στάση του εκπαιδευτικού, από την οποία εξαρτάται η επιτυχία της ενσωμάτωσης, β) η ύπαρξη εκπαιδευτικών με ειδική εκπαίδευση ή επιμόρφωση, γ) η ύπαρξη ειδικού υποστηρικτικού προσωπικού (λογοθεραπευτή, σχολικοί ψυχολόγοι κλπ.), δ) η προσπελασιμότητα και η καταλληλότητα των σχολικών κτιρίων, ε) η διαθεσιμότητα αιθουσών, και στ) η ύπαρξη κατάλληλου εξοπλισμού.

Το σχολείο είναι ο καθρέφτης της κοινωνίας και παράλληλα μέσω αυτού προωθούνται οι διάφορες νέες κοινωνικές θεωρήσεις και αντιλήψεις. Οι αρχές πάνω στις οποίες πρέπει να στηρίζεται είναι οι εξής:

- Η πρόληψη και η έγκαιρη παρέμβαση.
- Το δικαίωμα για ξεχωριστό προγραμματισμό διδασκαλίας.

- Η αποδοχή και ανάληψη της ευθύνης για την εκπαίδευση όλων των παιδιών από όλους τους εκπαιδευτικούς, γενικής και ειδικής εκπαίδευσης.
- Η αναγκαιότητα λειτουργίας ψυχολογικών και άλλων υποστηρικτικών υπηρεσιών.
- Η συνεργασία μεταξύ σχολείου και οικογένειας, για την καθοδήγηση των γονέων.
- Το δικαίωμα για συνεχή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών.
- Η αναγκαιότητα συνεχούς και συστηματικής πληροφόρησης της κοινωνίας και η αλλαγή της στάσης απέναντι στα άτομα με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες.²⁵

Ενώ η Ελλάδα είναι μέλος του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την Ανάπτυξη της Ειδικής Αγωγής και επιπλέον χρησιμοποιεί οικονομικούς πόρους από την Ευρωπαϊκή Ένωση για προγράμματα που σχετίζονται με την εκπαίδευση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση, η πολιτική της χώρας σε αυτό τον τομέα δεν καλύπτει ακόμη τις ανάγκες του πληθυσμού. Ένα ιδιαίτερο πρόβλημα είναι η πλήρης έλλειψη προγραμμάτων για την εκπαίδευση των παιδιών με σοβαρή ή βαριά νοητική καθυστέρηση. Η επιπλέον ανάπτυξη προγραμμάτων ευαισθητοποίησης για δασκάλους, μαθητές και οικογένειες θα αποτελέσει έναν ακόμη σημαντικό παράγοντα για την αντιμετώπιση των εσφαλμένων θεωρήσεων και της προκατάληψης σε βάρος των ατόμων με νοητική καθυστέρηση τόσο στο χώρο της εκπαίδευσης όσο και στην ευρύτερη κοινωνία.

Η Ελλάδα έχει επικυρώσει τα άρθρα του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για την ανάπτυξη της Ειδικής Αγωγής, ενός ανεξάρτητου οργανισμού που υποστηρίζεται από τα Υπουργεία Παιδείας των 18 συμμετεχουσών χωρών και την Ευρωπαϊκή Επιτροπή.²⁶

Παράλληλα με την επικύρωση των κύριων διεθνών συμβάσεων που αφορούν τα δικαιώματα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση, η συμμετοχή της Ελλάδας ως κράτους μέλους σε αυτόν τον οργανισμό έχει συντελέσει στη βελτίωση των εκπαιδευτικών πολιτικών, πρακτικών και παροχών υπηρεσιών για μαθητές με ειδικές ανάγκες, συμπεριλαμβανομένων αυτών με νοητική καθυστέρηση, και τις οικογένειες τους.

Η Ε.Ε. έχει υποστηρίξει ιδιαίτερα την ανάπτυξη εθνικών προγραμμάτων και πολιτικών για την εκπαίδευση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση στην Ελλάδα. Από το 1983, αρκετοί κυβερνητικοί οργανισμοί και μη κυβερνητικοί οργανισμοί, νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου (ΝΠΙΔ) όπως το «Θεοτόκος», το «Μαργαρίτα», έχουν συμμετάσχει στην υλοποίηση διαφόρων ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Στόχος τους ήταν να προσφέρουν στα νεαρά άτομα με νοητική καθυστέρηση εκπαίδευση, κοινωνική και επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση.

Στα προγράμματα αυτά συμπεριλαμβάνονται τα εξής:

- Προγράμματα Επαγγελματικής Κατάρτισης (ΠΕΚ 1983-1994).
- Προγράμματα Επαγγελματικών Εργαστηρίων (Κανονισμός ΕΟΚ 815/1984).
- HORIZON: Πρόγραμμα Απασχόλησης (1992-1994).
- HELIOS I: «Παράλληλη ειδική αγωγή μαθητών με ειδικές ανάγκες στο πλαίσιο του κανονικού σχολείου» (1994-1996).
- HELIOS II: «Οικονομική ένταξη ατόμων με ειδικές ανάγκες» (1996-1998).
- SOCRATES: «Συνεργασία σχολείων σε ευρωπαϊκό επίπεδο» (1996-1998).
- LEONARDO DA VINCI : «Πιλοτική μελέτη για βελτίωση της επαγγελματικής αποκατάστασης – Αγορά» (1996-2000).
- LEONARDO DA VINCI: «Συστηματική απόκτηση δεξιοτήτων» (1996-1998).

²⁵ Πολυχρονοπούλου Στ., Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες, εκδ. Άτροπος, Αθήνα 2001.

²⁶ Βλ. ιστοσελίδα του Οργανισμού www.european-agency.org

- Πρόγραμμα εφαρμογής τηλεματικής (ΤΙΟΕ) Σχέδιο «ΜΠΕΤΙΡΕΕ» (1997-1999).
- Προγράμματα καταπολέμησης του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας ατόμων με ειδικές ανάγκες (1995, 1996, 1998, 1999, 2000).²⁷

Σύμφωνα με επίσημες αξιολογήσεις της αποτελεσματικότητας της υλοποίησης αυτών των προγραμμάτων στην Ελλάδα, κρίνεται απαραίτητη η καλύτερη οργάνωση και ο σχεδιασμός τους. Η διάρκεια τους κρίνεται περιορισμένη για να μπορεί να καλύψει επαρκώς τις ανάγκες των ατόμων με νοητική καθυστέρηση και να εξασφαλίσει την καλύτερη εκπαιδευτική, κοινωνική και εργασιακή τους ένταξη σε σταθερή βάση. Γι' αυτό, έχει πολύ μεγάλη σημασία η ελληνική κυβέρνηση να λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την εξασφάλιση της συνέχειας αυτών των προγραμμάτων μετά το πέρας της ευρωπαϊκής τους χρηματοδότησης.

Την τελευταία εικοσαετία, το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων έχει υιοθετήσει μία εθνική εκπαιδευτική πολιτική με διάφορους νόμους, όπως οι νόμοι 1566/1985 και 2817/2000, η οποία προάγει την ισότητα των ευκαιριών για τα άτομα με ειδικές ανάγκες. Η εθνική αυτή πολιτική είναι σχεδιασμένη ώστε να ικανοποιεί τα διεθνή κριτήρια.

Σύμφωνα με την Έκθεση Παρακολούθησης του OSI, η Εθνική Πολιτική αυτή βασίζεται στη Συνθήκη του Maastricht, στους Βασικούς Κανόνες του ΟΗΕ για την Παροχή Ίσων Ευκαιριών στα Άτομα με Αναπηρίες, στα ψηφίσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου που αφορούν την παροχή ίσων ευκαιριών στην εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση των ατόμων με αναπηρία, και στις αρχές της Έκθεσης της Salamanca για την ειδική αγωγή και τη μη διαχωρισμένη εκπαίδευση. Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων έχει επίσης ενσωματώσει τις ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες των ατόμων με αναπηρία σε προτάσεις που υποβλήθηκαν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την υλοποίηση προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν στην περίοδο 1995-1999 στο πλαίσιο των «Socrates» και «Leonardo». Γενικά, η εθνική εκπαιδευτική πολιτική είναι σχεδιασμένη θεωρητικά έτσι ώστε να αναπτύσσει ειδικά προγράμματα για την εκπαίδευση ατόμων με νοητική καθυστέρηση με σκοπό την ένταξη τους στο σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Θα πρέπει όμως να επισημανθεί ότι η υλοποίηση αυτών των εκπαιδευτικών προγραμμάτων δεν έχει φέρει τα αναμενόμενα αποτελέσματα, σύμφωνα με την συγκεκριμένη Έκθεση Παρακολούθησης. Ειδικότερα, ο Συνήγορος του Πολίτη έχει δεχθεί μία σειρά από σχετικές προσφυγές γονέων παιδιών με νοητική καθυστέρηση στην εκπαίδευση. Τα ζητήματα αυτά αφορούν την ανεπάρκεια του συστήματος και των φορέων να υλοποιήσουν τις νομοθετικές διατάξεις, την έλλειψη εφαρμογής συγκεκριμένων προγραμμάτων για τα αντίστοιχα επίπεδα της νοητικής καθυστέρησης, την έλλειψη εξειδικευμένου εκπαιδευτικού προσωπικού που να μπορεί να ανταποκριθεί επαρκώς στις ανάγκες των μαθητών με νοητική καθυστέρηση και στην κοινωνικο-εκπαιδευτική τους ένταξη. Ο Συνήγορος του Πολίτη, τέλος, έχει ως ρόλο να καταθέτει επίσημες προτάσεις στα αντίστοιχα υπουργεία και να συστήνει την ανάπτυξη σχετικής νομοθεσίας και τη λειτουργία των σχετικών υπηρεσιών, προκειμένου να αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά οι ανάγκες των ατόμων με νοητική καθυστέρηση.

²⁷ OSI (Open Society Institute), Τα δικαιώματα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση, 2006, σελ. 48.

3.2 Η εκπαίδευση στην Ελλάδα.

3.2.1 Δομή και διοίκηση του σχολικού συστήματος.

Σύμφωνα με το Νόμο της Ειδικής Αγωγής (Ν. 2817/2000 Εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες), το βασικό όργανο υπεύθυνο για τη διοίκηση και λειτουργία της Ειδικής Εκπαίδευσης είναι το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Επισημαίνεται ότι στην Ελλάδα υπάρχει εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση: έξι χρόνια δημοτικό σχολείο και τρία γυμνάσιο. Ωστόσο, αυτό δεν φαίνεται να εφαρμόζεται στην πράξη για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση.

Η Ειδική Αγωγή έχει ως στόχο να συμπεριλάβει και να επανεντάξει τα παιδιά με ειδικές ανάγκες στο εκπαιδευτικό σύστημα, μία υποχρέωση που προωθείται από το Σύνταγμα. Η διεύθυνση της Ειδικής Αγωγής λειτουργεί στο πλαίσιο του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, το οποίο είναι υποχρεωμένο να εφαρμόζει τη νομοθεσία στην ειδική αγωγή. Υπάρχουν επίσης 16 ειδικοί σχολικοί σύμβουλοι, ένας σε κάθε εκπαιδευτική περιοχή, οι οποίοι συντονίζουν, επιβλέπουν και παρακολουθούν την παροχή της εκπαίδευσης στους μαθητές που φοιτούν στα ειδικά σχολεία και τις τάξεις ένταξης των κανονικών σχολείων της κάθε περιοχής.

Η σχετική νομοθεσία συμπεριλαμβάνει το νόμο για την εκπαίδευση και τον πρόσφατο νόμο για την ειδική αγωγή, ο οποίος συμπληρώνει, εκσυγχρονίζει και αναβαθμίζει το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο της Ειδικής Αγωγής. Σύμφωνα με τη νομοθεσία αυτή, στα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με νοητική καθυστέρηση, παρέχεται ειδική εκπαίδευση με στόχο την ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους, τη βελτίωση των δεξιοτήτων τους, την επαγγελματική κατάρτιση και την ισότιμη κοινωνική τους εξέλιξη. Για την επίτευξη των στόχων αυτών λαμβάνονται μέτρα και παρέχονται υπηρεσίες σε άτομα ηλικίας έως 22 ετών. Εκπαίδευση σε ξεχωριστό σχολείο ειδικής αγωγής ή σε σχολεία και τάξεις που λειτουργούν ανεξάρτητα ως σχολικά παραρτήματα σε νοσοκομεία, κέντρα αποκατάστασης και ιδρύματα παρέχεται μόνο εφόσον ο βαθμός και το είδος του προβλήματος του ατόμου με ειδικές ανάγκες, συμπεριλαμβανομένης της νοητικής καθυστέρησης, καθιστά ιδιαίτερα δύσκολη την εκπαίδευση του σε κανονικό σχολείο. Τέλος υπάρχει επίσης η δυνατότητα σε εξαιρετικές περιπτώσεις της κατ' οίκων εκπαίδευσης από ειδικούς εκπαιδευτικούς.

Ανάλογα με τις ικανότητες τους, η φοίτηση μαθητών με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες στα κανονικά σχολεία ή στις σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής μπορεί να ξεκινήσει από τη συμπλήρωση της σχολικής ηλικίας που ορίζεται για φοίτηση στα κανονικά σχολεία, το έκτο δηλαδή έτος της ηλικίας τους, ή να παρατεθεί ανάλογα με τις μαθησιακές δυσκολίες των φοιτούντων μέχρι και το εικοστό δεύτερο έτος της ηλικίας τους, ή ακόμη και μετά το έτος αυτό σε εξαιρετικές περιπτώσεις. Για την παράταση αποφασίζει ο αρμόδιος προϊστάμενος της Διεύθυνσης Εκπαίδευσης, η οποία υπάγεται στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, ύστερα από εισήγηση του σχετικού Κέντρου Διάγνωσης, Αξιολόγησης και Υποστήριξης (ΚΔΑΥ).

Τα ΚΔΑΥ είναι ένας σχετικά νέος θεσμός, ο οποίος λειτουργεί σε διάφορους νομούς της χώρας, στο πλαίσιο της αποκέντρωσης των υπηρεσιών του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων. Σύμφωνα με τη σχετική υπουργική απόφαση, όλες οι πράξεις, οι ενέργειες και οι εισηγήσεις των ΚΔΑΥ έχουν εκπαιδευτικό προσανατολισμό.

Συγκεκριμένα τα ΚΔΑΥ είναι υπεύθυνα για να:

- παρέχουν διαγνώσεις για τη φύση και το βαθμό δυσκολιών που έχουν τα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες,
- συμβουλεύουν σχετικά με την εγγραφή των μαθητών, την κατάταξη και την παρακολούθηση του κατάλληλου κανονικού ή ειδικού σχολείου,
- παρέχουν συμβουλευτικές υπηρεσίες και καθοδήγηση σε μαθητές, γονείς και εκπαιδευτικούς,
- παρέχουν ειδική παιδαγωγική υποστήριξη στο σπίτι (σε ειδικές περιπτώσεις), και
- παρέχουν υπηρεσίες πρώιμης παρέμβασης.²⁸

Πρέπει να υπάρχει στενή συνεργασία μεταξύ των συμβούλων των κανονικών και των ειδικών σχολείων, των διευθυντών των σχολείων και του διδακτικού προσωπικού. Οι διοικητικές λειτουργίες και οι χρονικές περίοδοι όπου αυτές λαμβάνουν χώρα, όπως η έναρξη και το τέλος του σχολικού έτους, οι εγγραφές και οι εξετάσεις, είναι κοινές σε όλα τα σχολεία. Το ίδιο ισχύει για τη μεταφορά των μαθητών από και προς το σχολείο και την προμήθεια σχολικού εξοπλισμού τόσο στα κανονικά όσο και στα ειδικά σχολεία.

Η γενική και η τεχνική-επαγγελματική εκπαίδευση των ατόμων με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες παρέχεται δωρεάν σε δημόσια κανονικά και ειδικά σχολεία. Η επιλογή του σχολείου όπου θα φοιτήσει ένα παιδί εξαρτάται από την ηλικία του, από το είδος, και το βαθμό της αναπηρίας, θα φοιτήσει λοιπόν είτε στη συνήθη σχολική τάξη με παράλληλη στήριξη από εκπαιδευτικό ειδικής αγωγής, ο οποίος υπηρετεί στα ΚΔΑΥ, είτε σε ειδικά οργανωμένα και κατάλληλα στελεχωμένα τμήματα ένταξης που λειτουργούν μέσα στα σχολεία της γενικής και τεχνικής επαγγελματικής εκπαίδευσης. Τα παιδιά με κάθε βαθμό νοητικής καθυστέρησης έχουν δικαίωμα σε όλες τις εκπαιδευτικές επιλογές. Ωστόσο, η εκπαιδευτική επιλογή την οποία θα ακολουθήσουν -είτε κανονικό σχολείο με υποστήριξη είτε τάξη ένταξης, ή ακόμη ειδικό σχολείο- καθορίζεται από την αξιολόγηση και τις συστάσεις του σχετικού ΚΔΑΥ, και κάποιες φορές υπόκειται στη δικαιοδοσία του εκάστοτε σχολικού διευθυντή.

Τα ειδικά νηπιαγωγεία και τα ειδικά δημοτικά σχολεία λειτουργούν για νήπια και παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες από το τέταρτο μέχρι και το δέκατο τέταρτο έτος της ηλικίας τους. Πρόκειται για ενιαίες σχολικές μονάδες και περιλαμβάνουν ένα τριετές τμήμα αντίστοιχο του νηπιαγωγείου και ένα επταετές τμήμα αντίστοιχο του δημοτικού σχολείου. Τα ειδικά σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (Γυμνάσια) για μαθητές από το δέκατο τέταρτο μέχρι και το δέκατο όγδοο έτος της ηλικίας τους περιλαμβάνουν την προκαταρκτική τάξη και τρεις ακόμη τάξεις. Οι απόφοιτοι δημοτικού σχολείου με ελαφρές δυσκολίες της μάθησης ή ήπια νοητική καθυστέρηση μπορούν να εγγράφονται απευθείας στην πρώτη τάξη του γυμνασίου της ειδικής αγωγής χωρίς να παρακολουθήσουν την προκαταρκτική τάξη, εφόσον αυτό εγκρίνεται κατόπιν αξιολόγησης από το οικείο ΚΔΑΥ.

Τα ειδικά σχολεία δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (λύκεια) για τους αποφοίτους των ειδικών γυμνασίων από το δέκατο όγδοο μέχρι και το εικοστό δεύτερο έτος της ηλικίας τους περιλαμβάνουν την προκαταρκτική τάξη και τρεις επόμενες τάξεις. Οι απόφοιτοι του ειδικού γυμνασίου με ελαφρές δυσκολίες της μάθησης μπορούν να εγγράφονται απευθείας στην πρώτη τάξη του λυκείου ειδικής αγωγής χωρίς να χρειάζεται να παρακολουθήσουν την προκαταρκτική τάξη, κατόπιν αξιολόγησης από το οικείο ΚΔΑΥ.

---

²⁸ Νόμος για την Ειδική Αγωγή, 2817/2000

Επισημαίνεται ότι τα ειδικά επαγγελματικά εκπαιδευτήρια και εργαστήρια που έχουν θεσμοθετηθεί προσφέρουν και αυτά στους μαθητές με νοητική καθυστέρηση αρκετές δυνατότητες και επιλογές στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Τα ειδικά νηπιαγωγεία, δημοτικά, γυμνάσια και ειδικά τεχνικά επαγγελματικά εκπαιδευτήρια είναι ισότιμα με τα αντίστοιχα κανονικά σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, κάτι που ισχύει και για τα πιστοποιητικά σπουδών που χορηγούν.

Σύμφωνα με τη νομοθεσία, στο πλαίσιο της παρεχόμενης εκπαίδευσης προβλέπεται η υποστήριξη μαθητών ηλικίας έως 22 ετών μέσω μίας σειράς υπηρεσιών, όπως η διάγνωση των ειδικών εκπαιδευτικών τους αναγκών, η παιδαγωγική και ψυχολογική υποστήριξη, η φυσικοθεραπεία, η εργοθεραπεία, η λογοθεραπεία, η κοινωνική και συμβουλευτική εργασία καθώς και η μετακίνηση τους. Όμως, παρά τις πολλαπλές νομοθετικές προβλέψεις, στην πράξη οι γονείς διαπιστώνουν έλλειψη ειδικών υπηρεσιών στα αντίστοιχα ειδικά σχολεία, έλλειψη συντονισμού των φορέων στο να κατευθύνουν τους γονείς και να παρακολουθούν την περίπτωση τους και την πρόοδο των μαθητών, καθώς και έλλειψη συνεργασίας και συντονισμού των εκπαιδευτικών διαφόρων βαθμίδων για τα σχολικά προγράμματα.

3.2.2 Το Δικαίωμα στην Εκπαίδευση.

Σύμφωνα με το Σύνταγμα όλοι οι πολίτες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις και είναι ίσοι ενώπιον του νόμου (Σύνταγμα, άρθρο 4(1,2)). Επιπλέον, κάθε πολίτης δικαιούται δωρεάν εκπαίδευση (Σύνταγμα, άρθρο 16 (4)). Δεν υπάρχουν περιορισμοί ή προνόμια όσον αφορά την πρόσβαση στην εκπαίδευση για λόγους εθνικότητας, φυλής, πολιτικών δικαιωμάτων, θρησκείας ή φύλου. Το άρθρο 16, παράγραφοι 3, 4 του Συντάγματος, αναφέρει ότι το κράτος παρέχει υποστήριξη σε όσους μαθητές χρειάζονται βοήθεια, σύμφωνα με τις ειδικές ανάγκες και ικανότητες τους. Ο κανόνας 6 για την εκπαίδευση των βασικών κανόνων του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (20 Δεκεμβρίου 1993) για την παροχή ίσων ευκαιριών στα άτομα με ειδικές ανάγκες έχει επίσης υιοθετηθεί από την ελληνική νομοθεσία. Σύμφωνα με τον εν λόγω κανόνα, τα κράτη πρέπει να αναγνωρίζουν την αρχή της ισότητας των ευκαιριών στην εκπαίδευση για τα άτομα με ειδικές ανάγκες με τη συμμετοχή τους στο εθνικό σύστημα εκπαίδευσης, με ειδική επεξεργασία της διδακτέας ύλης και με ανάλογη οργάνωση σχολείων.²⁹

Το Υπουργείο Παιδείας και ο Κύκλος Δικαιωμάτων του Παιδιού, ο οποίος λειτουργεί από το 2003 στα πλαίσια του Συνηγόρου του Πολίτη, έχουν την ευθύνη να παρεμβαίνουν στις περιπτώσεις διακρίσεων στον τομέα της εκπαίδευσης. Ωστόσο, ο Κύκλος των Δικαιωμάτων του Παιδιού όντας διαμεσολαβητικός και όχι κυρωτικός μπορεί να δίνει συστάσεις ή να προσφέρει υπηρεσίες κοινωνικού χαρακτήρα, δεν έχει τη δικαιοδοσία να επιβάλει λύσεις.

Το κυρίως θεσμικό πλαίσιο που καθορίζει την κανονική και ειδική αγωγή στην Ελλάδα είναι ο Νόμος για την Ειδική Αγωγή, ο Ν. 1566/1985 για την εκπαίδευση και ο Ν. 3194/2003 για τα εκπαιδευτικά ζητήματα και άλλες παροχές.

---

²⁹ Νόμος 2430/1996 για τα άτομα με ειδικές ανάγκες (συμπεριλαμβανομένης της κάρτας αναπηρίας και άλλων οδηγιών).

3.2.3 Πρόσβαση στην εκπαίδευση.

Το Σύνταγμα της Ελλάδας διασφαλίζει το δικαίωμα της ελεύθερης παιδείας για όλους τους πολίτες, και υποχρεώνει επιπλέον την πολιτεία να παρέχει υποστήριξη στους μαθητές με ειδικές ανάγκες. Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα συμπεριλαμβάνει τα κανονικά και τα ειδικά σχολεία. Τα άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες μέχρι την ηλικία των είκοσι δύο ετών μπορούν να λαμβάνουν εκπαίδευση σε διάφορα σχολεία που χρησιμοποιούν προσαρμοσμένα προγράμματα. Στην πράξη, η εκπαίδευση για τα παιδιά με νοητική καθυστέρηση παρέχεται τόσο στα κανονικά όσο και στα ειδικά σχολεία. Στα κανονικά σχολεία, οι τάξεις ένταξης οργανώνονται συνήθως για παιδιά με νοητική καθυστέρηση, τα οποία μόνο για ένα μέρος του σχολικού χρόνου φοιτούν μαζί με τους άλλους μαθητές. Η διαδικασία αξιολόγησης για την τοποθέτηση των παιδιών στο σχολείο έχει δεχθεί κριτικές για ασυνεπή αποτελέσματα και για πενιχρό συντονισμό μεταξύ των σχετικών αρμόδιων φορέων.

Το 2001, δημιουργήθηκε ένας νέος θεσμός, τα ΚΔΑΥ (Κέντρα Διάγνωσης, Αξιολόγησης και Υποστήριξης), με στόχο να παρέχονται υπηρεσίες για παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες σε τοπικό επίπεδο. Τα ΚΔΑΥ είναι οι κύριες υπηρεσίες που είναι υπεύθυνες για τη διάγνωση της νοητικής καθυστέρησης και για την τοποθέτηση των παιδιών στο κατάλληλο σχολείο. Ωστόσο, μόνο τα μισά από τα ΚΔΑΥ λειτουργούν, και αυτά τα οποία είναι σε ισχύ δεν ανταποκρίνονται στις προσδοκίες των γονέων, ιδιαίτερα σε ότι αφορά την πρόωμη παρέμβαση. Επειδή ΚΔΑΥ δεν υπάρχουν σε όλες τις περιοχές της χώρας, πολλές οικογένειες είναι υποχρεωμένες να ταξιδέψουν μεγάλες αποστάσεις ή να υπομείνουν μακροχρόνιες περιόδους αναμονής προκειμένου τα παιδιά τους να αξιολογηθούν. Ο ανεπαρκής αριθμός των κέντρων σε συνδυασμό με τον εστιασμό τους στον πληθυσμό σχολικής ηλικίας, έχει οδηγήσει σε πλήρη σχεδόν έλλειψη παροχής υπηρεσιών πρόωμης παρέμβασης στις περισσότερες περιοχές, εξαναγκάζοντας τους γονείς να βρουν λύσεις εναλλακτικές στον ιδιωτικό τομέα, οι οποίες τις περισσότερες φορές είναι πολυέξοδες. Τα ΚΔΑΥ είναι επίσης υποχρεωμένα να κάνουν συστάσεις για λόγους εκπαιδευτικούς και ενσωμάτωσης για κάθε παιδί, αλλά οι γονείς έχουν εκφράσει την ανησυχία ότι αυτές οι γνωματεύσεις-εκθέσεις είναι δυσνόητες και συχνά δίνουν ανεπαρκή πληροφόρηση για τις διαθέσιμες υπάρχουσες υπηρεσίες. Η ηλικία του παιδιού σε συνδυασμό με το βαθμό της αναπηρίας προσδιορίζουν και τον τύπο σχολείου όπου θα φοιτήσει το παιδί.

3.3 Η ιστορική εξέλιξη της Ειδικής Αγωγής.

Η Ειδική Αγωγή στην Ελλάδα μπορεί να γίνει καλύτερα κατανοητή, αν πραγματοποιηθεί μια σύντομη ιστορική αναδρομή. Οι οργανωμένες και πολιτισμένες κοινωνίες έχουν υποχρέωση να προστατεύουν και να παρέχουν εκπαίδευση στα μέλη της με Ειδικές Ανάγκες. Πάντως στην Ελλάδα, σε σχέση με άλλες χώρες, δεν έχει μακρόχρονη παράδοση όσο αφορά την ανάπτυξη στον τομέα της Ειδικής Αγωγής.

Από το 1900 μέχρι και το 1950 δεν υπάρχει μια συστηματική ανάπτυξη και δεν έχουν εφαρμοστεί προγράμματα στον τομέα της Ειδικής Αγωγής. Μεμονωμένες, αποσπασματικές και τις περισσότερες φορές ατομικές προσπάθειες αρχίζουν να διαφαίνονται από την πρώτη δεκαετία του 1900. Μόλις όμως εκλείπουν οι ιδρυτές σταματούν και αυτές. Η απουσία του κρατικού τομέα, το κοινωνικό κλίμα, το επίπεδο των επιστημών, η έλλειψη έρευνας, η πολιτική αστάθεια, η αλλαγή κυβερνήσεων που σήμαινε πάντα και αλλαγή προγραμμάτων, είχαν σαν αποτέλεσμα τη στασιμότητα.

Συγκεκριμένα, ο τομέας της ειδικής αγωγής εξελίχθηκε ως εξής :³⁰

Σχολεία τυφλών

Το 1905 ιδρύεται στην Καλλιθέα το σωματείο “Οίκος Τυφλών”. Στέλνεται η εκπαιδευτικός Ειρήνη Λασκαράτου στην Ευρώπη και ενημερώνεται στην εκπαίδευση τυφλών. Επιστρέφει το 1906 και ανοίγει το πρώτο σχολείο τυφλών στην Καλλιθέα. Δημιουργεί το ελληνικό αλφάβητο τυφλών με πρότυπο το γαλλικό Braille. Το Σχολείο διαθέτει οικοτροφείο και εργαστήριο υφαντικής και πλεκτικής. Το 1910 σε τυφλολογικό συνέδριο της Βιέννης βραβεύονται τα χειροτεχνήματα των μαθητών της. Αργότερα το σχολείο κλείνει και μέχρι το 1982 λειτουργεί στις εγκαταστάσεις του σωματίου με την κάλυψη της Αρχιεπισκοπικής Αθηνών. Το 1939 στη Φιλοθέη ο σύλλογος: “Φίλοι των Τυφλών” ιδρύει τη Σχολή Τυφλών Κοριτσιών, που προσφέρει περισσότερο κοινωνική προστασία σε μικρά τυφλά κορίτσια. Μια ίδια σχολή με το όνομα “Ηλιος” λειτουργεί στην Θεσσαλονίκη.

Σχολεία Κωφών.

Το 1923 η φιλανθρωπική οργάνωση “Near East Relief” ιδρύει το πρώτο σχολείο κωφών που μεταφέρεται αργότερα στη Σύρο, αλλά κλείνει το 1932. Την ίδια εποχή στη Αθήνα με κρατική φροντίδα ανοίγει σχολείο κωφών με το όνομα “Εθνικός Οίκος Κωφαλάων”. Λειτουργεί προβληματικά με ελλείψεις ειδικευμένου προσωπικού μέχρι το 1938. Ένα μοναδικό στο είδος του στα Βαλκάνια είναι το “Εθνικό Ίδρυμα Προστασίας Κωφαλάων-Χαραλάμπους και Ελένης Σπηλιοπούλου”, που ιδρύεται το 1936 στους Αμπελοκήπους. Το κτίριο κτίστηκε με Αγγλικές και Γαλλικές προδιαγραφές με δαπάνη το Χαρ. Σπηλιόπουλο. Από εκείνη την εποχή η εκπαίδευση του κωφού παιδιού μπαίνει σε σωστές ψυχολογικές και παιδαγωγικές βάσεις.

Η εκπαίδευση παιδιών με αντικοινωνική συμπεριφορά.

Η ανάγκη και ο φόβος από την παρουσία πολλών παιδιών ανάμεσα στους εγκληματίες οδήγησε το κράτος να λάβει τα μέτρα του νωρίς. (Κατά το διάστημα 1926-1931 το ποσοστό των παιδιών που καταδικάζονταν για εγκλήματα ανερχόταν στο 9%). Έπρεπε, λοιπόν, για την προστασία τους και την προστασία της κοινωνίας

³⁰ Βλ. ιστοσελίδα του Υπουργείου Παιδείας (www.pedia.gr).

να κλειστούν σε κάποια αναμορφωτικά ιδρύματα. Το πρώτο Αναμορφωτήριο θηλαίων, για ηλικίες 8-16 ετών ιδρύθηκε το 1917 με σκοπό την επαναδιαπαιδαγώγηση, την γενική και επαγγελματική μόρφωση των παραπτωματικών κοριτσιών. Για τα αγόρια ηλικίας 7-12 ετών ιδρύθηκε το 1918 στον Κορυδαλλό το Αναμορφωτήριο Κατάστημα Αρένων. Στη συνέχεια ιδρύθηκαν Αναμορφωτικά Καταστήματα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (Ν.2729/1940), που δέχονται παιδιά πάνω από δώδεκα ετών. Πριν το 1950 αναπτύχθηκαν τα Δικαστήρια Ανηλίκων και η Εταιρία Προστασίας Ανηλίκων. Αρμόδιο Υπουργείο για την προστασία και την εκπαίδευση των παραπτωματικών παιδιών ήταν το Υπουργείο Δικαιοσύνης μέχρι το 1972. Έκτοτε ορίστηκε το Υπουργείο Παιδείας ως φορέας εκπαίδευσης των παιδιών αυτών (Ν.1143/1981).

Αγωγή παιδιών με διαταραχές λόγου.

Ο Κώστας Καλατζής ήταν, πράγματι, στην Ελλάδα ο πρώτος άνθρωπος που έθεσε τα θεμέλια μιας σωστής προσπάθειας, για αγωγή του λόγου ως επιστήμης, κατά την δεκαετία του 50. Πριν και κατά το έτος 1905, ο δάσκαλος Αχιλλέας Διαμανταράς είχε ασχοληθεί με τη θεραπεία του λόγου και το 1935-1937 ο Σωκράτης Καρανδινός δίδαξε αγωγή του λόγου στο Μαράσλειο. Ο ίδιος στο Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών το 1937 έκανε αγωγή λόγου σε μια ειδική τάξη 12-15 μαθητών που είχαν προβλήματα ομιλίας.

Εκπαίδευση παιδιών με νοητική ανεπάρκεια.

Πριν το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο έγιναν κάποιες προσπάθειες από το Υπουργείο Παιδείας για την εκπαίδευση ατόμων με νοητική καθυστέρηση. Το 1929 επιχειρείται Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και προβλέπεται ίδρυση σχολείων για την αγωγή παιδιών με προβλήματα νόησης. Το 1935 με νόμο ορίζονται το ποσά που απαιτούνται για τα Ειδικά Σχολεία. Το 1937 ιδρύεται το Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών. Η παιδαγωγός Ρόζα Ιμβριώτη, διευθύντρια του σχολείου, εφαρμόζει τακτικές και πρακτικές για την αγωγή αυτών των παιδιών που φοιτούν στο σχολείο πρωτοποριακές. Με την δημιουργική της φαντασία κάνει προτάσεις να ιδρυθούν συμβουλευτικοί σταθμοί, ειδικά σχολεία σε μεγάλες πόλεις, οικοτροφεία και να διδάσκεται το μάθημα της θεραπευτικής αγωγής στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Προτείνει να σταλούν δάσκαλοι στο εξωτερικό για εξειδίκευση στην ειδική αγωγή, να εξειδικευθούν ψυχίατροι στην θεραπευτική αγωγή, γυμναστές στην θεραπευτική γυμναστική και δάσκαλοι στην λογοθεραπεία.

Δυστυχώς το ξέσπασμα του πολέμου, οι περιπέτειες της χώρας μας στη διάρκειά του και ο εμφύλιος πόλεμος όχι μόνο ανέστειλαν τις προσπάθειες, αλλά οι εκπαιδευτικοί που πρωτοστάτησαν σ' αυτές εξορίστηκαν σαν αντιφρονούντες.

Από το 1950 ως το 1970 γίνονται αξιόλογες κινήσεις για την ψυχική υγεία του παιδιού και την εκπαίδευση παιδιών με ειδικές ανάγκες. Έτσι έχουμε την ίδρυση της Ελληνικής Εταιρίας Υγιεινής και Νευροψυχιατρικής του Παιδιού, τον Ιατροπαιδαγωγικό Σταθμό του Μορφωτικού Συλλόγου Αθηναίων (1954), το κέντρο Ψυχικής Υγιεινής (1956).

Συγχρόνως αναπτύσσεται η ιδιωτική πρωτοβουλία στον τομέα αυτό και ιδρύονται: Ο Σύλλογος Γονέων και Κηδεμόνων Απροσάρμοστων Παιδιών (1961) δυναμικότητας 350 παιδιών, το ίδρυμα Απροσάρμοστων Παιδιών "Η ΘΕΟΤΟΚΟΣ" (1966), το Σικιαρίδιο, το Ψυχοπαιδαγωγικό Κέντρο Πειραματικής Υγειονομικής Μονάδας Θεσσαλίας, το Θεραπευτικό-Παιδαγωγικό Ίδρυμα Πατρών και μερικά ιδιωτικά ειδικά σχολεία.

Είναι φανερό ότι κατά την περίοδο 1950-1970 δραστηριοποιείται περισσότερο η ιδιωτική πρωτοβουλία, ενώ η πολιτεία καθυστερεί στην κίνηση για συστηματική εκπαίδευση ατόμων με ειδικές ανάγκες. Από πλευράς κρατικής μέριμνας είναι το Υπουργείο Πρόνοιας που επικεντρώνει την προσοχή του στην ίδρυση κοινωφελών ιδρυμάτων, για την περίθαλψη και την προστασία παιδιών με Ειδικές Ανάγκες.

Μετά το 1970

Στη δεκαετία το '70 το Υπουργείο Παιδείας ενεργοποιείται περισσότερο στην κατεύθυνση της αγωγής των ατόμων με Ειδικές Ανάγκες. Η επιστημονική προσέγγιση γίνεται εντονότερη. Το 1970 το Ι.Κ.Υ. στέλνει στην Αμερική τον πρώτο υπότροφο δάσκαλο για σπουδές στην Ειδική Αγωγή (τον Πολυνεϊκή Μπάρδη από το Λευκοχώρι Γορτυνίας).

Το 1975 και στη δεκαετία του 80 τα πράγματα βελτιώνονται. Οι σύλλογοι γονέων πολλαπλασιάζονται, το Μαράσλειο Διδασκαλείο εκπαιδεύει δασκάλους για την Ειδική Αγωγή, η κοινή γνώμη ευαισθητοποιείται, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης συμβάλλουν, ο κρατικός φορέας γίνεται πιο ορατός, η επίδραση της Ευρώπης με την παρουσία της Ε.Ο.Κ. βοηθάει για ανταλλαγή ιδεών και εφαρμογή προγραμμάτων.

Το 1972 και 1973 ιδρύονται τα πρώτα Ειδικά Σχολεία για παιδιά με νοητική καθυστέρηση που χαρακτηρίζονται ως ασκήσιμα. Ο δικτάτορας Παπαδόπουλος από το 1969, για να γίνει φιλολαϊκός, χωρίς να κινδυνεύει με ανατροπή του καθεστώτος από την εκπαίδευση ατόμων με νοητική καθυστέρηση, είχε υπογράψει την ίδρυση Του Γραφείου Ειδικής Εκπαίδευσης.

Το 1974 γίνεται το πρώτο σχέδιο αναλυτικού προγράμματος για ειδικά σχολεία, το 1975 κατοχυρώνεται το δικαίωμα εκπαίδευσης των ατόμων με ειδικές ανάγκες, επεκτείνεται η εκπαίδευση των δασκάλων στην ειδική αγωγή από ένα σε δύο έτη. Το Γραφείο Ειδικής Εκπαίδευσης μετατρέπεται σε τμήμα Ειδικής Αγωγής και το 1976 γίνεται διεύθυνση Ε.Α. Το 1981 ψηφίζεται στη Βουλή ο ν.1143, για την Ειδική Εκπαίδευση. Μετά το 1981 νέα σχολεία ιδρύονται και από το 1984 εφαρμόζεται ο θεσμός της ειδικής τάξης στα κανονικά σχολεία.

Κατά την διάρκεια της δεκαετίας 1960-1979 τα ειδικά σχολεία και οικοτροφεία αυξήθηκαν. Όμως οι ανάγκες του αποκλίνοντος παιδικού πληθυσμού δεν ήταν δυνατό να αντιμετωπισθούν εξολοκλήρου από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Σύλλογοι γονέων και της γενικότερης μέριμνας για τα «αποκλίνοντα» άτομα ως ζήτημα κοινωνικής και εθνικής ευθύνης. Οι συνεχείς εξελίξεις σε όλους τους τομείς της σύγχρονης κοινωνικής ζωής επέβαλαν την κρατική παρέμβαση για επανεκτίμηση, αναπροσαρμογή και διερεύνηση της εκπαιδευτικής οργάνωσης προκειμένου να καλυφθούν οι ιδιαιτερότητες των διαφόρων τύπων απόκλισης.

Η αναγνώριση της σπουδαιότητας της εκπαίδευσης ως πρωταρχικής στο σχεδιασμό αναπτυξιακών προγραμμάτων, ώθησε την Πολιτεία στις πρώτες προσπάθειες εκσυγχρονισμού της Παιδείας με έμφαση στην οργάνωση του τομέα Ειδικής Αγωγής σύμφωνα με τις ψυχοπαιδαγωγικές και κοινωνικές απαιτήσεις. Το Μάρτιο του 1981 η βουλή των Ελλήνων ψήφισε ομόφωνα το νόμο 1143 με τον οποίο η Ειδική Αγωγή καθιερώνεται ως τομέας του εκπαιδευτικού μας συστήματος.

Στην επόμενη χρονική περίοδο που ακολούθησε το Υ.Π.Ε.Π.Θ. ανέπτυξε μια σειρά από δραστηριότητες για την οργάνωση, δομή και λειτουργία της Ειδικής Αγωγής στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. προοδευτικά ο αριθμός των ειδικών σχολείων αυξήθηκε.

Ιδρύθηκαν ειδικά νηπιαγωγεία, δημοτικά σχολεία, γυμνάσια και λύκεια και εφοδιάστηκα με εποπτικά μέσα διδασκαλίας. Αυξήθηκαν οι οργανικές θέσεις

διδασκαλίας και οι θέσεις ειδικών κλάδων. Αναμορφώθηκε το πρόγραμμα μετεκπαίδευσης των δασκάλων στην ειδική αγωγή.

Συγκροτήθηκαν 5 ομάδες εργασίας από ειδικούς εκπαιδευτικούς και επιστήμονες άλλων ειδικοτήτων για τη μελέτη και σύνταξη των σχεδίων των αναλυτικών προγραμμάτων των ειδικών σχολείων όλων των τύπων.

Οι σημερινές δραστηριότητες του Υ.Π.Ε.Π.Θ. αποσκοπούν στην αναβάθμιση του τομέα Ειδικής Αγωγής για πλήρη σχολική, επαγγελματικά, κοινωνική ενσωμάτωση του «ειδικού» μαθητικού πληθυσμού. Άμεσες επιδιώξεις είναι : η επέκταση του θεσμού των ειδικών τάξεων, η διεπιστημονική στελέχωση των εκπαιδευτικών μονάδων, η ίδρυση νέων ειδικών σχολείων, ο εξοπλισμός των σχολείων με σύγχρονα μέσα διδασκαλίας, η επιμόρφωση και ευαισθητοποίηση όλων των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης.

3.4 Η Ειδική Αγωγή.

Η Ειδική Αγωγή είναι κλάδος των Κοινωνικών και Ανθρωπιστικών επιστημών, έχει ως αντικείμενο τον άνθρωπο και η προσέγγισή της έχει ψυχολογική, κοινωνική και παιδαγωγική διάσταση.

Οι όροι Ειδική Αγωγή και Ειδική Εκπαίδευση είναι μετάφραση στην ελληνική του καθιερωμένου στη διεθνή βιβλιογραφία όρου special education. Τις τελευταίες δεκαετίες, στην ελληνική βιβλιογραφία έχει επικρατήσει ο όρος Ειδική Αγωγή. Το περιεχόμενο του όρου αυτού αφορούσε αρχικά την ειδικά σχεδιασμένη διδασκαλία έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις μοναδικές ανάγκες του αποκλίνοντος παιδιού. Τελευταία, ο όρος Ειδική Αγωγή δεν ορίζεται πλέον με βάση το χώρο στον οποίο η εκπαίδευση παρέχεται (ειδικό σχολείο, ειδική τάξη ή ειδική μονάδα) αλλά εκτείνεται και πέρα από αυτό για να συμπεριλάβει κάθε μορφή πρόσθετης ή ενισχυμένης βοήθειας οπουδήποτε και οποτεδήποτε αυτή παρέχεται από την γέννηση ως την ωρίμανση του παιδιού, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι δυσκολίες του στους τομείς της σχολικής και της κοινωνικής του προσαρμογής.³¹

Με τους όρους 'ανικανότητα μάθησης', 'αναπηρία', 'βραδεία ανάπτυξης', 'δυσκολίες μάθησης' αναφερόμαστε σε δύο βασικές κατηγορίες παιδιών :

Α. Στα παιδιά που χρειάζονται μεγάλη ειδική προσοχή, η οποία δεν μπορεί να τους προσφερθεί από τους δασκάλους στα κανονικά σχολεία, παρά μόνο σε βάρος της υπόλοιπης τάξης.

Β. Στα παιδιά που μπορούν να επιβιώσουν σε κανονικά σχολεία, αλλά που θα μάθαιναν πιο αποτελεσματικά αν, μερικά ή συνολικά, τους παρέχόταν εκπαίδευση σε ειδικό περιβάλλον.³² Γενικότερα η ειδική εκπαίδευση παρέχεται σε :

- κανονικές τάξεις,
- ειδικές ομάδες που δεν συμμετέχουν στις κανονικές τάξεις,
- ειδικές ομάδες που οι ανάγκες τους καλύπτονται από ένα ή περισσότερα κανονικά σχολεία,
- ειδικά σχολεία,
- διορθωτικά, προπαρασκευαστικά και καθοδηγητικά κέντρα,
- κλινικές,
- στο σπίτι του δασκάλου και / ή του μαθητή³²

³¹ Στασινόγ Π. Δημήτρης, Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1999, σελ. 280.

³² Moseley David, Ειδική εκπαίδευση, επιβοηθητική αγωγή για προβλήματα μάθησης, εκδ. Κουτσουμπός Α.Ε., Αθήνα 1985, σελ. 9.

Η επιλογή του περιβάλλοντος εξαρτάται από τη φύση και την σοβαρότητα της ειδικής ανάγκης του κάθε παιδιού, από την οικονομική κατάσταση της οικογένειας, τις επιθυμίες των γονέων και τα διαθέσιμα μέσα που υπάρχουν. Με την ειδική αγωγή επιζητείται το παιδί -στα πλαίσια των δυνατοτήτων του- να γίνει ανεξάρτητο και παραγωγικό μέλος της κοινωνίας. Η ειδική αγωγή έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

-Ειδικές υποστηρικτικές υπηρεσίες (διαγνωστικές, ιατρικές, ψυχολογικές, εκπαιδευτικές)

- Ειδικά προγράμματα

- Ειδικούς χώρους

- Ειδικά όργανα και μέσα, ειδικές τεχνικές διδασκαλίας.³³

Επίσης, ειδική αγωγή θεωρείται κάθε τι το επιπλέον που προσφέρεται στο παιδί, πρέπει να προσφέρεται στον ευρύτερο χώρο του σχολείου, και να παρέχεται σε χρονικά διαστήματα τέτοια που να καλύπτεται ολόκληρη η σχολική ζωή του παιδιού.

3.5 Σκοπός και στόχος Ειδικής Αγωγής.

Σκοπός της ειδικής αγωγής και της επαγγελματικής κατάρτισης που παρέχονται από την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση στα παιδιά με ειδικές ανάγκες είναι η προσφορά ίσων ευκαιριών μάθησης.

Στόχος είναι η μεγαλύτερη δυνατή αξιοποίηση του δυναμικού που διαθέτουν τα άτομα με ειδικές ανάγκες για την απόκτηση γνώσεων και την ανάπτυξη δεξιοτήτων που θα τους βοηθήσουν να αντιμετωπίσουν τις ανάγκες της ζωής μόνοι τους ή και με τη βοήθεια του περιβάλλοντος τους ώστε να ενταχθούν στη ευρύτερη κοινωνία ως ισότιμα μέλη. Βασικές προϋποθέσεις για την επιτυχία των παραπάνω στόχων της ειδικής αγωγής είναι:

α) η έγκαιρη διάγνωση και η σωστή ενημέρωση του προβλήματος,

β) η δημιουργία κατάλληλου θεραπευτικού παιδαγωγικού κλίματος,

γ) η συνεργασία μεταξύ γονέων, εκπαιδευτικών, ιατροπαιδαγωγικών και άλλων συναρμόδιων φορέων.

3.6 Εκπαιδευτικά και υποστηρικτικά προγράμματα.

Σε συνηθισμένες τάξεις η διδασκαλία των παιδιών με ειδικές ανάγκες επαφίεται ολοκληρωτικά στον δάσκαλο της τάξης και αυτός είναι υπεύθυνος για την εξατομίκευση της διδασκαλίας τους και την εφαρμογή των απαραίτητων προγραμμάτων για την αγωγή τους.

Υπάρχουν 4 είδη διδακτικών μοντέλων διδασκαλίας παιδιών με ειδικές ανάγκες που έχουν ενσωματωθεί στην τάξη του σχολείου:

α. Δίχως την παροχή ειδικής βοήθειας. Στην περίπτωση αυτή τοποθετούνται ένα ή δύο παιδιά με ειδικές ανάγκες στην τάξη, ανάλογα με το είδος των μαθησιακών τους δυσκολιών και ο δάσκαλος ευαισθητοποιείται και επιμορφώνεται έτσι ώστε να μπορεί να αντεπεξέλθει στις αυξημένες του υποχρεώσεις. Είναι γεγονός ότι στην Ελλάδα οι περισσότεροι δάσκαλοι δεν έχουν καμιά ειδική εκπαίδευση πάνω σ' αυτά τα θέματα.

β. Με συνδιδασκαλία. Στην περίπτωση αυτή ο εκπαιδευτικός της τάξης συνεργάζεται με τον ειδικό εκπαιδευτικό, και η βοήθεια στα παιδιά με ειδικές ανάγκες παρέχεται με τέτοιο τρόπο ώστε να αποφεύγεται η ετικετοποίησή τους. Το πρόγραμμα της τάξης καθορίζεται από τους δύο εκπαιδευτικούς από κοινού.

³³ Πολυχρονοπούλου- Ζαχαρόγεωργα Σταυρούλα, Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες, εκδ. Άτραπος, Αθήνα 2001.

γ. Με την παροχή βοήθειας από περιπατητικό εκπαιδευτικό. Σ' αυτό το μοντέλο διδασκαλίας κάποιος ειδικός (ψυχολόγος, λογοπεδικός, δάσκαλος κτλ) επισκέπτεται περιοδικά την τάξη, (μια φορά την εβδομάδα) και δίνει οδηγίες τόσο στο παιδί που αντιμετωπίζει το πρόβλημα όσο και στον δάσκαλό του προμηθεύοντας μάλιστα και το απαραίτητο υλικό.

δ. Σε μη εκπαιδευτικά ιδρύματα. Στην περίπτωση αυτή η υποστηρικτική ομάδα αποτελείται από έναν ψυχολόγο και τους σχολικούς συμβούλους της ειδικής αγωγής και της γενικής εκπαίδευσης. Η ομάδα επισκέπτεται το σχολείο μετά από πρόσκληση του δασκάλου και δίνει τις συμβουλές της τόσο στον εκπαιδευτικό όσο και στο παιδί και τους γονείς του.

Κύριοι στόχοι της είναι:

- α) να γίνει κατανοητή η φύση του προβλήματος
- β) να γίνει αποδεκτό το παιδί και
- γ) να ακολουθηθούν πρακτικές υποδείξεις και οδηγίες ώστε να μειωθούν οι πιθανότητες παραπομπής σε ειδική τάξη.

Σε ειδικά τμήματα μέσα στο σχολείο, παρέχεται επίσης ειδική εκπαίδευση. Υπάρχουν δύο μορφές αυτού του είδους της διδασκαλίας :

α) Παρακολούθηση της κανονικής τάξης την περισσότερη μέρα. Στην περίπτωση αυτή το παιδί μπαίνει στην ειδική τάξη μόνο για τις ώρες και τα μαθήματα που χρειάζεται ενώ τον υπόλοιπο χρόνο επανενσωματώνεται στην τάξη του. Με τον τρόπο αυτό αντιμετωπίζονται κυρίως μαθησιακές δυσκολίες που έχουν να κάνουν με την γραφή και την ανάγνωση ή τα μαθηματικά. Έρευνες στην Ελλάδα έχουν αποδείξει πως ένα ποσοστό της τάξης του 40% ξεπερνούν εντελώς το πρόβλημά τους μετά την παρακολούθηση της ειδικής τάξης για ένα χρονικό διάστημα. Παραμένει εντούτοις το "στίγμα" στον μαθητή που τις παρακολουθεί και αυτό αποτελεί και το κυριότερο αρνητικό σημείο της μεθόδου.

β) Παρακολούθηση της ειδικής τάξης την περισσότερη μέρα Η μέθοδος εφαρμόζεται είτε με την ύπαρξη ειδικών τάξεων είτε με τη λειτουργία ειδικού σχολείου μέσα στο συνηθισμένο σχολείο. Τα παιδιά παρακολουθούν πάντα την ειδική τάξη αλλά συμμετέχουν στις κοινές δραστηριότητες του σχολείου, στα διαλείμματα, τις γιορτές, την γυμναστική κλπ, ανάλογα με την κρίση του ειδικού εκπαιδευτικού. Η μέθοδος αυτή επιτρέπει το μοντέλο της "αντίστροφης ενσωμάτωσης", το να μπαίνουν δηλαδή στην ειδική τάξη παιδιά από το "κανονικό" σχολείο και να συμμετέχουν σε διάφορα προγράμματα και κοινές δραστηριότητες.³⁴

Τα ξεχωριστά σχολεία είναι ένας άλλος τρόπος παροχής ειδικής εκπαίδευσης. Και αυτά λειτουργούν με δύο κυρίως μορφές:

α) Τα ειδικά ημερήσια σχολεία που στεγάζονται σε ανεξάρτητο διδακτήριο. Είναι τα σχολεία που εξυπηρετούν ορισμένες κατηγορίες παιδιών με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες. Υπάρχουν σχολεία για κωφά και βαρήκοα, για τυφλά και μερικώς βλέποντα, για κινητικά ανάπηρα κλπ.

β) Τα ειδικά σχολεία με οικοτροφείο. Στα σχολεία αυτά τα παιδιά μένουν στο ίδρυμα όλο το εικοσιτετράωρο με αποτέλεσμα να εμφανίζουν συμπτώματα ιδρυματισμού, κακή συμπεριφορά και έλλειψη ενδιαφέροντος για μάθηση. Στο εξωτερικό τα σχολεία αυτά τείνουν να εκλείψουν ενώ στην Ελλάδα λειτουργούν κυρίως για παιδιά με προβλήματα όρασης ή ακοής.

---

³⁴ Πολυχρονοπούλου Στ., Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες, εκδ. Άτροπος, Αθήνα 2001.

γ) Σε μη εκπαιδευτικά ιδρύματα. Στις περιπτώσεις αυτές η αγωγή παρέχεται στο παιδί είτε στο σπίτι, από ειδικό εκπαιδευτικό και με την συμβουλευτική παρέμβαση της "υποστηρικτικής ομάδας", είτε στους χώρους νοσηλείας, για τις περιπτώσεις εκείνες που το παιδί ή ο έφηβος αναγκάζεται να παραμείνει για μεγάλο χρονικό διάστημα εκτός της κανονικής εκπαιδευτικής διαδικασίας. Έτσι λειτουργούν ειδικές τάξεις ή σχολεία σε νοσοκομεία, σε ορθοπεδικές κλινικές ή σε θεραπευτικά καταστήματα ανηλίκων.

3.6 Αξιολόγηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Μέσα από την έκθεση παρακολούθησης που πραγματοποιήθηκε για τα δικαιώματα για τα άτομα με νοητική υστέρηση φάνηκε ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει νομικό πλαίσιο για την τακτική αξιολόγηση και παρακολούθηση της νοητικής καθυστέρησης για τα παιδιά. Συνήθως, οι γονείς αναλαμβάνουν την πρωτοβουλία για την αξιολόγηση των παιδιών τους. Η ειδικότητα του κλινικού ή του εκπαιδευτικού ψυχολόγου διεξάγει αρχικά τη διαγνωστική αξιολόγηση, η οποία συμπεριλαμβάνει συνάντηση με τους γονείς για τη λήψη του ψυχοκοινωνικού ιστορικού του παιδιού και τη χρήση ψυχομετρικών εργαλείων για τη μέτρηση των ικανοτήτων του παιδιού. Σε πολλές περιπτώσεις, η αξιολόγηση επιβάλλεται να γίνεται από ομάδα διαφόρων ειδικών, οι οποίοι συνεργάζονται για να εκτιμηθούν οι ανάγκες και οι δεξιότητες του παιδιού σε διάφορους τομείς. Οι διεπιστημονικές ομάδες αποτελούνται συνήθως από παιδοψυχίατρο, κλινικό ή εκπαιδευτικό ψυχολόγο, κοινωνικό λειτουργό, λογοθεραπευτή, ειδικό παιδαγωγό και εργοθεραπευτή.

Τα ΚΔΑΥ και οι ιατροπαιδαγωγικές υπηρεσίες του Υπουργείου Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης παρέχουν γνωματεύσεις οι οποίες ισχύουν για τρία χρόνια. Ωστόσο, επισημαίνεται ότι μόνο οι γνωματεύσεις των ΚΔΑΥ έχουν ισχύ για εκπαιδευτικούς λόγους και αποτελούν αναγκαία προϋπόθεση προκειμένου ένα άτομο να εγγραφεί σε ειδικό σχολείο ή να έχει υποστήριξη σε κανονικό σχολείο.

Μετά το πέρας της διαδικασίας αξιολόγησης δίδεται στους γονείς μια γνωμάτευση που αναφέρεται στον τύπο της ειδικής ανάγκης ή αναπηρίας, και περιλαμβάνει εκπαιδευτικές συστάσεις και προτάσεις για συμβουλευτικές ή άλλου είδους παρεμβάσεις. Οι γονείς μπορούν να χρησιμοποιήσουν τη γνωμάτευση για κάθε νόμιμη διαδικασία όπως για την αναζήτηση κοινωνικών παροχών και την εκπαιδευτική ένταξη του παιδιού τους. Συνήθως, οι εκπαιδευτικές συστάσεις προτείνουν να τοποθετηθεί το παιδί σε κανονικό ή ειδικό σχολείο, ή συνιστούν στους γονείς να αναζητήσουν εξειδικευμένη παιδαγωγική στήριξη από ιδιώτη ειδικό παιδαγωγό ή ψυχοπαιδαγωγό. Οι συμβουλευτικές ή άλλου είδους παρεμβάσεις οι οποίες εξαρτώνται από τις εξατομικευμένες ανάγκες κάθε παιδιού αφορούν άλλες αναγκαίες παρεμβάσεις όπως η ψυχοθεραπεία, η λογοθεραπεία, η οικογενειακή ή γονεϊκή στήριξη, η συμβουλευτική, η εργοθεραπεία κ.λπ. Οι δυνατότητες παροχής των προτεινόμενων παρεμβάσεων από υπηρεσίες του δημόσιου τομέα είναι συνήθως ελάχιστες. Το γεγονός αυτό οφείλεται στο ότι ο αριθμός των παραπομπών είναι μεγάλος, οι οικογένειες που ζητούν αξιολόγηση και υποστήριξη πολλές, ενώ ο αριθμός των υπηρεσιών μικρός. Για το λόγο αυτό πολλές οικογένειες απευθύνονται σε ιδιώτες επαγγελματίες ή ιδιωτικά κέντρα. Στις περιπτώσεις αυτές, η κοινωνική ασφάλιση καλύπτει ένα μέρος των δαπανών. Έτσι οι οικογένειες επιβαρύνονται με μεγάλο οικονομικό κόστος για να εξασφαλίσουν στα παιδιά τους τις υπηρεσίες που χρειάζονται.

Ένα άλλο πρόβλημα που έχει παρατηρηθεί αφορά τις αποκλίσεις ανάμεσα στις αξιολογήσεις των ΚΔΑΥ που ανήκουν στο Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και

θησκευμάτων, οι οποίες οφείλουν να έχουν καθαρά εκπαιδευτικό προσανατολισμό, και στις αξιολογήσεις που εκδίδονται από τα Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα που ανήκουν στο Υπουργείο Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης. Γενικά οι διαγνώσεις των δύο αυτών μορφών υπηρεσιών δεν ακολουθούν πάντα τα ίδια κριτήρια. Όπως αναφέρουν οι γονείς οι γνωματεύσεις των ΚΔΑΥ δεν είναι αρκετά ενημερωτικές, σαφείς και κατανοητές και χρησιμοποιούν όρους πολύ εξειδικευμένους που δεν κατανοούνται εύκολα από τους ίδιους αλλά και τους εκπαιδευτικούς. Επίσης, δεν συνοδεύονται πάντα από το εξατομικευμένο εκπαιδευτικό πρόγραμμα το οποίο κρίνεται απαραίτητο για την ένταξη του παιδιού στο κατάλληλο σχολείο.

Διαπιστώνεται επίσης ότι οι παράμετροι ψυχικής υγείας των παιδιών με νοητική καθυστέρηση δεν αξιολογούνται όπως θα έπρεπε στα ΚΔΑΥ και έτσι, υπάρχει η τάση να παραβλέπονται. Το γεγονός αυτό αποτελεί σοβαρή παράλειψη. Γι' αυτά τα παιδιά που ως γνωστό παρουσιάζουν ψυχικές δυσκολίες, όπως άγχος, κατάθλιψη, ψυχωτικές εκδηλώσεις, στοιχεία αυτισμού, συμπτώματα κακοποίησης ή και παραμέλησης. Υπάρχει επομένως ανάγκη για καλύτερη και συνεχή συνεργασία και συντονισμό μεταξύ των ΚΔΑΥ, των σχολείων, των γονέων καθώς και των επαγγελματιών ψυχικής υγείας για μια σφαιρική και ολοκληρωμένη κάλυψη των αναγκών των παιδιών με νοητική καθυστέρηση.

Επιπλέον, καθώς υπάρχει έλλειψη διαγνωστικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών στην περιφέρεια, και ειδικότερα στην ηπειρωτική και νησιωτική Ελλάδα, οι γονείς ζητούν την ίδρυση κινητών μονάδων υποστήριξης και διάγνωσης που θα παρέχουν υπηρεσίες συνεργαζόμενες με τις τοπικές εκπαιδευτικές υπηρεσίες. Επισημαίνεται όμως ότι παρότι οι νομαρχίες έχουν τη δυνατότητα να δημιουργούν κινητές διαγνωστικές μονάδες για να αξιολογούν τα παιδιά με νοητική καθυστέρηση, η δυνατότητα αυτή δεν έχει ακόμη αξιοποιηθεί.

Σύμφωνα με τη γνώμη των γονέων³⁵, η διαγνωστική διαδικασία είναι μερικές φορές κουραστική για τις οικογένειες, καθώς είναι πολύ γραφειοκρατική λόγω της έλλειψης συντονισμού των υπηρεσιών. Σε πολλές περιπτώσεις οι γονείς, είτε λόγω της έλλειψης συντονισμού των υπηρεσιών, είτε λόγω και της δικής τους άρνησης απέναντι στο πρόβλημα της νοητικής καθυστέρησης που τους ωθεί να αναζητούν μια δεύτερη γνώμη, παραπέμπονται ή απευθύνονται από μόνοι τους σε διάφορες υπηρεσίες για την αξιολόγηση του προβλήματος του παιδιού τους. Αποτέλεσμα αυτού είναι να λαμβάνουν διαφορετικές διαγνώσεις οι οποίες τους δημιουργούν σύγχυση. Αυτές οι αποκλίσεις μπορεί να περιλαμβάνουν διαφορές στις αξιολογήσεις με ασυνέπεια ή ασυμφωνία στα διαγνωστικά κριτήρια ή/και στις συστάσεις των αντίστοιχων υπηρεσιών.

Γενικότερα, οι γονείς εκφράζουν την επιθυμία οι διαγνωστικές υπηρεσίες να γίνουν περισσότερο ευέλικτες και οι αξιολογήσεις να επαναλαμβάνονται ανά τακτά χρονικά διαστήματα, ούτως ώστε να αναδεικνύονται και να αναγνωρίζονται πιθανές αλλαγές στις αναπτυξιακές ανάγκες των παιδιών τους. Ζητούν ακόμα να υπάρχει πληρέστερη και ακριβέστερη ενημέρωση τους για τα αποτελέσματα των αξιολογήσεων, καθώς και καλύτερη επικοινωνία με τους ειδικούς. Οι γονείς θεωρούν ότι με αυτούς τους τρόπους θα μπορούν να υποστηρίζονται καλύτερα για να κατανοούν και να εκπαιδεύουν τα παιδιά τους με τον κατάλληλο τρόπο.

---

³⁵ OSI (Open Society Institute), Τα δικαιώματα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση, 2006, σελ. 45.

3.7 Ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στην Ειδική Αγωγή.

Αν και οι διαγνωστικές κατηγορίες των νοητικά καθυστερημένων ατόμων, των σωματικά ανάπηρων και των συναισθηματικά διαταραγμένων δίνουν συγκεκριμένες πληροφορίες για τα χαρακτηριστικά τους, ωστόσο κάθε περίπτωση είναι μοναδική και για αυτό ο Κοινωνικός Λειτουργός θα πρέπει να εφαρμόζει ξεχωριστή τεχνική για κάθε άτομο ανάλογα με τη φύση του παιδιού το βαθμό σοβαρότητας της διαταραχής και το περιβάλλον του για να αποφεύγονται τυχόν αποκλίσεις.

Οι ειδικές θεραπευτικές μονάδες προσφέρονται για ευρεία όλων των μεθόδων κοινωνικής εργασίας. Η θεραπευτική παρέμβαση του κοινωνικού λειτουργού στη διάρκεια σχολικής φοίτησης επικεντρώνεται στην έγκαιρη επισήμανση δυσλειτουργικών, ψυχοκοινωνικών παραγόντων και σε μια συνεχή φροντίδα για ουσιαστική αντιμετώπιση τους με την ενεργοποίηση του ίδιου του ατόμου και παράλληλα τη βελτίωση του περιβάλλοντός του παρέχοντας του κοινωνικές υπηρεσίες.

Το πολύπλευρο έργο του κοινωνικού λειτουργού είναι ερευνητικό, διαγνωστικό, συμβουλευτικό, υποστηρικτικό, συντονιστικό, μεσολαβητικό και επικοινωνίας. Το έργο του συνοψίζεται στις παρακάτω δραστηριότητες :

- Εξατομικευμένη εργασία με τα παιδιά: οι σωματικές, ψυχικές και διανοητικές διαταραχές των παιδιών προκαλούν συγκινησιακές εντάσεις που συχνά αναστέλλουν τη θέληση καθώς και τη διάθεση και το ενδιαφέρον του ατόμου για την εκπλήρωση των στόχων. Ο κοινωνικός λειτουργός βοηθά το άτομο να προσαρμοστεί στο σχολικό περιβάλλον και να αναπτύξει αίσθημα ασφάλειας αυτοεκτίμησης και αυτοπεποίθησης ώστε να μπορέσει να αναλάβει ενεργό ρόλο στην εκπαιδευτική διαδικασία και να επωφεληθεί από αυτή.

- Συγκρότηση μαθητικών ομάδων: η απειλή της κοινωνικής απόρριψης προκαλεί στα παιδιά με ειδικές ανάγκες τάσεις απομόνωσης και παθητικότητας. Έτσι λοιπόν μέσα από τις ομαδικές δραστηριότητες τα παιδιά α) σε δημιουργικές ασχολίες, β) ανακαλύπτουν ενδιαφέροντα, γ) αναπτύσσουν αυτοέλεγχο, δ) καλύπτουν συναισθηματικές ανεπάρκειες, ε) ασκούνται στο να διακρίνουν εναλλακτικές λύσεις για τις δυσκολίες τους, στ) δημιουργούν διαπροσωπικές σχέσεις, ζ) υιοθετούν σωστές αξίες και συμπεριφορές κοινωνικά αποδεκτές.

- Συνεργασία με οικογένεια: εδώ ο κοινωνικός λειτουργός έχει το ρόλο του συνδετικού κρίκου ανάμεσα στο σχολείο και τους γονείς. Δηλαδή ενημερώνει τους γονείς για την εκπαιδευτική διαδικασία ενισχύει τους γονείς συναισθηματικά απέναντι στο πρόβλημα του παιδιού κι την ανάπτυξη ενδοοικογενειακών σχέσεων, τους συμβουλεύει και τους καθοδηγεί για κατάλληλους χειρισμούς, τους παραπέμπει σε ειδικούς και τέλος τους κινητοποιεί για συστηματική συνεργασία με το σχολείο.³⁶

Επίσης, η Μαρκοπούλου τονίζει στο βιβλίο της για τον ρόλο του Κοινωνικού Λειτουργού³⁷ στην ειδική αγωγή ότι η παρέμβαση του χωρίζεται σε τέσσερα στάδια :
α. Το αρχικό στάδιο. Η παραπομπή.

Στα πλαίσια της επιστημονικής εφαρμογής της κοινωνικής εργασίας ο κοινωνικός Λειτουργός ασχολείται με την όλη μεταχείριση του ειδικού παιδιού και του άμεσου περιβάλλοντός του. Τόσο στο στάδιο της παραπομπής για διαγνωστική εξέταση για το είδος, το βαθμό απόκτησης και την ένταξη στον κατάλληλο. Ο τύπο

³⁶ Καλλινικάκη Θεανώ, Κοινωνική Εργασία, εισαγωγή στην θεωρία και πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.

³⁷ Μαρκοπούλου Χριστίνα, Η Κοινωνική Διάσταση της ειδικής αγωγής, ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού, εκδ. Διάπλαση, Αθήνα 2006.

και βαθμίδα εκπαιδευτικής ομάδας, όσο και μέσα στη διεπιστημονική ομάδα ειδικής αγωγής, ο κοινωνικός λειτουργός έχει πρωταρχικό ρόλο. Απαιτούνται ειδικές γνώσεις και τεχνικές για το χειρισμό και τη σωστή παραπομπή των αποκλινόντων ατόμων. Ειδικότερα θα πρέπει να αναφερθεί εδώ η σπουδαιότητα, για την όλη διαδικασία των συντονισμένων ενεργειών στην ειδική αγωγή, της σωστής παραπομπής στο κατάλληλο επιστημονικό κέντρο. Είναι γεγονός ότι οι περισσότερες περιπτώσεις που φτάνουν στα ιατροπαιδαγωγικά κέντρα παραπέμπονται από κοινωνικούς Λειτουργούς που υπηρετούν σε διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες της κοινότητας.

β. Διάγνωση - Προγραμματισμός

Η σωστή αντιμετώπιση και παραδοχή του προβλήματος από τους γονείς και η κινητοποίηση τους για συμμετοχή στο πρόγραμμα ειδικής αγωγής του παιδιού τους, γίνεται μέσα από τη διεπιστημονική ομάδα του ιατροπαιδαγωγικού κέντρου.

Το γεγονός ότι πάρα πολλά παιδιά και έφηβοι στερούνται μιας ενωμένης και συγκροτημένης οικογένειας, δυσκολεύει πολύ τη διαγνωστική διεργασία, παρέχοντας συνάμα βασικά στοιχεία για τις συναισθηματικές και περιβαλλοντικές επιδράσεις στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού και στη συμπεριφορά του γενικότερα.

Η περίπτωση ενός παιδιού ή εφήβου που διαφέρει στη νοητική του ανάπτυξη σε σχέση με τα παιδιά της ηλικίας του, ή παρουσιάζει έντονα προβλήματα συμπεριφοράς και προσαρμογής, θα πρέπει ν' ακολουθήσει την παρακάτω πορεία:

- Παραπομπή σε ιατροπαιδαγωγικό κέντρο ή σε νομαρχιακή διαγνωστική μονάδα.
- Λήψη ιατροκοινωνικού ιστορικού (συμπεριλαμβάνεται και επίσκεψη στο σπίτι).
- Οργανωμένες διαγνωστικές συνεντεύξεις με το παιδί από σχολικό ψυχολόγο ή και παιδοψυχίατρο.
- Συνέντευξη/ εις γονέων με τα μέλη της διεπιστημονικής ομάδας.
- Εισήγηση και συζήτηση της περίπτωσης στην ομάδα με παρουσία και ειδικού παιδαγωγού σχετικού με την εξεταζόμενη περίπτωση.
- Εξαγωγή πορίσματος και προγραμματισμός για την ειδική εκπαίδευση και μεταχείριση του συγκεκριμένου παιδιού.
- Ένταξη σε εκπαιδευτικό πλαίσιο και σε ανάλογη ομάδα χωρίς χρονικούς περιορισμούς παραμονής σ' αυτήν, αλλά με προοπτική αλλαγής μετά από συνεχή παρακολούθηση και αξιολόγηση της προόδου του κάθε παιδιού χωριστά και σε σχέση με την ομάδα που έχει τοποθετηθεί.

γ. Σχολική και Κοινωνική Ένταξη

Η σχολική και κοινωνική ένταξη των παιδιών που έχουν ειδικές ανάγκες είναι μια πολύχρονη προσπάθεια των ειδικευμένων για κάθε κατηγορία δασκάλων παράλληλα με τις θεραπευτικές παρεμβάσεις το σχολικού ψυχολόγου και του κοινωνικού Λειτουργού.

Την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση (όπου αυτή είναι εφικτή) ακολουθεί η ειδική επαγγελματική κατάρτιση. Επιδιώκεται η ολόπλευρη και αποτελεσματική ανάπτυξη και αξιοποίηση των δυνατοτήτων και ικανοτήτων των παιδιών αυτών με στόχο την ένταξη τους στην παραγωγική διαδικασία και την κοινωνική τους ενσωμάτωση. Με το νόμο 1566/30.9.85 καθορίζεται η δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για όλες τις κατηγορίες ατόμων που αποκλίνουν από το κανονικό. Η ειδική αγωγή πρέπει να παρέχεται δωρεάν σε σχολεία ανάλογα με το είδος και το βαθμό των ειδικών αναγκών κάθε ατόμου και σε κανονικά σχολεία όπου Λειτουργούν ειδικές τάξεις. Η διεύθυνση Ειδικής Αγωγής του Υπουργείου Παιδείας οργανώνει και στελεχώνει εκπαιδευτικές μονάδες και των δύο τύπων σε οπές τις νομαρχίες και εκδίδει σχετικούς καταλόγους για ενημέρωση των γονέων και των εκπαιδευτικών. Λειτουργούν και ιδιωτικές εγκεκριμένες σχολικές μονάδες με πρωτοβουλία κυρίως

των συλλόγων γονέων ίων παιδιών με ειδικές ανάγκες. Ο κατάλογος αυτός γίνεται ολοένα μακρύτερος και πληρέστερος για κάθε ειδική κατάσταση. Βασική επιδίωξη είναι και η κάλυψη των ειδικών εκπαιδευτικών αναγκών παράλληλα με τη λειτουργία του κανονικού σχολείου και μέσα στην οικογένεια. Σε πολλές περιπτώσεις είναι αναπόφευκτη η παροχή ειδικής αγωγής σε χωριστά σχολεία τουλάχιστον για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση ή σε κλειστά ιδρύματα με τη συνεργασία της οικογένειας και της κοινότητας.

δ. Η Ψυχοκοινωνική ολοκλήρωση του ειδικού ατόμου.

Η σχολική εκπαίδευση είναι όπως προαναφέρθηκε μέρος της αγωγής γενικότερα. Όπως όλα τα παιδιά έτσι και εκείνα που αποκλίνουν από το φυσιολογικό σωματικά, οργανικά, διανοητικά ή κοινωνικά έχουν δικαίωμα σε όλες τις μορφές της αγωγής με απώτερο σκοπό την ανθρώπινη ολοκλήρωση και την κοινωνική ενσωμάτωσή τους.

Οι τυπικές και άτυπες επιδράσεις των ενηλίκων και του περιβάλλοντος στο παιδί αποτελούν βασικές μορφές αγωγής που συνειδητά και οργανωμένα παρέχονται στα παιδιά και σε νεαρά άτομα. Ιδιαίτερη μέριμνα και επιστημονική μεθοδολογία απαιτείται για τα άτομα εκείνα που για διάφορους πάγους αδυνατούν να μετέχουν στη διαδικασία της εκμάθησης κοινωνικών ρόλων, της Λειτουργίας του γενικού εκπαιδευτικού συστήματος και της επαγγελματικής κατάρτισης. Χρειάζονται ειδικά πλαίσια και ειδικοί επιστήμονες για την δικαιωματική ενσωμάτωσή τους στο κοινωνικό σύνολο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο Η επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση.

4.1 Η μετάβαση από τον εκπαιδευτικό χώρο στον επαγγελματικό.

Για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση η μετάβαση από τον εκπαιδευτικό χώρο στον επαγγελματικό χώρο μπορεί να αποτελέσει μια μεγάλη δοκιμασία. Η μετάβαση αυτή δεν είναι μια στατική διαδικασία. Περιλαμβάνει δραστηριότητες «πριν», «κατά τη διάρκεια» και «μετά» τη μετακίνηση του ατόμου από τον έναν χώρο στον άλλο. Χρειάζεται σχεδιασμός αποτελεσματικών μοντέλων «υπηρεσιών μετάβασης».

Επίσης, η μετάβαση στην επαγγελματική κατάρτιση, την ενηλικίωση και στην αγορά εργασίας είναι μια περίπλοκη διαδικασία για το άτομο με νοητική καθυστέρηση. Οι υπηρεσίες που βοηθούν στη μετάβαση από τον έναν χώρο στον άλλο και από το ένα στάδιο στο άλλο, πέραν της ουσιαστικής συμβολής του σχολείου, είναι πολλές. Οι υπηρεσίες αυτές έχουν συχνά συγκρουόμενους ή αλληλοκαλυπτόμενους στόχους, διαφορετικές προϋποθέσεις καταλληλότητας και δυστυχώς χαρακτηρίζονται καμιά φορά από έλλειψη επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ τους.

Τα παιδιά δε μειονεκτούν μόνο λόγω κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων αλλά επίσης και επειδή στερούνται εμπειριών που θα τα βοηθήσουν στη μετάβαση από το σχολείο στην αγορά εργασίας. Ο Ciolek αναφέρεται στην «Υποστηριζόμενη εργασία». Οι υπηρεσίες τη υποστηριζόμενης εργασίας δημιουργούν, βρίσκουν και κατανέμουν επαγγελματικές ευκαιρίες για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση και αγωνίζονται να δημιουργήσουν δομές εξατομικευμένης υποστήριξης, ώστε να επιτυγχάνεται η ένταξη στο χώρο εργασίας.

Συγκεκριμένα, η Υποστηριζόμενη εργασία προσφέρει ειδική εξατομικευμένη τοποθέτηση σε κανονική εργασία, εκπαίδευση πάνω στην εργασία, συνεχιζόμενη στήριξη των ατόμων με αναπηρίες στην εργασία τους. Αυτός ο θεσμός εφαρμόζεται ευρέως στις ΗΠΑ και προοδευτικά εξαπλώνεται και σε χώρες της Ευρώπης. Σημαντική επίσης είναι και η επαγγελματική προετοιμασία. Αυτό σημαίνει παροχή βοήθειας προκειμένου να αυξηθούν τα κίνητρα και η προθυμία να εργαστεί κανείς, να αποκτήσει δεξιότητες αναζήτησης εργασίας, να λειτουργεί σωστά στις διαπροσωπικές του σχέσεις, να ακολουθεί εντολές, να έχει συγκεκριμένες επαγγελματικές δεξιότητες και να επιδεικνύει καλή εργασιακή συμπεριφορά. Την επαγγελματική προετοιμασία ακολουθεί η τοποθέτηση στην αγορά εργασίας.

4.2 Ιστορική ανασκόπηση της επαγγελματικής αποκατάστασης των ατόμων με ανάγκες.

Πριν το 1981, έτος ένταξης της χώρας μας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα-σποραδικά συναντούσε κανείς Κέντρα Επαγγελματικής Κατάρτισης και Αποκατάστασης Αναπήρων. Τα Κέντρα αυτά απευθύνονταν κυρίως σε άτομα με κινητικές και αισθητηριακές αναπηρίες, όπως η Ελληνική Εταιρία Προστασίας Αναπήρων Παίδων, που το 1948 πήρε την μορφή με την οποία την συναντάμε σήμερα και το Εθνικό Ίδρυμα Αποκατάστασης Αναπήρων, το οποίο ιδρύθηκε το 1961. Στον τομέα των ατόμων με αισθητηριακές αναπηρίες ιδρύεται το 1906 ο Οίκος Τυφλών, το 1948 ο Φάρος Τυφλών και το 1937 η πρώτη σχολή κωφαλάλων. Την δεκαετία του '70 ιδρύονται με ιδιωτική πρωτοβουλία τρεις υπηρεσίες για παιδιά με εγκεφαλική παράλυση, το Κέντρο Αποκατάστασης Σπαστικών, η Εταιρία Προστασίας Σπαστικών και το Κέντρο Προσαρμογής Παιδιών «Ο Καλός Σαμαρείτης».

Στις υπόλοιπες κατηγορίες ΑμεΑ η μέριμνα για Επαγγελματική Κατάρτιση και Απασχόληση είναι ανύπαρκτη. Εξάιρεση αποτελεί το Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής, το οποίο εγκαινίασε το 1962, σε συνεργασία με την Ένωση Γονέων και Κηδεμόνων Απροσάρμοστων Παίδων, το Κέντρο Θεραπευτικής Αγωγής "Το Στουπάθειο". Έναν χρόνο αργότερα ιδρύεται το Ίδρυμα Προστασίας Απροσάρμοστων Παίδων "Η Θεοτόκος" και ακολουθούν άλλα σε διάφορα μέρη της Ελλάδος, όλα αποτέλεσμα της ιδιωτικής πρωτοβουλίας και των Ενώσεων γονέων και κηδεμόνων.

Το 1984 ιδρύεται "Το Εργαστήρι", Κέντρο Ειδικής Επαγγελματικής Κατάρτισης και Απασχόλησης του Φιλανθρωπικού Συλλόγου Γονέων, Κηδεμόνων και Φίλων ΑμεΑ αποφοίτων του Ίδρυματος "Η Θεοτόκος", που ήρθε να καλύψει το μεγάλο κενό που δημιουργούσε η αποφοίτηση των παιδιών από τα ειδικά ιδρύματα και η επιστροφή τους στο σπίτι μετά την ηλικία των 18 ετών. Ο πρώτος σημαντικός νόμος που δημοσιεύτηκε τα τελευταία χρόνια γύρω από την επαγγελματική αποκατάσταση των αναπήρων είναι ο νόμος 963/25.08.79 "Περί Επαγγελματικής Αποκατάστασης αναπήρων και ατόμων εν γένει μειωμένων ικανοτήτων".

Η κύρια σημασία του νόμου αυτού έγκειται στο ότι δεν περιορίζεται στην μονόπλευρη αντιμετώπιση της αναπηρίας (οικονομικές παροχές, ασυλιακή προστασία), αλλά επεκτείνεται σε μέτρα που στοχεύουν στην ενεργότερη και ποιοτικότερη συμμετοχή του αναπήρου στο περιβάλλον του. Ο νόμος προέβλεπε "την υποχρεωτική πρόσληψη ενός ποσοστού αναπήρων, ανά ποσοστό αναπηρίας, σε ειδικές θέσεις στο δημόσιο τομέα".

Στις 31.03.81 ψηφίζεται ο νόμος 1143/1981 "Περί Ειδικής Αγωγής Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαιδύσεως, Απασχολήσεως και Κοινωνικής Μέριμνας των Αποκλινόντων εκ του φυσιολογικού ατόμων και άλλων τινών εκπαιδευτικών διατάξεων", ο οποίος δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ειδική αγωγή και ιατρική περίθαλψη και λιγότερο βάρος στην επαγγελματική κατάρτιση με στόχο την ένταξη στην ελεύθερη αγορά εργασίας.

Έτσι, με την ένταξη της χώρας μας στην Ε.Ε. το 1981, ξεκίνησε η επιχορήγηση προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, υπό τον όρο ότι στόχος θα ήταν η ελεύθερη και όχι η προστατευμένη αγορά εργασίας. Για τον λόγο αυτό, στην αρχή, δεν επιδοτούνταν προγράμματα προστατευομένων δομών απασχόλησης, ενισχύοντας έτσι την φιλοσοφία αποκατάστασης στην ελεύθερη αγορά εργασίας.

Παρ' όλα αυτά, η αποκατάσταση των ατόμων με πολλαπλές αναπηρίες, καθώς και αυτή της ομάδας των νοητικών υστερούντων, έχει πλέον γίνει συνείδηση από όλους ότι είναι ανέφικτη στην ελληνική κοινωνία. Έτσι, στις 14.03.89 ψηφίζεται ο Ν.1836/89 που αναφέρεται στην σύσταση Ειδικών Παραγωγικών Κέντρων. Με την αναγνώριση των δικαιωμάτων των αναπήρων στις 9 Δεκεμβρίου, επισημοποιήθηκε και η σταδιακή ευαισθητοποίηση γύρω από την ιδέα της προστασίας της προσωπικότητας των ΑμεΑ.

Στις μέρες μας, που ο ανταγωνισμός και το κέρδος κατέχουν την πρώτη θέση της ιεραρχικής κλίμακας αξιών, τα ποσοστά ανεργίας των ΑμεΑ δίνουν το κοινωνικό στίγμα της εποχής μας γύρω από τον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης των ΑμεΑ. Έτσι η Επαγγελματική Απασχόληση μαζί με το εισόδημα, που αποτελεί την κύρια έκφραση της επιτυχίας στην εργασία, αποτελούντο μέτρο για τον ορισμό της αναπηρίας.

Σε μια έκθεση που έγινε με τη συνεργασία του Ευρωπαϊκού Κέντρου Εργασίας και Κοινωνίας, στο Μάαστριχτο α. μια μείωση της δυνατότητας για εργασία (Δανία, Ιταλία, Λουξεμβούργο), ή β. μια μειωμένη δυνατότητα απόκτησης και διατήρησης μιας εργασίας (Βέλγιο, Γαλλία, Μεγάλη Βρετανία, Γερμανία).

Σαν αιτίες της ανεργίας που πλήττει τις τάξεις των ΑμεΑ θα μπορούσαν να αναφερθούν η ελλιπής νομοθεσία γύρω από τα θέματα ασφαλείας και επιδομάτων, η νοοτροπία των εργοδοτών, ο ελλιπής κρατικός έλεγχος και η μη επιβολή κυρώσεων στους φορείς που, παρότι υποχρεούνται στην πρόσληψη ποσοστού ΑμεΑ, δεν το κάνουν.

Τα Προστατευμένα Εργαστήρια για την απασχόληση ΑμεΑ είναι ένα θέμα που το Κέντρο, "Το Εργαστήρι", -στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας "ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ", άξονας "HORIZON – ΑμεΑ" και έχοντας μια εταιρική σχέση με τα Κέντρα "Εργαστήρι Ειδικής Αγωγής 'ΜΑΡΓΑΡΙΤΑ'" και "Σωματείο Γονέων 'Ερμής'" -έχει προσπαθήσει να επεξεργαστεί και να βρει τρόπους εφαρμογής στον ιδιαίτερο χώρο της νοητικής υστέρησης.

Με τον όρο Προστατευμένη Εργασία εννοούμε κάθε μορφή εργασίας που παρέχεται σε άτομα με ειδικές ανάγκες, τα οποία, λόγω της σοβαρότητας της αναπηρίας, είναι δύσκολο να απορροφηθούν στην ελεύθερη αγορά εργασίας. Όσον αφορά το νομικό καθεστώς, ο όρος Προστατευμένη Εργασία δεν έχει την ίδια σημασία σε όλα τα κράτη μέλη. Σε μερικά οι απασχολούμενοι θεωρούνται ως εργαζόμενοι και απολαμβάνουν ακριβώς τα ίδια δικαιώματα. Αλλού δεν έχουν κανονικό συμβόλαιο εργασίας και πληρώνονται με το κατώτατο ημερομίσθιο.

Μερικά δεδομένα σχετικά με την Προστατευμένη Απασχόληση στην Ευρώπη:

ο Το 1992 υπήρχαν περίπου 350.000 ανάπηροι εργαζόμενοι σε Προστατευμένα Εργαστήρια στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

ο Διασπορά – διάδοση των Προστατευμένων Εργαστηρίων:

Υπάρχουν περισσότερα προστατευμένα εργαστήρια στον Βορρά της Ένωσης, από ό,τι στα μεσογειακά κράτη μέλη. Πράγματι, το 1992 μόνο το 0,2 % του Ιταλικού Εργατικού Δυναμικού αφορούσε τα προστατευμένα εργαστήρια, ενώ στην Δανία το ποσοστό αυτό ανέρχονταν στο 12,2% .

ο Ο πληθυσμός που αφορά τα 2/3 των εργαζομένων στα προστατευμένα εργαστήρια στην Ευρώπη πάσχει από νοητική υστέρηση, αν και αυτό το στοιχείο ποικίλει από κράτος σε κράτος.

ο Η προστατευμένη απασχόληση έχει πολλές μορφές:

α. Ομαδική εργασία σε εργαστήρια σχεδιασμένα για αναπήρους.

β. Εργασία σε προστατευμένες συνθήκες σε κανονικές επιχειρήσεις (enclave).

γ. Τοποθέτηση στην ελεύθερη αγορά μέσα από μηχανισμούς Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Δομών.

δ. Εργασία στο σπίτι.

1. Προστατευμένα εργαστήρια (επιχορηγούνται και εποπτεύονται από το Υπουργείο Εργασίας).

Είναι εργασιακοί χώροι, οι οποίοι δεν διαφέρουν από τους κανονικούς και στους οποίους εργάζονται άτομα με σοβαρές μειονεξίες, των οποίων η επαγγελματική αποκατάσταση στην ελεύθερη αγορά θεωρείται αδύνατη. Απασχολούνται σε εργασίες προσαρμοσμένες προς τις δυνατότητές τους. Τα προϊόντα των εργαστηρίων διατίθενται στην αγορά και αποφέρουν έσοδα, τα οποία, όμως, είναι ανεπαρκή για την κάλυψη μισθών – ασφάλισης και αποκλείουν την ύπαρξη πλεονάσματος. Τα εργαστήρια αυτά καλύπτονται οικονομικώς από το κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση και επιβαρύνουν τον κρατικό προϋπολογισμό, προσφέρουν, όμως, ουσιαστική κάλυψη των αναγκών των ΑμεΑ.

Από αυτή την μορφή εργασίας δεν αποκλείεται, μετά από μια μακρόχρονη παραμονή, ένας αριθμός ατόμων να αποκαθίστανται στην ελεύθερη αγορά. Τα προστατευμένα εργαστήρια παρέχουν ασφάλεια στους εργαζόμενους σε αυτά, καθώς εργάζονται με τον δικό τους ρυθμό, σύμφωνα με τον βαθμό των ικανοτήτων τους. Ταυτόχρονα, το γεγονός ότι εργάζονται και αμείβονται με το κατώτατο ημερομίσθιο και ασφαρίζονται, τους καλύπτει το συναίσθημα της ισότιμης μεταχείρισης στην εργασία και της μη διαφοροποίησής τους στον υπόλοιπο πληθυσμό.

2. Παραγωγικά Εργαστήρια (Ειδικά Κέντρα Παραγωγής και Παροχής Υπηρεσιών)

Στην Ελλάδα, σύμφωνα με τον συσταθέντα νόμο Ν.1836/89, στα Παραγωγικά Ειδικά Κέντρα "απασχολούνται" άτομα που προστατεύονται από τις διατάξεις του α' εδαφίου της παραγράφου 4 του άρθρου 1 του Ν.1648/86, το οποίο αναφέρει:

"Ανάπηρα άτομα, ηλικίας 15-65 ετών, που έχουν περιορισμένες δυνατότητες για επαγγελματική απασχόληση από οποιαδήποτε χρόνια σωματική ή πνευματική ή ψυχική πάθηση ή βλάβη, εφ' όσον είναι εγγεγραμμένοι στα μητρώα αναπήρων του ΟΑΕΔ."

Αν δεν είναι δυνατή η απασχόληση ΑμεΑ, μπορούν να ασχολούνται και άτομα που δεν προστατεύονται από τις διατάξεις αυτές, εφ' όσον δεν αποτελούν την πλειονότητα των απασχολουμένων στα Κέντρα αυτά.

Σε μερικές Ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Ιταλία, τα παραγωγικά εργαστήρια εμφανίζονται με την μορφή συνεταιρισμών.

3. Εργασία σε προστατευμένες συνθήκες μέσα σε κανονικές επιχειρήσεις.

Οι εργαζόμενοι ανάπηροι, υπό τον έλεγχο υπευθύνων, ασχολούνται σε διάφορους τομείς εργασίας σε έναν κανονικό εργασιακό χώρο. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η ενσωμάτωσή τους με τις άλλες ομάδες εργαζομένων και η συναλλαγή τους με το υπόλοιπο προσωπικό.

4. Τοποθέτηση στη Ελεύθερη Αγορά Εργασίας με την συνοδεία υποστήριξης.

Το πρόγραμμα εφαρμόζεται ως εξής: Μικρές ομάδες αναπήρων αναλαμβάνουν εργασίες στην κοινότητα, όπως π.χ. την φροντίδα κήπων κ.ά.

5. Εργασία στο σπίτι. Απευθύνεται σε άτομα με αναπηρίες που δεν μπορούν να μετακινηθούν λόγω του είδους της αναπηρίας τους (σωματικής ή πνευματικής). Τα άτομα αυτά αμείβονται στον βαθμό της παραγωγικής τους ικανότητας.³⁸

³⁸ Αρσινόης Αψούρη, ΑμεΑ, : Ανθρώπινο Δυναμικό και Προστατευμένη Απασχόληση.

4.3 Υποστηριζόμενη απασχόληση.

Τα τελευταία χρόνια, όλο και περισσότερο, συγκλίνουν οι απόψεις, ότι ο αποκλεισμός που βιώνουν τα άτομα με αναπηρίες δεν οφείλεται τόσο στην ίδια την φύση του ανάπηρου σώματος ή πνεύματος. Οφείλεται κυρίως στο περιβάλλον, που είτε σαν φυσικός χώρος μπορεί να διευκολύνει ή να παρεμποδίζει την πρόσβαση, είτε σαν κοινωνικά δομημένος χώρος, με τις αντιλήψεις, τις στάσεις και τις προκαταλήψεις του, μπορεί να διευκολύνει ή να παρεμποδίζει την ανάπτυξη ενός ανθρώπου και την πρόσβασή του σε δραστηριότητες, που θεωρούνται ζωτικές για ένα άτομο, όπως η εκπαίδευση, η εργασία, η ασφαλής διαβίωση, η συμμετοχή στην κοινωνική και πολιτιστική ζωή.

Ο δρόμος για την κοινωνική ένταξη των ανθρώπων με μειονεξίες, δεν μπορεί παρά να συνδέεται άμεσα με την εργασιακή τους ένταξη και όταν αυτό συμβαίνει, τότε διαπιστώνεται πως:

- Αναπηρία δεν σημαίνει κατ' ανάγκη και ανικανότητα
- Οι άνθρωποι με αναπηρία έχουν την δυνατότητα, με την κατάλληλη εκπαίδευση και υποστήριξη, να έχουν μια οικονομικά μετρήσιμη απόδοση, σε θέση εργασίας που τους ταιριάζει.
- Οι άνθρωποι ενδυναμώνονται μόνο όταν έχουν ευκαιρίες για συνύπαρξη, συμμετοχή και πεδίο για δημιουργική δράση.

Ωστόσο από τις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες, τα άτομα με νοητική υστέρηση, μοιάζει να βρίσκονται σε μειονεκτικότερη θέση, σε ότι αφορά την προοπτική της εργασιακής τους ένταξης και την διατήρηση μιας θέσης εργασίας.

Η διαπίστωση αυτή απορρέει από δεδομένα που συνδέονται με:

- την ίδια την φύση της αναπηρίας, όσο και με
- την στάση της οικογένειας και της ευρύτερης κοινωνίας, αλλά και τις
- τις διαρκώς αυξανόμενες απαιτήσεις της αγοράς εργασίας.

Οι άνθρωποι με νοητική υστέρηση διαθέτουν μειωμένη αυτενέργεια, σε σημείο που να καθίσταται αναγκαία η παρουσία τρίτων στην ζωή τους, για να υποστηρίξουν το δικαίωμά τους στην εκπαίδευση, εργασία, κοινωνική συμμετοχή. Η έλλειψη κατάλληλων μέσων και τεχνικών προσαρμοσμένων στις επικοινωνιακές ανάγκες τους, οδηγεί, όχι μόνο στην ελλιπή πληροφόρησή τους, σχετικά με δικαιώματα, ευκαιρίες, επιλογές, εργασία κ.α., αλλά και στον αποκλεισμό τους από διαδικασίες διαμόρφωσης των αποφάσεων που τους αφορούν.

Στην χώρα μας, η οικογένεια εμφανίζεται ιδιαίτερα διστακτική και επιφυλακτική με την προοπτική επαγγελματικής αποκατάστασης του νοητικά υστερούντος μέλους της. Δρα υπερπροστατευτικά και σπάνια υποστηρίζει, με ουσιαστικό τρόπο την αυτονόμηση του παιδιού της, ενώ συχνά αρκείται στις πενιχρές προνοιακές απολαβές – επιδόματα, που προβλέπονται για την συγκεκριμένη αναπηρία.

Η ελλιπής ενημέρωση και ευαισθητοποίηση της κοινωνίας και των εργοδοτών έχει δημιουργήσει μια ασαφή εικόνα γύρω από το άτομο με νοητική υστέρηση και τις δυνατότητές του. Για ελάχιστους εργοδότες και επαγγελματικούς φορείς η νοητική μειονεξία δεν ταυτίζεται με την ανικανότητα. Για ακόμη λιγότερους υπάρχει η εμπειρία απασχόλησης ατόμων με νοητική υστέρηση. Η σημερινή αγορά εργασίας χαρακτηρίζεται από υψηλούς δείκτες ανεργίας, οι παραδοσιακές θέσεις εργασίας μειώνονται, με αποτέλεσμα να καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολη η πρόσβαση των ατόμων στην ελεύθερη αγορά εργασίας.

Τέλος οι εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογίας, της πληροφόρησης και των συναλλαγών, δημιουργούν νέα δεδομένα, που απαιτούν αυξημένη προσαρμοστικότητα για τον μέσο όρο του πληθυσμού, ενώ επιτείνουν τη δυσκολία των ατόμων με νοητική υστέρηση για εύρεση εργασίας.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω διαπιστώσεις, γίνεται εμφανές ότι η επαγγελματική αποκατάσταση και η αποδοτική εργασία ενός ενήλικα ανθρώπου με νοητική υστέρηση απαιτεί μια σειρά συνδυασμένων χειρισμών και παρεμβάσεων, που θα διευκολύνουν την πρόσβαση και την επιτυχημένη παραμονή του στην αγορά εργασίας.

Η υποστηριζόμενη απασχόληση (supported employment) είναι μια μέθοδος που υποστηρίζει την εργασιακή ένταξη ανθρώπων, οι οποίοι εξαιτίας της αναπηρίας τους αδυνατούν να διαχειρισθούν, με τρόπο αυτοδύναμο, τους μηχανισμούς της αγοράς εργασίας και να κατακτήσουν μια θέση εργασίας που ταιριάζει στις δυνατότητες τους.³⁹

4.3.1. Υποστηριζόμενη Απασχόληση και Συστηματική Καθοδήγηση.

Η μέθοδος δημιουργήθηκε την δεκαετία του '80, από τους Mark Gold και Mike Callahan στον Καναδά, σε μια προσπάθεια να ανταποκριθούν στις προκλήσεις των καιρών για ενσωμάτωση και ενεργό συμμετοχή στο κοινωνικό γίνεσθαι, ανθρώπων με σοβαρές αναπηρίες, (νοητική υστέρηση, προβλήματα συμπεριφοράς, διάχυτες διαταραχές της ανάπτυξης κ.α), που μέχρι τότε εκπαιδευόταν και διαβίωναν σε ιδρύματα ή εργάζονταν σε προστατευμένα εργαστήρια.

Η μέθοδος αναπτύσσεται σε δύο άξονες ο πρώτος σχετίζεται με την υιοθέτηση μιας «διαφορετικής στάσης- φιλοσοφίας» απέναντι στους ανθρώπους με σοβαρές μειονεξίες και ο δεύτερος με την ανάπτυξη τεχνικών εκπαίδευσης, συστηματικής καθοδήγησης και υποστήριξης, με βάση τις εξατομικευμένες ανάγκες του κάθε ανθρώπου.

Για την Υποστηριζόμενη Απασχόληση, όταν ο χαρακτηρισμός ενός ανθρώπου, απορρέει και συνδέεται με τον βαθμό δυσκολίας που έχει στην κατανόηση ή με τον περιορισμό του στην κίνηση, δηλαδή βασίζεται μόνο στην αναπηρία του, είναι ένας χαρακτηρισμός κοινωνικά αρνητικός και προκατειλημμένος. Δρα με τρόπο μονοσήμαντο σε ότι αφορά την κοινωνική του θέση, την προσωπική του εξέλιξη. Συρρικνώνει την πραγματική δημιουργική και παραγωγική του ικανότητα και γεννά στερεότυπες κοινωνικές συμπεριφορές, που εγκλωβίζουν τόσο τον ίδιο, όσο και τους άλλους.

Η Υποστηριζόμενη Απασχόληση πιστεύει ότι ο καλύτερος δρόμος για να ξεφύγουμε από τις κοινωνικές προκαταλήψεις απέναντι στους μειονεκτούντες, είναι να σταματήσουμε να παίρνουμε «ειδικά μέτρα» για αυτούς και προτείνει ό,τι γίνεται για όλους τους ανθρώπους, σε όλα τα επίπεδα ζωής να γίνεται και για εκείνους.

Συχνά παρατηρούμε, πως οι άνθρωποι με σοβαρές δυσκολίες στην μάθηση, ανταποκρίνεται καλύτερα στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος, όταν βεβαιωθούν ότι οι άλλοι έχουν θετική στάση απέναντί τους, ότι αποδέχονται και σέβονται την ανθρώπινη ύπαρξη και τις ανάγκες τους. Η ικανότητά τους να κατανοήσουν και να επεξεργαστούν μηνύματα, μπορεί να είναι λιγότερο ή περισσότερο περιορισμένη, αλλά αισθάνονται, όπως όλοι μας, την απόρριψη ή την παραδοχή και τον σεβασμό. Η πρόταση της μεθόδου σε ότι αφορά την υιοθέτηση μιας διαφορετικής στάσης-

³⁹ Βάσω Αρμπουνιώτη, Υποστηριζόμενη απασχόληση: Μια μέθοδος εργασιακής ένταξης για άτομα με νοητική υστέρηση, Εστία Ειδικής Επαγγελματικής Αγωγής, Ιούνιος 2003.

φιλοσοφίας απέναντι στην εργασιακή ένταξη των λιγότερο ευνοημένων συνανθρώπων μας στηρίζεται στην κοινωνική διάσταση της αναπηρίας, θεωρώντας ότι η πρόκληση που καλούμαστε να διαχειρισθούμε για την κοινωνική τους ενσωμάτωση, δεν βρίσκεται στην δική τους πλευρά, αλλά στην δική μας.

Ο Mark Gold υποστήριξε ότι η εργασιακή ένταξη των ανθρώπων με σοβαρές μειονεξίες μπορεί να θεωρείται μια «απατηλή» προσδοκία, μέχρι την στιγμή που εμείς να της επιτρέψουμε να πραγματοποιηθεί. Για την Υποστηριζόμενη Απασχόληση, κάθε άνθρωπος με νοητική υστέρηση μπορεί με την κατάλληλη εκπαίδευση να διεκδικήσει μια θέση εργασίας και να έχει μια οικονομικά αξιοποιήσιμη απόδοση. Όταν εκπαιδευτούν με τεχνικές που ταιριάζουν στις δικές τους ανάγκες και στην δική τους μοναδική προσωπικότητα, τότε μόνο μπορούμε να ανακαλυφθούν οι πραγματικές τους δεξιότητες και ικανότητες και βέβαια να τους δοθεί η ευκαιρία να τις αναπτύξουν.

Πολλές φορές γίνεται το λάθος να θεωρούνται οι δυνατότητες ενός ατόμου περιορισμένες και αυτό εξαιτίας της εικόνα που δίνει μια δεδομένη στιγμή, όπως για παράδειγμα συμβαίνει με τα αποτελέσματα των αξιολογητικών δοκιμασιών, που συνήθως υποβάλλονται οι άνθρωποι με αναπηρίες. Οι παραδοσιακοί τρόποι αξιολόγησης τους μοιάζει να μη έχουν παίξει ιδιαίτερα βοηθητικό ρόλο σε ότι αφορά τις ευκαιρίες που τους δίνονται τόσο σε επίπεδο εκπαίδευσης όσο συμμετοχής και συνύπαρξης στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα.

Ο Marc Gold, πίστευε ότι η δομή ενός συστήματος εκπαίδευσης, που απευθύνεται σε ανθρώπους με αναπηρίες, θα πρέπει να διακατέχεται από αξίες και φιλοσοφία, να διαθέτει ένα σύστημα οργάνωσης των πληροφοριών που αφορούν το εκπαιδευόμενο άτομο, να αναπτύσσει στρατηγικές εκπαίδευσης με βάση τις οργανωμένες πληροφορίες που διαθέτει για κάθε άτομο ξεχωριστά.

Εάν έπρεπε να δοθεί ένας ορισμός του τι ακριβώς σημαίνει συστηματική καθοδήγηση θα ήταν ότι είναι το πλαίσιο που διαμορφώνεται:

- από την συστηματική καταγραφή των εξατομικευμένων αναγκών του κάθε ανθρώπου με δυσκολίες μάθησης,
- τον βαθμό υποστήριξης που χρειάζεται για να εκπαιδευτεί σε σχέση πάντα με ένα συγκεκριμένο περιβάλλον (εκπαιδευτικό -εργασιακό-κοινωνικό) και
- από τις στρατηγικές εκπαίδευσης που ταιριάζουν στις εξατομικευμένες ανάγκες του.⁴⁰

Το πλαίσιο αυτό βοηθάει τον εκπαιδευτή, στο να γνωρίζει τι να κάνει ή τι να μη κάνει, πότε να παρεμβαίνει και πότε όχι, κ.λπ. Οποιαδήποτε στρατηγική εκπαίδευσης εφαρμόζεται στην διδασκαλία των μειονεκτούντων ανθρώπων θα πρέπει να στηρίζεται στην κατανόηση της ανθρώπινης φύσης και των δικαιωμάτων που έχουν οι άνθρωποι. Οι αξίες αυτές θα βοηθήσουν τον εκπαιδευτή να οραματιστεί, να αφουγκραστεί και να αντιληφθεί όλες τις απαραίτητες παραμέτρους που θα πρέπει να λάβει υπόψη του για εκπαιδέψει αποτελεσματικά και να υποστηρίξει εντέλει την ενσωμάτωση ανθρώπων με μειονεξίες.

Για την Υποστηριζόμενη Απασχόληση, η εργασιακή ένταξη των ανθρώπων με αναπηρίες, επιφέρει σημαντικότερες αλλαγές στην ζωή τους, στο οικογενειακό αλλά και το ευρύτερο κοινωνικό τους περιβάλλον και ανοίγει τον δρόμο για την κοινωνική τους ένταξη. Για τον άνθρωπο με νοητική υστέρηση η εργασία σημαίνει:

- ελαχιστοποίηση της οικονομικής του εξάρτησης,
- αλλαγή της εικόνας που έχουν οι άλλοι γι αυτόν,

---

⁴⁰ Βάσω Αρμπουνιώτη, Υποστηριζόμενη απασχόληση: Μια μέθοδος εργασιακής ένταξης για άτομα με νοητική υστέρηση, Εστία Ειδικής Επαγγελματικής Αγωγής, Ιούνιος 2003.

- αλλαγή της εικόνας που έχει ο ίδιος για τον εαυτό του,
- «αποκάλυψη» των ικανοτήτων που έχει,
- πολλαπλασιάζονται οι ευκαιρίες για συνύπαρξη και αλληλεπίδραση με μη ανάπηρους ανθρώπους,
- αυξάνονται οι δυνατότητες για συμμετοχή σε συνηθισμένες δραστηριότητες καθημερινής ζωής,
- αποφεύγεται η «γκετοποίησή» του.

Με την εργασιακή του ένταξη, επιτυγχάνεται με ένα ενεργητικό τρόπο, μια σοβαρή αλλαγή – μετακίνηση και σε ότι αφορά την κοινωνική του θέση, αλλά και την προσωπική του εξέλιξη, γιατί ο χαρακτηρισμός του ως ανάπηρος αποδυναμώνεται- ξεχνιέται και υπερισχύει πλέον η επαγγελματική του ιδιότητα.

4.4 Η διαδικασία για την επαγγελματική αποκατάσταση.

Η αντίληψη που επικρατεί στην επιστημονική κοινότητα, που πλαισιώνει τους ανθρώπους με νοητική καθυστέρηση, σε ότι αφορά την προοπτική της εργασιακής τους ένταξης, είναι ότι χρειάζεται να «προετοιμαστούν» προκειμένου να βρουν δουλειά. Αυτό σημαίνει ότι τα άτομα θα πρέπει να παρακολουθήσουν κάποια εκπαιδευτικά προγράμματα, να αξιολογηθούν και στην περίπτωση που δεν θεωρηθούν ικανοί για εργασία να επανεκπαιδευτούν και να επαναξιολογηθούν. Η πρακτική αυτή κάνει τον υποψήφιο εργαζόμενο να αντιμετωπίζει όλο και μεγαλύτερα εμπόδια μέχρι να θεωρηθεί κατάλληλος για εργασία. Με αυτόν τον τρόπο, στην ουσία, παραβλέπονται οι επιθυμίες, τα ενδιαφέροντα που έχει, τι του αρέσει πραγματικά να κάνει και καθορίζεται από άλλους το πότε και τι είναι έτοιμος να κάνει.

Η νέα οπτική που προτείνει η Υποστηριζόμενη Απασχόληση είναι, ότι η εκφρασμένη επιθυμία και το αίτημα για εργασία, ενός ενήλικα ανθρώπου με νοητική καθυστέρηση, αρκούν για να ξεκινήσουμε την προσπάθεια για την επαγγελματική του αποκατάσταση.

Από το σημείο αυτό αρχίζει να κτίζεται μια σχέση εμπιστοσύνης ανάμεσα στον άνθρωπο με νοητική καθυστέρηση και τον επαγγελματία (Σύμβουλο Εργασίας - Τοποθετητή) που θα αφογκραστεί την επιθυμία του και θα υποστηρίξει το αίτημα του για εργασία. Οι δυο τους θα δουλέψουν για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα με συστηματικό τρόπο, ώστε να πετύχουν τον κοινό τους στόχο, την εύρεση της κατάλληλης για τον αιτούντα θέση εργασίας. Ο σύμβουλος εργασίας δέχεται το αίτημα του υποψήφιου, επιβεβαιώνει την επιθυμία του να εργαστεί, και διερευνά την στάση της οικογένειάς του, και ξεκινά το πρώτο βήμα της μεθόδου που είναι η συμπλήρωση του επαγγελματικού προφίλ.

4.4.1 Το επαγγελματικό προφίλ.

Το Επαγγελματικό προφίλ δεν είναι μια παραδοσιακή διαδικασία αξιολόγησης ή εκτίμησης ικανοτήτων και δεξιοτήτων ενός ανθρώπου με δυσκολίες στην μάθηση. Στόχος του προφίλ είναι να δώσει στο Σύμβουλο Εργασίας ένα σύνολο πληροφοριών από όλη την ζωή του ατόμου.

Οι πληροφορίες αυτές θα βοηθήσουν τον Σύμβουλο να γνωρίσει τον υποψήφιο εργαζόμενο και να ανακαλύψει τον άνθρωπο που βρίσκεται πίσω από την ταμπέλα ΑμεΑ. Δηλαδή, τις επιθυμίες που έχει για την ζωή του, τις προτιμήσεις και τις απέχθειές του, τις δυνάμεις και τις αδυναμίες του, τα όνειρα και τους φόβους του, τις δεξιότητες που έχει κατακτήσει, τις ανάγκες για υποστήριξη που έχει. Για την

συμπλήρωση του προφίλ ο Σύμβουλος συνεργάζεται με όλα τα σημαντικά πρόσωπα που εμπλέκονται στην ζωή του. Οικογένεια, συγγενείς, φίλοι, προηγούμενοι εκπαιδευτές, πρόσωπα από το κοινωνικό περιβάλλον του ατόμου, την γειτονιά.

Ο υποψήφιος εργαζόμενος ενημερώνεται από την αρχή για αυτή την διαδικασία και δίνει την συγκατάθεσή του. Επιπλέον ο Σύμβουλος, συγκεντρώνει πληροφορίες για τον υποψήφιο παρατηρώντας τον σε οργανωμένες ή μη δραστηριότητες, όπου έχει την ευκαιρία να καταγράψει συνήθειες, δεξιότητες, τι ζητούν συνήθως οι άλλοι από αυτόν να κάνει, που σημαίνει ότι συνειδητά ή ασυνειδητά του αναγνωρίζουν ένα βαθμό ικανότητας, την οποίο το άτομο έχει βιώσει.

Το προφίλ χρησιμοποιείται σαν οδηγός για το ταίριασμα των χαρακτηριστικών ενός ατόμου με την κατάλληλη, γι' αυτό, θέση εργασίας και απελευθερώνει τον υποψήφιο από την ανάγκη να υποβληθεί σε τυποποιημένα τεστ για να «αποδείξει» την ετοιμότητά του για εργασία.

Ο Σύμβουλος με την ολοκλήρωση του προφίλ καλείται να ανακαλύψει τι πραγματικά θέλει το άτομο να κάνει και να το εναρμονίσει με τις υπάρχουσες / πιθανές θέσεις απασχόλησης. Το επαγγελματικό προφίλ θα βοηθήσει τον Σύμβουλο να διαμορφώσει εικόνα για το τι ταιριάζει στο άτομο, δηλαδή ποιες συνθήκες και ποιο εργασιακό περιβάλλον θα αναδείξουν και θα ενισχύσουν τα δυνατά του σημεία του υποψήφιου εργαζόμενου και θα ελαχιστοποιήσουν τα αδύνατα.

Η ολοκλήρωση του επαγγελματικού προφίλ επισφραγίζεται με μια συνάντηση επιβεβαίωσης όλων των πληροφοριών που έχουν συγκεντρωθεί, στην οποία συμμετέχουν μέλη της οικογένειας, το ίδιο το άτομο και τα σημαντικότερα πρόσωπα που εμπλέκονται στη ζωή του και έχουν δώσει πληροφορίες γι' αυτό. Ο χρόνος που απαιτείται για την συμπλήρωση του προφίλ είναι συνήθως 3 με 4 εβδομάδες.

Η ολοκλήρωση αυτού του πρώτου βήματος δίνει την δυνατότητα στον Σύμβουλο να έχει διαμορφώσει μια εικόνα της θέσης ή των θέσεων εργασίας που ο υποψήφιος επιθυμεί και του ταιριάζουν. Συχνά τα άτομα είναι σε θέση να ορίσουν το περιβάλλον που επιθυμούν να εργαστούν, για παράδειγμα σε ένα σούπερ μάρκετ ή ένα παιδικό σταθμό, αλλά συνήθως δεν είναι σε θέση να ξεκαθαρίσουν τι ακριβώς δουλειά θέλουν ή μπορούν να κάνουν. Στην περίπτωση αυτή ο Σύμβουλος καλείται με βάση τις πληροφορίες που έχει για το άτομο, δηλαδή τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας και τις δεξιότητες του, να προτείνει μια συγκεκριμένη εργασία, όπως τοποθέτηση προϊόντων στα ράφια ή τον τομέα της καθαριότητας.

Άλλες φορές το άτομο δεν είναι σε θέση να ορίσει το περιβάλλον εργασίας, είτε γιατί έχει περιορισμένα ερεθίσματα, είτε γιατί η επιθυμία για εργασία εντάσσεται σε ένα γενικότερο αίτημα για ενηλικίωση και μετακίνηση από τον ρόλο του σπουδαστή στον ρόλο του εργαζόμενου σαν μια φυσική εξέλιξη των πραγμάτων που αφορούν και τον ίδιο.

Και στην περίπτωση αυτή ο Σύμβουλος ακολουθώντας την ίδια τακτική θα πρέπει να προτείνει μια θέση και ένα περιβάλλον εργασίας. Προκειμένου ωστόσο να επιβεβαιώσει τις επιλογές του ο Σύμβουλος μπορεί επίσης να προτείνει σύντομης διάρκειας μαθητεία που θα βοηθήσει το άτομο να διευκρινίσει το είδος της εργασίας που επιθυμεί να κάνει.

Παράλληλα με την συμπλήρωση του προφίλ ο Σύμβουλος έχει την ευκαιρία να ενημερώσει και προετοιμάσει το άτομο για το επόμενο βήμα που είναι η αναζήτηση της θέσης εργασίας. Κάθε άνθρωπος που θέλει να εργαστεί το πρώτο πράγμα που αποσαφηνίζει, είναι τι δουλειά επιθυμεί να κάνει και το δεύτερο να ετοιμάσει το βιογραφικό του σημείωμα. Το βιογραφικό σημείωμα του υποψήφιου εργαζόμενου με δυσκολίες στην μάθηση συντάσσεται από τον Σύμβουλο, σε συνεργασία μαζί του.

4.4.2 Εύρεση της θέσης εργασίας.

Το επόμενο βήμα του Συμβούλου Εργασίας είναι η συστηματική διερεύνηση της αγοράς εργασίας για τον εντοπισμό της κατάλληλης για το συγκεκριμένο άτομο θέσης εργασίας.

Η διαδικασία αυτή περιλαμβάνει δύο στάδια.

A. Το πρώτο στάδιο αφορά την επαφή με τους εργοδότες και την εύρεση θέσης εργασίας. Συγκεκριμένα:

- Καταγράφονται οι ευκαιρίες απασχόλησης στην περιοχή κατοικίας του υποψήφιου εργαζόμενου, ερευνώντας επιτόπου, αξιοποιώντας αγγελίες τοπικών εφημερίδων, προσεγγίζοντας τον Δήμο και επαγγελματικούς συλλόγους κ.α.
- Ετοιμάζεται ένας κατάλογος επιχειρήσεων, στον τομέα που ο υποψήφιος επιθυμεί να εργαστεί, για παράδειγμα super market. Με αυτές τις επιχειρήσεις θα ακολουθήσει τηλεφωνική ή γραπτή επικοινωνία, αφού πρώτα επιβεβαιωθεί ότι είναι βιώσιμες και προτίθενται να προσλαμβάνουν προσωπικό.
- Η προσωπική επαφή του Συμβούλου με τον κάθε εργοδότη που θα προσεγγίσει, θα του δώσει την ευκαιρία να επιβεβαιώσει την πρόθεσή του να προσλάβει έναν υποψήφιο που χρειάζεται υποστήριξη για να μάθει και στην συνέχεια να εντοπίσει την κατάλληλη για αυτόν θέση, στο συγκεκριμένο εργασιακό περιβάλλον. Τα δυο αυτά στοιχεία είναι σημαντικά και απαραίτητα για τον Σύμβουλο προκειμένου να προχωρήσει η πρόσληψη. Δηλαδή ο Σύμβουλος εκτιμά αφενός το κίνητρο του εργοδότη και αφετέρου λαμβάνει υπόψη τις απαιτήσεις της θέσης και την προσωπικότητα του ατόμου που κάθε φορά εκπροσωπεί (ικανότητες – επιθυμίες – δυσκολίες). Μόνο όταν είναι βέβαιος ότι το συγκεκριμένο άτομο ταιριάζει γ' αυτήν τη θέση εργασίας προχωρά παρακάτω.
- Ο Σύμβουλος ενημερώνει τον εργοδότη για την διαδικασία που πρόκειται να ακολουθηθεί, ώστε ο νέος εργαζόμενος να εκπαιδευτεί στις απαιτήσεις της θέσης εργασίας και να γίνουν, αν αυτό είναι αναγκαίο, οι απαιτούμενες προσαρμογές. Διασφαλίζει τον εργοδότη ότι η εργασία που αφορά στη συγκεκριμένη θέση, θα παράγεται με δική του ευθύνη, έως ότου το άτομο είναι σε θέση να την εκτελέσει μόνο του. Δεν υπόσχεται στον εργοδότη κάτι που δεν μπορεί να τηρήσει, για παράδειγμα την συνεχή παρουσία του, σε όλη την διάρκεια της εκπαίδευσης του ατόμου. Η δέσμευση του Συμβούλου απέναντι στον εργοδότη για το τι ακριβώς μπορεί να παρέχει τόσο στον ίδιο, όσο και στο άτομο, είναι ένας καταλυτικός παράγοντας και προαπαιτούμενη συνθήκη για μια επιτυχημένη τοποθέτηση.
- Η συνάντηση γνωριμίας εργοδότη και υποψηφίου, παρουσία του Συμβούλου είναι ένα επόμενο βήμα που θα επισφραγίσει την συνεργασία. Για την συνάντηση αυτή ο Σύμβουλος και το άτομο έχουν δουλέψει πολύ από πριν. Συγκεκριμένα μέσα από role playing, το άτομο εξασκείται σε κοινωνικές δεξιότητες όπως χαιρετισμό, παρουσίαση εαυτού, έκφραση επιθυμιών κ.λπ.

B. Το στάδιο της συστηματικής παρατήρησης και εκμάθησης της εργασίας.

Ο Σύμβουλος Εργασίας, εφ' όσον συμφωνήσει για το ποια είναι τα καθήκοντα και το έργο που καλείται ο νέος εργαζόμενος να αναλάβει, ξεκινά εκείνος πρώτος να μάθει την εργασία. Παρακολουθεί τον τρόπο, με τον οποίο οι έμπειροι εργαζόμενοι εκτελούν την εργασία, την μέθοδο που χρησιμοποιείται από την επιχείρηση για να εκπαιδεύει τους καινούριους εργαζόμενους και στη συνέχεια μαθαίνει να την κάνει ο ίδιος.

Επιλέγει να μάθει την ορθή, την «φυσική» μέθοδο, δηλαδή την πλέον καθιερωμένη και προτιμώμενη από τους περισσότερους παρά κάποια «προσωπική»

μέθοδο για την συγκεκριμένη εργασία. Κατά τη διάρκεια του σταδίου αυτού, γνωρίζεται και με τους άλλους εργαζόμενους και επιβλέποντες, εξηγεί τον ρόλο του, προετοιμάζει το «έδαφος» για την ένταξη του νέου εργαζόμενου και προσπαθεί να εντοπίσει τον συνάδελφο που θα μπορούσε να αναλάβει, αβίαστα και αυθόρμητα τον ρόλο του φυσικού υποστηρικτή. Ο ρόλος αυτός είναι ιδιαίτερα σημαντικός για τον νεοφερμένο. Είναι το πρόσωπο που θα δεχθεί, ύστερα από κατάλληλη προετοιμασία, να καθοδηγήσει το άτομο στο χώρο εργασίας, όταν ο Σύμβουλος αποχωρήσει, σε ότι έχει σχέση με εργασιακές συνήθειες (διαλείμματα), υπενθύμιση κανόνων (κτύπημα κάρτας) κ.λπ.

Η προσέγγιση των συναδέλφων γίνεται με τρόπο διακριτικό. Ο Σύμβουλος αφουγκράζεται τις συνήθειες ή τους κώδικες επικοινωνίας που συνήθως μια ομάδα ανθρώπων αναπτύσσει στο εργασιακό περιβάλλον, τον τρόπο που η ομάδα αυτή σκέφτεται και αντιδρά, την εμπειρία που πιθανόν να έχουν τα μέλη της από συνύπαρξη με ανάπηρους ανθρώπους.

Αν ο Σύμβουλος επιχειρήσει να «εισβάλει» στο ήδη διαμορφωμένο κλίμα εργασιακών και ανθρώπινων σχέσεων και να «απαιτήσει» αλλαγές που θεωρεί απαραίτητες για την ένταξη του ατόμου που εκπροσωπεί, είναι βέβαιο ότι και το άτομο με αναπηρία θα θεωρηθεί με την σειρά του εισβολέας, άρα «απειλητική παρουσία» για την ομάδα των μελλοντικών συναδέλφων και η τοποθέτηση δεν θα είναι επιτυχημένη.

Ο Σύμβουλος, στην διάρκεια αυτής της προετοιμασίας των συναδέλφων του νέου εργαζόμενου «δανειίζει αλλά και μεταβιβάζει» το κύρος και την θετική του εικόνα στον άνθρωπο με αναπηρία. Στην πράξη συχνά παρατηρείται ότι αυτός ο δανεισμός και η μεταβίβαση λειτουργεί σαν γέφυρα για την υποδοχή και την αποδοχή του ατόμου στον χώρο εργασίας. Όταν ο Σύμβουλος βεβαιωθεί ότι γνωρίζει, ίδιος καλά την δουλειά που πρόκειται να διδάξει, προχωρά στο αμέσως επόμενο βήμα που είναι η ανάλυση έργου.

4.4.3 Ανάλυση έργου.

Η ανάλυση έργου είναι η συστηματική καταγραφή των διακριτών σταδίων - βημάτων μιας εργασίας για εκπαιδευτικό κυρίως σκοπό.

Η ανάλυση κάθε έργου, που πρόκειται να διδαχθεί σε ανθρώπους με προβλήματα στην κατανόηση ξεκινά με την καταγραφή όλων των σταδίων που απαιτούνται για την εκτέλεση του έργου και ολοκληρώνεται με την παράθεση των πληροφοριών, που έχουμε για το άτομο που θα εκπαιδευτεί στο συγκεκριμένο έργο και στο συγκεκριμένο εργασιακό περιβάλλον. Για παράδειγμα η ανάλυση έργου για την συσκευασία προϊόντων είναι διαφορετική για έναν άνθρωπο που μετρά και διαφορετική για κάποιον που δεν γνωρίζει μέτρημα.

Οι περισσότερες εργασίες, αποτελούνται από μια αλληλουχία τυπικών διαδικασιών, τις οποίες ένας εκπαιδευτής μπορεί να παρατηρήσει και να καταγράψει αναλυτικά βήμα προς βήμα. Ο τρόπος – μέθοδος που χρησιμοποιεί η πλειοψηφία των ανθρώπων που ασχολείται με το συγκεκριμένο αντικείμενο, πρέπει να χρησιμοποιείται σαν βάση για να γίνει η ανάλυση έργου. Το κάθε βήμα που καταγράφεται, πρέπει να περιέχει σαφείς ενέργειες και απόλυτη δράση. Ο αριθμός των βημάτων είναι σχετικός, αλλά ένα κριτήριο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί είναι, να είναι τόσα, ώστε ένας "μέσος" εργαζόμενος να είναι σε θέση να εκτελέσει την εργασία με επιτυχία. Τα βήματα βεβαίως μπορούν συνεχώς να αναλύονται, ώστε να φτάσουν στο "ιδεώδες" σημείο να κατανοηθούν από τον συγκεκριμένο εργαζόμενο.

Το πιο σημαντικό στοιχείο της ανάλυσης έργου είναι, ο εκπαιδευτής να κατανοήσει τα βήματα που απαιτούνται για την εκτέλεση του, παρά να αναλωθεί στην καταγραφή λεπτομερειών βήμα – βήμα. Η ανάλυση θα πρέπει να είναι κατανοητή από όλους, γι' αυτό αποφεύγεται η χρήση εξειδικευμένων όρων.

4.4.4 Συστηματική καθοδήγηση.

Η συστηματική καθοδήγηση (systematic instruction), είναι μεθοδολογία εκπαίδευσης και ανάπτυξης επαγγελματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων σε άτομα με μειωμένες νοητικές ικανότητες. Αποτελεί μέρος της ολοκληρωμένης μεθόδου προώθησης στην εργασία (supported employment).

Στο στάδιο αυτό ο Σύμβουλος Εργασίας, συμφωνεί με το άτομο και τον εργοδότη και καθορίζουν τον πιο ταιριαστό για το άτομο και την επιχείρηση τρόπο εκπαίδευσης. Ακολουθεί ο σχεδιασμός του εξατομικευμένου προγράμματος εκπαίδευσης, με πρώτη ενέργεια την σύνδεση του προφίλ με τη θέση εργασίας.

Γίνεται αντιπαραβολή του προφίλ με τις απαιτήσεις σε ικανότητες – δεξιότητες της θέσης εργασίας. Όπου διαπιστώνεται ότι οι απαιτήσεις της εργασίας δεν ταιριάζουν με το προφίλ, προχωρούμε σε προσαρμογή – εργονομική διευθέτηση. Αν οι απαιτήσεις για προσαρμογές είναι μεγάλες και δεν είναι δυνατόν να ενσωματωθούν στην παραγωγική διαδικασία, αυτό σημαίνει ότι η θέση εργασίας μάλλον δεν ταιριάζει στο συγκεκριμένο άτομο.

Η καλή ανάλυση έργου είναι το κλειδί της επιτυχημένης εκπαίδευσης και η επιτυχημένη εκπαίδευση οδηγεί στην επιτυχημένη τοποθέτηση και απόδοση έργου. Η εκπαίδευση του νέου εργαζόμενου πραγματοποιείται στο χώρο εργασίας (on-the-job training), και γίνεται είτε από τον Σύμβουλο Εργασίας (κατά κανόνα) είτε από εκπαιδευτή παλιό εργαζόμενο της επιχείρησης με την καθοδήγηση του πρώτου.

Ο εκπαιδευτής ορίζει τον χώρο, όπου θα γίνει η εκπαίδευση και στη συνέχεια:

- Προετοιμάζει τον εκπαιδευόμενο (εξηγεί τι θα γίνει, πού, πώς και γιατί)
- Εκτελεί – επιδεικνύει την εργασία μία φορά, μπροστά στον εκπαιδευόμενο.
- Δίνει ένα παράδειγμα της εργασίας που το άτομο πρέπει να μάθει να εκτελεί.
- Εκτελεί την εργασία δεύτερη φορά.
- Παραχωρεί τη θέση στον εκπαιδευόμενο.
- Ο εκπαιδευόμενος δοκιμάζει μέχρι να εκτελέσει την εργασία εντελώς μόνος του.

Οι παρακάτω βασικές αρχές είναι απαραίτητο να τηρηθούν για μια επιτυχημένη εκπαίδευση:

- Ο εκπαιδευτής, όταν επιδεικνύει, επικεντρώνει την προσοχή του στο αντικείμενο εργασίας.
- Δεν μιλάει και αποφεύγει την βλεματική επαφή με τον εκπαιδευόμενο (όταν δεν κοιτάζει τον εκπαιδευόμενο, αυτός ξέρει ότι το κάνει καλά).
- Ο εκπαιδευτής κάθεται δίπλα και λίγο πιο πίσω από τον εκπαιδευόμενο. Δεν τον ηγεμονεύει.
- Δεν πρέπει να ξεχνά ότι ο εκπαιδευόμενος δεν ξέρει την συγκεκριμένη εργασία (επειδή ο ίδιος έχει μάθει να την κάνει καλά).
- Η επιβράβευση δεν δίνεται κατά την διάρκεια της προσπάθειας, παρά μόνο στο τέλος.
- Στην αρχή δίνετε πολύ βοήθεια και σιγά - σιγά απομακρύνεται ο εκπαιδευτής.
- Δεν εξηγεί με λόγια ο εκπαιδευτής, αλλά:
  - Ο πρώτος τρόπος για να δοθεί βοήθεια είναι ο «φυσικός» (του κρατάει το χέρι, οδηγεί τα δάχτυλα και τις παλάμες και δουλεύει μαζί).

- Προχωρώντας αποφεύγει τη φυσική επαφή και δείχνει μόνο (με νοήματα), χωρίς να αγγίζει το άτομο.

-Τελευταία χρησιμοποιεί τη λεκτική βοήθεια, εφόσον είναι απαραίτητο χρησιμοποιώντας τη φράση: «προσπάθησε με ένα άλλο τρόπο». Η λεκτική βοήθεια μπορεί να χρησιμεύσει για την διδασκαλία βημάτων προτεραιότητας και διάκρισης, αλλά δεν είναι αποτελεσματική στη διδασκαλία δεξιοτήτων.

- Εάν ο εκπαιδευόμενος διστάζει, καθυστερεί να προχωρήσει ή κάνει λάθος, του αφήνει τον χρόνο που χρειάζεται για να σκεφτεί (τον χρόνο που έχει ανάγκη και είναι διαφορετικός για κάθε άνθρωπο), του ζητάει συγγνώμη και επαναλαμβάνουμε από την αρχή. Πρέπει να γνωρίζει ότι εάν κάνει λάθος ο εκπαιδευόμενος, ευθύνεται ο εκπαιδευτής για τις πληροφορίες που του έδωσε. Ο εκπαιδευτής τότε λέει: «συγγνώμη σου έδειξα λάθος», υποδεικνύει το σωστό τρόπο και συνεχίζουν. Μ' αυτό τον τρόπο ο εκπαιδευόμενος δεν χρεώνεται, αδίκως, την προσωρινή αποτυχία, και έτσι ανακτά δυνάμεις για να συνεχίσει την προσπάθεια.

- Παρακολουθεί συνέχεια το χέρι του εκπαιδευόμενου και εάν πιάσει με λάθος τρόπο, πριν προχωρήσει και κάνει σοβαρό λάθος, του οδηγεί το χέρι στο σωστό τρόπο.

- Εάν αλλάξει θέση σε αντικείμενο που ακολουθεί, ζητάει συγγνώμη και το βάζει στη σωστή σειρά.

Η εκπαίδευση θεωρείται ολοκληρωμένη, όταν δεν απαιτείται πλέον καμία παρέμβαση του εκπαιδευτή και ο εκπαιδευόμενος ολοκληρώνει με επιτυχία μόνος του την εργασία. Όταν ο νέος εργαζόμενος μάθει την δουλειά του τότε το εκπαιδευτικό έργο του Συμβούλου Εργασίας τελειώσε.

Εάν ωστόσο ο εργαζόμενος δεν μπορεί να ανταποκριθεί στην εκπαιδευτική διαδικασία, ο Σύμβουλος Εργασίας θα πρέπει να επανεξετάσει τις τεχνικές που επέλεξε και να ανατρέξει στο επαγγελματικό προφίλ για πληροφορίες σχετικά με το άτομο, τις οποίες πιθανόν δεν έλαβε υπόψη του. Αν και πάλι η νέες τεχνικές που επιλέγει δεν είναι αποτελεσματικές θα επανεξετάσει την ανάλυση έργου που έκανε και την μέθοδο που χρησιμοποίησε. Με τον τρόπο αυτό εντοπίζονται στοιχεία και πληροφορίες που θα βοηθήσουν τον Σύμβουλο να κτίσει ένα νέο σχέδιο δράσης για την αποτελεσματικότερη εκπαίδευση του ατόμου.

Η αποχώρηση του Συμβούλου από τον χώρο εργασίας γίνεται με τρόπο σταδιακό και αφού έχει επιβεβαιωθεί, ότι ο νέος εργαζόμενος λειτουργεί αυτόνομα σε ότι αφορά το έργο που καλείται να παράγει, έχει κατανοήσει τους κανόνες λειτουργίας της επιχείρησης (π.χ κατάλληλη ένδυση-κτύπημα κάρτας- τήρηση ωραρίου-αναγνώριση ρόλων κ.λπ.), έχει γνωριστεί με την ομάδα των συναδέλφων του και ο φυσικός υποστηρικτής είναι διαθέσιμος. Συνήθως ο χρόνος που απαιτείται από την εκπαίδευση του νέου εργαζόμενου μέχρι την αποχώρηση του Συμβούλου, κυμαίνεται από έναν έως δυο μήνες.

4.4.5 Follow up.

Από τη στιγμή που ο νέος εργαζόμενος αναλαμβάνει μόνος του την εργασία, ο Σύμβουλος συμφωνεί για συνεχείς και τακτικές συνεργασίες με τον εργοδότη, τον προϊστάμενο, την ομάδα των συναδέλφων, τον ίδιο και την οικογένειά του.

Ενημερώνεται για την πρόοδό του ατόμου, τις δυσκολίες που πιθανόν συναντά, όσο τα πράγματα εξελίσσονται και ο Σύμβουλος παραμένει διαθέσιμος για διαρκή υποστήριξη σε ότι αφορά επανεκπαίδευση σε νέο αντικείμενο εργασίας και επίλυση προβλημάτων που πιθανόν προκύψουν στην πορεία της εργασιακής ένταξης.

Υποστηρίζει το άτομο να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα της ζωής του και τους καινούργιους ρόλους που καλείται να παίξει. Ο Σύμβουλος στηρίζει την

οικογένεια του νέου εργαζόμενου να διαχειρισθεί τις αλλαγές που σηματοδοτούνται από την μετακίνηση του ανάπηρου- προστατευόμενου μέλους της στο νέο status ζωής του. Η παρουσία του Συμβούλου στο εργασιακό περιβάλλον μειώνεται σταδιακά και ανάλογα με το επίπεδο αυτονόμησης του κάθε νέου εργαζόμενου.

4.5 Ο ρόλος της Κοινωνικής Εργασίας στην αποκατάσταση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση.

Οι κοινωνικές υπηρεσίες του τομέα της εργασίας εξυπηρετούν άτομα τα οποία δυσκολεύονται να επιλέξουν κάποιο επάγγελμα (επαγγελματικός προσανατολισμός) ή να προσαρμοστούν στις απαιτήσεις του εργασιακού περιβάλλοντος και να αποδώσουν στην εργασία τους, και που γι' αυτό αντιμετωπίζουν οικονομικά, ψυχολογικά και κοινωνικά προβλήματα.

Κοινωνικές υπηρεσίες αυτού του τομέα λειτουργούν σε δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις, στις τράπεζες, στη βιομηχανία (εργοστάσια), στους συνδικαλιστικούς φορείς των εργαζομένων σε αυτούς τους εργασιακούς χώρους και σε συνομοσπονδίες επαγγελματικών ενώσεων και σωματείων, όπως η ΓΣΕΕ, η ΑΔΕΔΥ κ.ά.

1. Τομέας επαγγελματικού προσανατολισμού. Ο τομέας αυτός περιλαμβάνει:

- Υπηρεσίες του Υπουργείου Εργασίας, τον Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ), τα κέντρα εργαζόμενης νεότητας και τα κέντρα μαθητείας.
- Γραφεία εύρεσης εργασίας.
- Γραφεία εργασίας για άτομα με ειδικές ανάγκες.

2. Βιομηχανία, δημόσιες και ιδιωτικές επιχειρήσεις, τράπεζες.

Σύμφωνα με το καταστατικό του ΣΚΛΕ, ο Κοινωνικός Λειτουργός παρεμβαίνει στο χώρο της εργασίας για την αντιμετώπιση των ανθρώπινων προβλημάτων που προκύπτουν, για την επίβλεψη της εφαρμογής της ειδικής νομοθεσίας, της επαγγελματικής αποκατάστασης, των συνθηκών υγιεινής, ασφάλειας και ελεύθερου χρόνου.

Ερευνά και παρέχει μέσα βοήθειας για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και ποιότητας ζωής των εργαζομένων και των οικογενειών τους. Επιπλέον, ενδιαφέρεται για υπηρεσίες, όπως παιδικούς σταθμούς, καντίνες, συνεταιρισμούς και στεγαστικούς συνεταιρισμούς, υπηρεσίες εύρεσης εργασίας, κοινωνικές υπηρεσίες στον τόπο εργασίας κ.λπ.

Με την ανάπτυξη των μεγάλων βιομηχανικών μονάδων οι παραδοσιακές ατομικές επιχειρήσεις έκλεισαν ή συγχωνεύθηκαν δημιουργώντας διευρυμένες εταιρικές ενώσεις παραγωγής και διάθεσης αγαθών. Το προσωπικό των ενώσεων αυτών απαρτίζεται από πολυπληθείς ομάδες εργαζομένων με διαφορετική μορφωτική, κοινωνική και πολιτιστική προέλευση.

Ο Κοινωνικός Λειτουργός παρεμβαίνει σε αυτούς τους εργασιακούς χώρους και ενισχύει το θετικό κλίμα στις σχέσεις μεταξύ εργαζομένων και μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων. Παρεμβαίνει στις περιπτώσεις εργαζομένων που, λόγω προβλημάτων υγείας, οικονομικής επιβίωσης ή διαπροσωπικών δυσκολιών, αδυνατούν να διατηρήσουν ή να αποδώσουν ικανοποιητικά στην εργασία τους (άσκηση κοινωνικής εργασίας με άτομα ή και με την οικογένεια). Μπορεί να γίνει σύμβουλος εργασίας και να παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην μετάβαση από τον εκπαιδευτικό στον επαγγελματικό χώρο του ατόμου με νοητική στέρωση και στην επαγγελματική του αποκατάσταση και σταδιοδρομία.

Σημαντικό είναι να ενθαρρύνει την εκ μέρους των εργαζομένων και των οικογενειών τους αξιοποίηση των κοινωνικών υπηρεσιών οι οποίες λειτουργούν στην κοινότητα όπου είναι εγκαταστημένη η επιχείρηση ή και στον τόπο της κατοικίας

τους, με στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής και την ικανοποιητική κάλυψη των ιδιαίτερων αναγκών αυτών των ανθρώπων.

Θα πρέπει να παίρνει μέτρα για την αποφυγή του στιγματισμού και της κοινωνικής περιθωριοποίησης των εργαζομένων που παρουσιάζουν ατομικά, οικογενειακά ή κοινωνικά προβλήματα ή τυχαίνουν ιδιαίτερης μεταχείρισης από τον εργοδότη (ωράριο, υπερωρία κ.λπ.).

Να έχει την δυνατότητα να αναπτύσσει προγράμματα για την ενίσχυση της αυτοβοήθειας και προγράμματα για την ενδυνάμωση της αλληλεγγύης και της αλληλοϋποστήριξης των εργαζομένων. Να εισηγείται και φροντίζει για την υλοποίηση προγραμμάτων προληπτικής ιατρικής φροντίδας (π.χ. κινητή καρδιολογική ή γυναικολογική μονάδα), ψυχαγωγίας (εκδρομές, ομάδες θεατρικής έκφρασης), εξυπηρέτησης (παιδικός σταθμός, κατασκήνωση για τα παιδιά των εργαζομένων), κοινωνικής ευαισθητοποίησης (π.χ. αιμοδοσία) κ.ά.

Εντούτοις, ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στα εργασιακά πλαίσια έχει επικριθεί σοβαρά. Έχει υποστηριχθεί ότι η Κοινωνική Εργασία χρησιμοποιείται αποκλειστικά για να ικανοποιήσει τους στόχους του εργοδότη, ότι επιδιώκει να μεγιστοποιήσει τα κέρδη που αποκομίζει από κάθε εργαζόμενο, και, ακόμη, ότι αυτή διαμορφώνει τις θέσεις απέναντι στις συνδικαλιστικές διεκδικήσεις (αμοιβές, απολύσεις, απεργία κ.ά.).

Για να αποτραπεί η διατύπωση τέτοιων επικρίσεων, μπορούν να ληφθούν μια σειρά από μέτρα που να διασφαλίζουν: (α) την αυτόνομη λειτουργία της κοινωνικής υπηρεσίας (η οποία δεν θα λειτουργεί ως τμήμα ή ως γραφείο της γενικής διεύθυνσης ή του τμήματος προσωπικού της επιχείρησης), (β) τη θέσπιση κανονισμού λειτουργίας της κοινωνικής υπηρεσίας, όπου θα διευκρινίζεται σε τι χρειάζεται, πότε, πώς και γιατί παρεμβαίνει, και όπου θα ορίζεται σαφώς η διαφοροποίηση των στόχων της συγκεκριμένης υπηρεσίας από τους στόχους της επιχείρησης, (γ) τη γνωστοποίηση του παραπάνω κανονισμού σε εργοδότες και σε όλους τους εργαζόμενους.⁴¹

Τέλος, ένα σημαντικό ζήτημα που ανακύπτει από την άσκηση της κοινωνικής εργασίας στον εργασιακό χώρο είναι το γεγονός ότι οι εξυπηρετούμενοι στην επιχείρηση είναι ταυτόχρονα και συνάδελφοι του κοινωνικού λειτουργού. Κατά συνέπεια, ο χειρισμός των θεμάτων από τον κοινωνικό λειτουργό πρέπει να είναι προσεκτικός και διακριτικός, η δε τήρηση του εμπιστευτικού αρχείου της κοινωνικής υπηρεσίας μέσα στο χώρο της επιχείρησης θα πρέπει με κάθε τρόπο να είναι απόλυτα ασφαλής και ακέραια.

---

⁴¹ Καλλινικάκη Θεανώ, Κοινωνική Εργασία, Εισαγωγή στη θεωρία και την πρακτική της Κοινωνικής Εργασίας, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σελ. 191.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο Προγράμματα και Υπηρεσίες στην Ελλάδα.

5.1 Προγράμματα και Υπηρεσίες για την επαγγελματική αποκατάσταση ατόμων με Νοητική Καθυστέρηση.

Το πρόγραμμα που στηρίζει την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση στην Ελλάδα παρέχεται από τον Ο.Α.Ε.Δ. Μετά από επικοινωνία που είχαμε τόσο με παράρτημα του Ο.Α.Ε.Δ. στην Κρήτη όσο και στην Αθήνα ενημερωθήκαμε ότι υπάρχουν και άλλα προγράμματα που προσφέρονται στην Κρήτη από διάφορα Κέντρα.

Οι περισσότερες υπηρεσίες που λειτουργούν, λοιπόν, δουλεύουν ως Κέντρα Εκπαίδευσης και Κατάρτισης. Οι υπηρεσίες που λειτουργούν είναι οι παρακάτω:

- Το Κέντρο Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Ένταξης στα Α.μεΑ.,
- Ο Άγιος Σπυρίδων,
- Η Μονάδα Ημερήσιας Περίθαλψης Εκπαίδευσης και Επαγγελματικής Κατάρτισης ΑΓΑΠΗ στο Ρέθυμνο,
- Θεραπευτήριο χρόνιων παθήσεων στο Λασιθί,
- Εργαστήριο Ειδικής Επαγγελματικής Κατάρτισης στα Α.μεΑ στο Λασιθί,
- Ο.Α.Ε.Δ υπηρεσία αποκατάστασης.
- Οι κύριοι στόχοι του κάθε Κέντρου είναι:
- να καταστεί το κάθε άτομο όσο γίνεται πιο αυτόνομο και ανεξάρτητο,
- η προεπαγγελματική, επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση, και
- η αυτόνομη και ημιαυτόνομη διαβίωση του κάθε ατόμου.

5.2 Οργανισμός Απασχολήσεως Εργατικού Δυναμικού (Ο.Α.Ε.Δ.)

Ο Ο.Α.Ε.Δ. στο πλαίσιο του κοινωνικού και θεσμικού του ρόλου, λαμβάνει ειδικά μέτρα, προκειμένου να στηρίζει τις πληθυσμιακές ομάδες, των οποίων η είσοδος στην αγορά εργασίας είναι δυσχερέστερη του υπόλοιπου εργατικού δυναμικού.

Τα ειδικά αυτά μέτρα στήριξης των ευπαθών κοινωνικών ομάδων αναπτύσσονται ως δράσεις Εθνικής πολιτικής με χρηματοδότηση από τον κρατικό προϋπολογισμό και τον προϋπολογισμό του Ο.Α.Ε.Δ. αλλά και στο πλαίσιο των προβλεπομένων μέτρων του ΕΚΤ ή άλλων Κοινοτικών Πρωτοβουλιών.

Ειδικότερα, τα Προγράμματα Εθνικής Πολιτικής του Ο.Α.Ε.Δ. απευθύνονται σε άτομα με ειδικές ανάγκες, απεξαρτημένα, αποφυλακισμένα και νεαρά παραβατικά ή νεαρά άτομα που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο, τα οποία αναμφισβήτητα αντιμετωπίζουν εντονότερα το φαινόμενο του αποκλεισμού τόσο από την αγορά εργασίας, όσο και ευρύτερα, από τη συμμετοχή τους στο κοινωνικό γίγνεσθαι.

Ο Ο.Α.Ε.Δ. στηρίζει την κοινωνική και επαγγελματική ενσωμάτωση των ατόμων που ανήκουν στις παραπάνω ομάδες με την υλοποίηση ειδικών προγραμμάτων επιδότησης της απασχόλησής τους και με ευνοϊκότερους όρους από τα αντίστοιχα των κοινών ανέργων, όπως:

- Μεγαλύτερη επιδότηση και διάρκεια των προγραμμάτων
- Ειδικά μέτρα για την προσαρμογή των ατόμων στον εργασιακό χώρο
- Εργονομική διευθέτηση του χώρου εργασίας των ατόμων με ειδικές ανάγκες που εντάσσονται στο πρόγραμμα ΝΘΕ ή ΝΕΕ, κλπ.

Επίσης παρέχεται ένα πλέγμα Συνοδευτικών-Υποστηρικτικών Υπηρεσιών από εξειδικευμένους Εργασιακούς Συμβούλους (Κοινωνικούς Λειτουργούς, Ψυχολόγους, Κοινωνιολόγους, κλπ), οι οποίοι απασχολούνται σε όλες τις Υπηρεσίες Απασχόλησης του Ο.Α.Ε.Δ.

Η παροχή εξατομικευμένης προσέγγισης και εξειδικευμένων υπηρεσιών από τους Συμβούλους Παροχής Σ.Υ.Υ, όπως θα διαμορφώνεται στο Ατομικό Σχέδιο Δράσης (Α.Σ.Δ), συμβάλλει:

- στην καλύτερη προώθηση των προγραμμάτων
- στην ενημέρωση-ευαισθητοποίηση εργοδοτών
- στην παροχή συμβουλευτικής και ψυχοκοινωνικής στήριξης στα άτομα που εντάσσονται στα προγράμματα
- στην άμβλυνση πιθανών προβλημάτων μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών
- στη διατήρηση της θέσης εργασίας μετά τη λήξη των προγραμμάτων
- στην ευρύτερη στήριξη των ατόμων και των οικογενειών τους, κλπ

5.3 Επαγγελματικός Προσανατολισμός και Ο.Α.Ε.Δ.

Ο επαγγελματικός προσανατολισμός (Ε.Π.) είναι ένας θεσμός παιδαγωγικής φύσης, με αποδέκτη το απασχολήσιμο Εργατικό Δυναμικό, που εφαρμόζει ο Ο.Α.Ε.Δ. διαμέσου της αρμόδιας Διεύθυνσης. Η Διεύθυνση Ε.Π. είναι Υπηρεσία της Διοίκησης, της οποίας η λειτουργία διέπεται από το Β.Δ. 405/71. Τα Τμήματα που την αποτελούν είναι: α) Τμήμα Ψυχοτεχνικών Μελετών και Ερευνών, β) Ανάλυση Επαγγελμάτων και Πληροφορική, γ) Εφαρμογή Επαγγελματικού Προσανατολισμού, δ) Επαγγελματικές Επιλογές. Εκτός από τη Διεύθυνση Επαγγελματικού Προσανατολισμού υπάρχουν οι κατά τόπους Υπηρεσίες του Οργανισμού (Περιφερειακές, Τοπικές, Κέντρα Προώθησης της Απασχόλησης), που έχουν την ευθύνη της εφαρμογής του επαγγελματικού προσανατολισμού.

Ο ρόλος της Διεύθυνσης του Επαγγελματικού Προσανατολισμού είναι να επιλέγει τις κατευθύνσεις προς τη σωστή εφαρμογή του θεσμού και βέβαια να συντονίζει το έργο των κατά τόπους Περιφερειακών Υπηρεσιών Επαγγελματικού Προσανατολισμού. Ακόμα εφοδιάζει τις Υπηρεσίες του Επαγγελματικού Προσανατολισμού με τα αναγκαία τεχνικά μέσα για την εφαρμογή του Ε.Π. και εξασφαλίζει την ποιοτική επάρκεια των προσφερομένων υπηρεσιών.

Όσον αφορά στις κατά τόπους Υπηρεσίες Επαγγελματικού Προσανατολισμού, δεν είναι στο σύνολό τους αναπτυγμένες στον ίδιο βαθμό και δεν καλύπτουν προς το παρόν τα γεωγραφικά διαμερίσματα της χώρας στο σύνολό τους. Συγκεκριμένα υπάρχουν τρία είδη Υπηρεσιών, που μπορεί κανείς να λάβει ουσιαστική βοήθεια, σχετικά με τον Ε.Π.

Τα Κέντρα Ε.Π. και Πληροφόρησης που είναι και οι πιο εξελιγμένες Μονάδες Ε.Π. Τέτοια Κέντρα υπάρχουν στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη και στο Ηράκλειο Κρήτης. Τα Γραφεία Ε.Π., που αντιστοιχούν σε επίπεδο περιφέρειας. Οι Υπηρεσίες είναι στελεχωμένες με ειδικά εκπαιδευμένο προσωπικό, που περιλαμβάνει Ψυχολόγους, Συμβούλους Ε.Π. και Επιμελητές Ε.Π. Οι Υπηρεσίες Απασχόλησης, στις οποίες παρέχεται προσανατολισμός σε τοπικό επίπεδο, όπως και τα νέα Κέντρα Προώθησης της Απασχόλησης όπου παρέχεται εκπαιδευτική και επαγγελματική συμβουλευτική, καθώς και τεχνικές αναζήτησης εργασίας.

Οι Υπηρεσίες Ε.Π. του Ο.Α.Ε.Δ. στοχεύουν στο να βοηθήσουν τον πολίτη να κάνει τη σωστή επαγγελματική επιλογή με τους εξής διαφορετικούς τρόπους:

Τον ατομικό Ε.Π., που απευθύνεται κυρίως στους νέους ηλικίας 14-18 ετών και τους καλεί να επισκεφθούν με δική τους πρωτοβουλία τις Υπηρεσίες. Εκεί θα

συναντήσουν ειδικευμένους Συμβούλους Ε.Π., που τους βοηθούν να γνωρίσουν καλύτερα τον εαυτό τους και έτσι να ανακαλύψουν τις ικανότητές τους και την κλίση τους, ενώ ταυτόχρονα γνωρίζουν τον κόσμο της εργασίας. Έτσι οι νέοι μπορούν ώριμα και με δική τους ευθύνη να διαλέξουν το επάγγελμα, που τους ταιριάζει. Η παραπάνω υπηρεσία προσφέρεται και στους ενήλικες άνεργους, που επιθυμούν να επαναπροσανατολιστούν, δηλαδή να επιλέξουν εκ νέου ένα επάγγελμα.

Η επαγγελματική και εκπαιδευτική πληροφόρηση αποτελεί σημαντική διευκόλυνση για τους νέους, που δεν έχουν γνώσεις ή εμπειρία πάνω σ' αυτό το θέμα. Αυτός είναι ο λόγος, για τον οποίο η πληροφόρηση του κοινού για τα επαγγέλματα, αλλά και για τις ευκαιρίες εκπαίδευσης, κατάρτισης και απασχόλησης είναι μια πολύ σημαντική δραστηριότητα του Ε.Π. Έτσι πολλοί νέοι, είτε μόνοι τους, είτε σε οργανωμένες ομάδες (όπως π.χ. τάξεις σχολείων), επισκέπτονται τις Υπηρεσίες Επαγγελματικού Προσανατολισμού του Ο.Α.Ε.Δ., ειδικά γι' αυτό το σκοπό.

Τον Ενεργό Ε.Π., που είναι ένας ακόμα τρόπος, για να γνωρίσει ο Ο.Α.Ε.Δ. τον επαγγελματικό προσανατολισμό στους νέους και ιδιαίτερα σε κείνους, που αφήνουν το σχολείο μετά την 9ετή υποχρεωτική εκπαίδευση. Ο ενεργός Ε.Π. είναι ένα νέο πρωτοποριακό πρόγραμμα, που απευθύνεται μία φορά το χρόνο σε νέους 15-18 χρονών και έχει σκοπό να τους δώσει μια σύντομη πληροφόρηση πάνω σε ομάδες επαγγελμάτων και να διερευνήσουν τις δυνατότητές τους και να διαλέξουν το επάγγελμά τους, ξέροντας ποια είναι τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της απόφασής τους.

5.4 Μέτρα για Ειδικές Κοινωνικές Ομάδες

Η πρόληψη και καταπολέμηση του Κοινωνικού Αποκλεισμού αποτελεί βασικό άξονα παρέμβασης του ΟΑΕΔ, που αποσκοπεί στην ένταξη, στην αγορά εργασίας, των πληθυσμιακών ομάδων, που απειλούνται από αυτόν.

Ο Κοινωνικός Αποκλεισμός αποτυπώνει το φαινόμενο του αποκλεισμού ενός αυξανόμενου αριθμού πληθυσμιακών ομάδων, τόσο από την αγορά εργασίας, όσο και ευρύτερα από την συμμετοχή τους «στο κοινωνικό γίγνεσθαι».

Η έκταση και η ταχύτητα των τεχνολογικών μεταβολών, που επέρχονται στους περισσότερους κλάδους της οικονομίας, οδηγούν σε μεγαλύτερη επιλεκτικότητα της Αγοράς Εργασίας και επομένως στην αύξηση των κινδύνων Κοινωνικού Αποκλεισμού. Ο Κοινωνικός Αποκλεισμός εμφανίζεται σαν χαρακτηριστικό κυρίως των περισσότερο τρωτών εργαζομένων ή εκείνων που θα προσαρμοστούν δυσκολότερα στις μεταβολές αυτές, ιδίως εξαιτίας:

- έλλειψης βασικών επαγγελματικών προσόντων και δεξιοτήτων, εξαιτίας της ανεπαρκούς τους ένταξης στο εκπαιδευτικό σύστημα,
- στέρησης ή μείωσης φυσικών προσόντων, λόγω σωματικής, ψυχικής ή νοητικής μειονεξίας,
- εγκλεισμού σε σωφρονιστικά ιδρύματα,
- εξάρτηση από ουσίες,
- κοινωνικού στιγματισμού και στερεότυπων προκαταλήψεων,
- έλλειψης απρόσκοπτης επικοινωνίας με το ευρύτερο περιβάλλον και άγνοιας των θεσμών και των μέτρων, που μπορούν να δώσουν λύσεις στους χρήστες.

Πάρα πολύ συχνά τα παραπάνω δεδομένα εμφανίζονται συσσωρευμένα σε ορισμένες πληθυσμιακές ομάδες, όπως είναι:

- Τα άτομα με ειδικές ανάγκες,
- Τα εξαρτημένα από διάφορες ουσίες άτομα,

- Τα άτομα που βρίσκονται σε διαδικασία απεξάρτησης ή έχουν ολοκληρώσει την διαδικασία απεξάρτησης,
- Αποφυλακισμένοι / Ανήλικοι παραβάτες,
- Άτομα με γλωσσικές, πολιτισμικές ή άλλες ιδιαιτερότητες, όπως οι ROM (τσιγγάνοι), Πομάκοι, κ.λπ.,
- Παλιννοστούντες,
- Πρόσφυγες,
- Μετανάστες,
- Μονογονεϊκές οικογένειες (κυρίως γυναίκες),
- Ομάδες που χρήζουν ιδιαίτερης ανάγκης, για υποστήριξη και ένταξη/επανένταξη στην αγορά εργασίας και στην διατήρησή τους σε θέσεις απασχόλησης για την αποτελεσματική διάσπαση του φαύλου κύκλου «Φτώχεια - Ανεργία -Κοινωνική Διαφοροποίηση».

Ο ΟΑΕΔ στα πλαίσια των καθοριστικών παρεμβάσεων, που ασκεί στους τομείς του Επαγγελματικού Προσανατολισμού, Κατάρτισης - Εκπαίδευσης, και απασχόλησης του Εργατικού Δυναμικού της χώρας, παρεμβαίνει δυναμικά με το σχεδιασμό και την εφαρμογή ενός εθνικού σχεδίου ενίσχυσης και ενσωμάτωσης των πληθυσμιακών ομάδων οι οποίες πλήττονται ή κινδυνεύουν από κοινωνικό αποκλεισμό . Αυτό επιτυγχάνεται με τη θεσμοθέτηση δέσμης μέτρων στήριξης, που θα διασφαλίζουν την είσοδο και παραμονή τους σε αυτή. Ο σχεδιασμός, η κατάρτιση, ο συντονισμός των προγραμμάτων και των μέτρων στήριξης, καθώς και η παρακολούθησή τους είναι αρμοδιότητα της Διεύθυνσης Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων, η οποία λειτουργεί σε επίπεδο Διοίκησης και ενεργεί μέσα στα πλαίσια, που ορίζονται από τους Ν. 2643/98 (που αντικατέστησε τον Ν. 1648/86 μόνο για ΑΜΕΑ), Ν. 1262/82, Π.Δ. 246/86, Ν.1836/89, Ν.1892/90 παρ.32κ, 51, Ν. 2081/92 παρ. 27, Ν.2431/96 παρ. 6. και 33485/17.6.1998 Απόφαση του Υπουργού Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων.

Η Διεύθυνση αυτή αναπτύσσει, διαρθρώνει και αναδιαρθρώνει δομές και δράσεις, που ευαισθητοποιούν, ενεργοποιούν, και στηρίζουν τις παραπάνω πληθυσμιακές ομάδες με προγράμματα:

- Επαγγελματικού Προσανατολισμού,
- Προκατάρτισης,
- Κατάρτισης σε ειδικότητες, που έχουν ζήτηση στην αγορά εργασίας,
- Ενθάρρυνσης της ενσωμάτωσης των ατόμων στα κοινά προγράμματα του ΟΑΕΔ,
- Απασχόλησης / Νέων Θέσεων Εργασίας, Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών, ΜΜΕ ή Συνεταιρισμών,
- Ψυχοκοινωνικής στήριξης των χρηστών,
- Διάχυσης της πληροφόρησης, ευαισθητοποίησης και ενεργοποίησης των κοινωνικών εταίρων και του κοινωνικού συνόλου,
- Συνεργασίας με άλλους φορείς, για την συμπληρωματικότητα των ενεργειών, ώστε να διασφαλίζονται ολοκληρωμένες παρεμβάσεις.

Η υλοποίηση των παραπάνω προγραμμάτων και μέτρων στήριξης εφαρμόζεται και προωθείται από:

- α. Τις έξι (6) Ειδικές Υπηρεσίες δηλ. Τις Υπηρεσίες Απασχόλησης Ειδικών Κοινωνικών Ομάδων Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Λάρισας, Βόλου, Πάτρας και Ηρακλείου Κρήτης και στις υπόλοιπες περιοχές,
- β. Τις Υπηρεσίες και Γραφεία Απασχόλησης του Οργανισμού, που απευθύνονται στο γενικό πληθυσμό της χώρας,
- γ. Τις τρεις (3) Εκπαιδευτικές Μονάδες Κατάρτισης για άτομα με Ειδικές Ανάγκες, που λειτουργούν στην Αθήνα, Θεσσαλονίκη και Λάρισα.

5.5 Προγράμματα Ο.Α.Ε.Δ.

Βάσει της υπ' αριθμ. 200295/20-04-2005 Απόφασης του Υπουργού Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, υλοποιούνται τα παρακάτω προγράμματα:

- α) Πρόγραμμα επιδότησης Νέων Θέσεων Εργασίας για την απασχόληση Ατόμων με αναπηρίες, Απεξαρτημένων, Αποφυλακισμένων και Νεαρών Παραβατικών Ατόμων ή Νεαρών Ατόμων που βρίσκονται σε κοινωνικό κίνδυνο.
- β) Πρόγραμμα επιδότησης Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες, Απεξαρτημένων και Αποφυλακισμένων Ατόμων.
- γ) Πρόγραμμα επιδότησης της Εργονομικής Διευθέτησης του χώρου εργασίας των Ατόμων με αναπηρίες

5.5.1 Πρόγραμμα Νέων Θέσεων Εργασίας.

1. Διάρθρωση προγράμματος.

α. Πρόγραμμα Πλήρους απασχόλησης : Ο εργοδότης επιδοτείται για τρία έτη, ενώ το τέταρτο έτος υποχρεούται να απασχολήσει το άτομο χωρίς επιδότηση.

β. Πρόγραμμα Μερικής απασχόλησης : Ο εργοδότης επιδοτείται για τρία έτη, ενώ το τέταρτο έτος υποχρεούται να απασχολήσει το άτομο χωρίς επιδότηση. Η ημερήσια απασχόληση του ατόμου θα πρέπει να είναι τουλάχιστον τέσσερις ώρες.

γ. Πρόγραμμα Ορισμένου Χρόνου Σύμβασης Πλήρους απασχόλησης : Ο εργοδότης υποχρεούται να απασχολήσει το άτομο τέσσερις (4) μήνες το κατώτερο ως εννέα (9) μήνες το ανώτερο.

2. Ποσό επιχορήγησης.

Το ποσό της επιχορήγησης για κάθε προσλαμβανόμενο άτομο ορίζεται ως εξής:

Πρόγραμμα Πλήρους απασχόλησης:

- Είκοσι πέντε (25) ΕΥΡΩ την ημέρα και για τους τριάντα έξι (36) μήνες απασχόλησης. Το ημερήσιο ποσό επιχορήγησης προσαυξάνεται κατά 1.50 Ευρώ εάν το άτομο είναι γυναίκα.

Πρόγραμμα Μερικής απασχόλησης:

- Δεκαπέντε (15) ΕΥΡΩ την ημέρα και για τους τριάντα έξι (36) μήνες απασχόλησης.

Πρόγραμμα Ορισμένου Χρόνου Σύμβασης Πλήρους απασχόλησης :

- Είκοσι πέντε (25) ΕΥΡΩ την ημέρα και για τους εννέα (9) μήνες απασχόλησης. Το ημερήσιο ποσό επιχορήγησης προσαυξάνεται κατά 1.50 Ευρώ εάν το άτομο είναι γυναίκα.

Η επιχορήγηση θα υπολογίζεται για κάθε εργάσιμη ημέρα και μέχρι 26 ημέρες για κάθε μήνα, κατ' ανώτατο όριο.

Επισημαίνεται ότι, με την παραπάνω επιχορήγηση, ο ΟΑΕΔ καλύπτει ένα μέρος του εργοδοτικού κόστους για κάθε εργαζόμενο, το υπόλοιπο του κόστους (ασφάλιση, επίδομα αδείας, δώρα Χριστουγέννων-Πάσχα) βαρύνουν τον εργοδότη. Ο εργοδότης οφείλει να αμείβει τον εργαζόμενο και να τον ασφαλίσει σύμφωνα με τις εκάστοτε ισχύουσες συλλογικές συμβάσεις εργασίας.

Σε περίπτωση απόλυσης του ατόμου είτε μετά την ολοκλήρωση του προγράμματος είτε πριν, η επιχείρηση υποχρεούται να καταβάλλει την αποζημίωση που ορίζει η εκάστοτε ισχύουσα νομοθεσία.

Η επιχορήγηση καταβάλλεται και κατά τις ημέρες που το άτομο βρίσκεται σε κανονική άδεια.

Περίοδος Προσαρμογής.

Το πρώτο τρίμηνο από την πρόσληψη του ατόμου θεωρείται ως περίοδος προσαρμογής. Στο διάστημα αυτό η επιχείρηση θα πρέπει να ορίσει ένα άτομο το οποίο θα έχει την ευθύνη να εκπαιδέψει τον εργαζόμενο, και να τον βοηθήσει να ενταχθεί ομαλά στην παραγωγική διαδικασία. Η επιχείρηση για τις ενέργειες προσαρμογής του ατόμου, επιδοτείται με το ποσό των 300 ευρώ.

Δεσμευτικές περιπτώσεις μη υπαγωγής.

Δεν θα εντάσσονται στο εν λόγω πρόγραμμα:

- Φορείς που διέπονται όσον αφορά στην πρόσληψη του προσωπικού τους, από τις διατάξεις του Ν 2190/94. Εξαιρούνται και δύνανται να ενταχθούν οι επιχειρήσεις τοπικής αυτοδιοίκησης σε εφαρμογή του Ν 2738/99 ΑΡΘΡΟ 20.
- Οι επιχειρήσεις τοπικής αυτοδιοίκησης θα εντάσσονται μόνο στο πρόγραμμα πλήρους απασχόλησης και μερικής απασχόλησης.
- Οι επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα του άνθρακα και της ναυπηγικής βιομηχανίας.
- Δεν επιχορηγούνται οι εταιρίες προσωρινής απασχόλησης δηλαδή οι εταιρίες οι οποίες έχουν ως αντικείμενο δραστηριότητας την παροχή εργασίας από μισθωτούς σε άλλον εργοδότη. Επιχορηγούνται όμως οι εταιρίες προσωρινής απασχόλησης για το προσωπικό που οι ίδιες απασχολούν.
- Δεν επιχορηγούνται οι επιχειρήσεις για την εκ νέου πρόσληψη ατόμων.

Προϋποθέσεις υπαγωγής.

- Να μην έχει γίνει μείωση του προσωπικού κατά το τελευταίο δωδεκάμηνο
- Επιχειρήσεις οι οποίες υποβάλλουν αίτηση για την πρόσληψη ατόμων στο πλαίσιο της παρούσης υπουργικής απόφασης προκειμένου να εγκριθεί η υπαγωγή τους στο πρόγραμμα, θα πρέπει το 40% του προσωπικού τους να μην ανήκει στις ομάδες που αφορά η παρούσα υπουργική απόφαση. Από τη σχετική αναλογία προσωπικού εξαιρούνται οι σύλλογοι Α.Μ.Ε.Α τα σωματεία Α.Μ.Ε.Α και οι ομοσπονδίες Α.Μ.Ε.Α.

Απόλυση αντικατάσταση ατόμου ευπαθών κοινωνικών ομάδων.

- Σε περίπτωση απόλυσης ατόμου πριν από τη λήξη του προγράμματος η επιχείρηση είναι υποχρεωμένη μέσα σε 60 εργάσιμες μέρες από την απόλυση να το αντικαταστήσει με άλλο άτομο της ίδιας ομάδας.
- Σε περίπτωση μη αντικατάστασης του ατόμου η επιχείρηση είναι υποχρεωμένη να επιστρέψει το ποσό επιχορήγησης που έχει εισπράξει.

- Επισημαίνεται ότι τα άτομα που προσλαμβάνονται σε αντικατάσταση απολυθέντος ή οικειοθελώς αποχωρήσαντος θα προτείνονται από τις αρμόδιες υπηρεσίες του Ο.Α.Ε.Δ.

Μετατροπή προγράμματος από μερική σε πλήρη απασχόληση.

Μετά τη συμπλήρωση 3 μηνών απασχόλησης στην επιχείρηση είναι δυνατή η μετατροπή του προγράμματος από μερική σε πλήρης απασχόληση.

Επιμήκυνση χρόνου επιχορήγησης.

Η επιμήκυνση του χρόνου επιχορήγησης του προγράμματος είναι δυνατή για λόγους σοβαρής ασθένειας του εργαζομένου ή άλλης σοβαρής αιτίας.

Εκδοση αποφάσεων υπαγωγής.

Η απόφαση υπαγωγής θα εκδίδεται εφόσον έχει προσκομιστεί αναγγελία πρόσληψης του ατόμου από την επιχείρηση στην αρμόδια υπηρεσία του Ο.Α.Ε.Δ

Επισημαίνεται ότι:

- Κάθε εγκριτική απόφαση είναι ονομαστική και θα εκδίδεται για κάθε άτομο ξεχωριστά.
- Ως ημερομηνία έναρξης της επιδότησης ορίζεται η ημερομηνία πρόσληψης του ατόμου και εφόσον έχει προηγηθεί αίτηση της επιχείρησης για υπαγωγή στο πρόγραμμα.

Διακοπή Επιχορήγησης.

- Κατά τους επιτόπιους ελέγχους για την διαπίστωση της τήρησης των όρων του προγράμματος και των εργασιακών συνθηκών, λόγω της ιδιαιτερότητας των ατόμων που αφορά η παρούσα υπουργική απόφαση, θα πρέπει κατά βάση το προσωπικό του Ο.Α.Ε.Δ να παρέχει συμβουλευτική τόσο προς τους εργοδότες όσο και προς τους εργαζομένους με στόχο την άμβλυνση και επίλυση των προβλημάτων που προκύπτουν μεταξύ τους, καθώς και την τήρηση των όρων του προγράμματος. Στη συνέχεια θα πρέπει να συντάσσονται σχετικές εκθέσεις από τους υπαλλήλους που έκαναν τον έλεγχο.

- Σε κάθε έλεγχο που θα γίνεται, όπως προβλέπεται στο κεφάλαιο Δ, θα συντάσσονται εκθέσεις και θα κοινοποιούνται στην εκάστοτε επιχείρηση.

- Σε περίπτωση παράβασης των παραπάνω και εφόσον έχει εξαντληθεί κάθε προσπάθεια στο πλαίσιο του συμβουλευτικού χαρακτήρα, το πρόγραμμα θα διακόπτεται με απόφαση του διευθυντή της αρμόδιας υπηρεσίας χωρίς επιπτώσεις.

5.5.2 Πρόγραμμα Νέων Ελευθέρων Επαγγελματιών.

Διάρκεια προγράμματος :

Η διάρκεια του προγράμματος ορίζεται σε 24 μήνες. Βασικό ποσό της επιχορήγησης καθορίζεται στις δεκαέξι χιλιάδες εξακόσια (16.600) ΕΥΡΩ για όλα τα υποπρογράμματα και αναλύεται ως εξής: 1ος χρόνος: δέκα χιλιάδες οκτακόσια (10.800) ΕΥΡΩ και 2ος χρόνος: πέντε χιλιάδες οκτακόσια (5.800) ΕΥΡΩ.

Προσαυξήσεις: Το βασικό ποσό της επιχορήγησης για κάθε ΝΕΕ που εντάσσεται στο πρόγραμμα προσαυξάνεται κατά 1.500 ΕΥΡΩ εάν το άτομο είναι γυναίκα ή έχει ποσοστό αναπηρίας 60% και άνω ή είναι άνω των 45 ετών ή είναι επιδοτούμενος άνεργος. Το ποσό της προσαύξησης χορηγείται κατανεμημένο ισόποσα στις δόσεις του πρώτου χρόνου της επιχορήγησης.

Κατ'εξαιρέση είναι δυνατόν, η καταβολή της προσαύξησης να χορηγείται μαζί με την προκαταβολή, μετά από αιτιολογημένη έκθεση του αρμοδίου υπαλλήλου και απόφαση του Προϊσταμένου της Υπηρεσίας του Ο.Α.Ε.Δ., ότι ο ΝΕΕ έχει απόλυτη ανάγκη του κεφαλαίου αυτού για την αντιμετώπιση των οργανωτικών εξόδων της επιχείρησης.

Προϋποθέσεις υπαγωγής.

Επισημαίνεται ότι στο πλαίσιο της εξατομικευμένης παρέμβασης και της κατάρτισης του ατομικού σχεδίου δράσης από τους εργασιακούς συμβούλους των ευπαθών κοινωνικών ομάδων του Ο.Α.Ε.Δ κρίνεται αναγκαία η συνεργασία μεταξύ του ενδιαφερόμενου ΝΕΕ και του εργασιακού συμβούλου ΕΚΟ ή άλλου αρμοδίου υπαλλήλου του Ο.Α.Ε.Δ σχετικά με την επιχειρηματική δραστηριότητα, τις προοπτικές βιωσιμότητας της επιχείρησης καθώς και τις δυνατότητες της τοπικής αγοράς για την άσκηση του ελεύθερου επαγγέλματος που αιτείται να ασκήσει ο ενδιαφερόμενος.

Απαραίτητες προϋπόθεσης υπαγωγής στο πρόγραμμα είναι:

- Ο ΝΕΕ να είναι νέος επιχειρηματίας δηλαδή να μην είχε επιχείρηση κατά το τελευταίο δωδεκάμηνο.
- Να διαθέτουν οι ίδιοι η ένας τουλάχιστον από τους εργαζόμενους στην επιχείρησή τους, τα νόμιμα πιστοποιητικά για την άσκηση του επαγγέλματος τους, όπου αυτά απαιτούνται.
- Οι άρρενες 18-29 θα πρέπει να έχουν εκπληρώσει τη στρατιωτική τους θητεία. Εξαιρούνται τα Α.Μ.Ε.Α που έχουν πάρει αναβολή λόγω της πάθησής τους.⁴²

---

⁴² Όλα τα παραπάνω στοιχεία είναι από παραρτήματα του ΟΑΕΔ σε Αθήνα και Κρήτη.

ΜΕΡΟΣ Β΄
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο Σκοπός της έρευνας.

6.1 Σκοπός μελέτης:

Σκοπός της μελέτης μας είναι η διερεύνηση των στάσεων εργοδοτών Α.Ε. εταιριών για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση του νομού Ηρακλείου.

6.2 Ερευνητική υπόθεση και ερευνητικά ερωτήματα.

Ερευνητική υπόθεση

- Οι στάσεις των εργοδοτών για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση σχετίζεται θετικά όταν προϋπάρχει συνεργασία.

Ερευνητικά ερωτήματα

- Πόσο επηρεάζει την στάση των εργοδοτών η εκπαίδευση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση;
- Πως η γνώση των εργοδοτών γύρω από την νοητική καθυστέρηση επηρεάζει την στάση τους;
- Τι ρόλο παίζει το γεγονός οι εργοδότες να γνωρίζουν την οικογένεια του ατόμου με νοητική καθυστέρηση;
- Επηρεάζεται η στάση των εργοδοτών αν έχουν έρθει και στον παρελθόν σε επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση;
- Πόσο επηρεάζει την στάση των εργοδοτών τα άτομα με νοητική καθυστέρηση να εποπτεύονται από κάποιον ειδικό;
- Τι ρόλο παίζουν τα κυβερνητικά προγράμματα για την στάση των εργοδοτών στα άτομα με νοητική καθυστέρηση;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο Μεθοδολογία Έρευνας

7.1 Ερευνητική στρατηγική.

Η μεθοδολογική προσέγγιση είναι συγχρονική (cross-sectional). Η έμφαση δόθηκε στην παρατήρηση, περιγραφή και καταγραφή των γεγονότων, όπως αυτά συμβαίνουν στο φυσικό τους περιβάλλον, και στην αναζήτηση πιθανών γενικών τάσεων και σχέσεων μεταξύ των παραγόντων, που διαμορφώνουν το υπό μελέτη φαινόμενο.

7.2 Στατιστική ανάλυση.

Σε πρώτο στάδιο, έγινε χρήση των μεθόδων της περιγραφικής στατιστικής. Τα δεδομένα εξετάστηκαν ως προς την τάση, τις αναλογίες και τα ποσοστά. Όσες μεταβλητές, είχαν σημαντική διασπορά, διασταυρώθηκαν με διμεταβλητή στατιστική και αναλύθηκαν με εφαρμογή του κριτηρίου χ^2 και γραμμικής συσχέτισης Spearman Correlation (rs). Επίσης έγινε χρήση του t-test. Όλες οι μεταβλητές του ερωτηματολογίου είναι κατηγορικές, διενεργήθηκαν έλεγχοι συσχέτισης χ^2 -τεστ. Οι έλεγχοι αυτοί έγιναν με τη βοήθεια του στατιστικού πακέτου SPSS v13. Το επίπεδο σημαντικότητας τέθηκε εξ' αρχής στο 5%. Στο παράρτημα ΙΙΙ, περιλαμβάνεται η επεξεργασία που ακολουθήθηκε για το σύνολο των μεταβλητών, ανεξάρτητα αποτελέσματος.

7.3 Ο πληθυσμός και το πλαίσιο.

7.3.1 Ο πληθυσμός.

Ο πληθυσμός στον οποίο απευθύνεται η έρευνά μας είναι οι ιδιοκτήτες Ανώνυμων Εταιριών του Νομού Ηρακλείου Κρήτης. Στο σύνολό τους είναι 2.134 εταιρίες εγγεγραμμένες στο Εμπορικό Επιμελητήριο Ηρακλείου. Κριτήριο εισαγωγής στην μελέτη είναι να είναι Α.Ε. και να είναι εγγεγραμμένη στο Εμπορικό Επιμελητήριο Ηρακλείου.

7.4 Επιλογή δείγματος.

Για τον καθορισμό του δείγματος επιλέχθηκε το 10 % των Α.Ε. εταιριών. Έτσι το δείγμα αριθμεί 200 Α.Ε. εταιρίες. Αυτό επιλέχθηκε ώστε να είναι ένα ικανοποιητικό μέγεθος του δείγματος και να υπάρχει ακρίβεια στα αποτελέσματα της ερευνάς μας, υπολογίζοντας 25% μη απαντήσεων, λόγω άρνησης συμμετοχής ή αδυναμίας προσέγγισης. Η δειγματοληψία είναι τυχαία. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε είναι αυτή της συστηματικής δειγματοληψίας. Ο τρόπος που επιλέξαμε τελικά τις εταιρίες ήταν χρησιμοποιώντας την λίστα του Επιμελητηρίου να διαλέξουμε την πρώτη και έπειτα να επιλέγουμε μια κάθε 10 εγγεγραμμένες.

7.5 Το ερευνητικό εργαλείο

7.5.1 Μέσο έρευνας

Το μέσο έρευνας που επιλέχτηκε ήταν η έρευνα με ερωτηματολόγιο. Το ερωτηματολόγιο περιείχε κλειστές και ανοιχτές ερωτήσεις με τις εξής τέσσερις θεματικές ενότητες : δημογραφικά στοιχεία και εργασιακή εμπειρία, γνώσεις εργοδοτών σχετικά με τα άτομα με νοητική καθυστέρηση, γνώση προγραμμάτων της πολιτείας για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση και απόψεις και στάσεις εργοδοτών.

Επισκεφθήκαμε τους εργοδότες στο χώρο εργασίας τους, έπειτα από τηλεφωνική επικοινωνία και ραντεβού. Κατά την επίσκεψή μας στο χώρο εργασίας συμπληρώθηκαν τα ερωτηματολόγια από τους ίδιους τους εργοδότες, όπου ήμασταν παρούσες για τυχόν διευκρινήσεις. Επίσης τονίσαμε το απόρρητο των απαντήσεων των εργοδοτών και την ανωνυμία των ερωτηματολογίων.

Η δημιουργία του ερωτηματολογίου της παρούσας μελέτης αποτελεί σύνθεση των παρακάτω επιστημονικών ερευνών : Δέσποινα Αρώνη και John R. Hegarty με θέμα ‘Οι στάσεις των εργοδοτών του Νομού Ηρακλείου απέναντι στα άτομα με νοητική στέρηση’ που έγινε το 1997 και Μάριος Σεβρισαριανός, Φιλοθέη Γιγουρτάκη και John R. Hegarty το 1999 με θέμα ‘Απόψεις εργοδοτών της πόλεως του Ηρακλείου για τα άτομα με ειδικές ανάγκες’.

7.6 Χρονοδιάγραμμα.

<u>ΕΝΕΡΓΕΙΕΣ</u>	<u>ΧΡΟΝΟΣ</u>								
	ΦΕΒΡ.	ΜΑΡ.	ΑΠΡ.	ΜΑΙΟΣ	ΙΟΥΝ.	ΙΟΥΛ.	ΑΥΓ.	ΣΕΠ.	ΟΚΤ.
<u>A' ΦΑΣΗ - ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ</u>									
Συζήτηση θέματος	✓								
Ανεύρεση έρευνας	✓								
Ανεύρεση βιβλιογραφίας	✓								
Σύνταξη ερωτηματολογίου		✓							
Επαφή με υπηρεσίες (ΟΑΕΔ, Εμπορικό Επιμελητήριο)		✓							
Συγγραφή αίτησης			✓						
Ολοκλήρωση-παράδοση αίτησης				✓					
<u>B' ΦΑΣΗ - ΕΦΑΡΜΟΓΗ</u>									
Πραγματοποίηση έρευνας					✓	✓			
Συγγραφή θεωρητικού μέρους					✓	✓	✓	✓	
Ανάλυση έρευνας							✓	✓	
<u>Γ' ΦΑΣΗ - ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ- ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ</u>									
Διορθώσεις πτυχιακής εργασίας								✓	
Κατάθεση αίτησης παρουσίασης									✓
Παρουσίαση									✓

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο Παρουσίαση αποτελεσμάτων

8.1 Α' Μέρος – Δημογραφικά και εργασιακά στοιχεία.

8.1.1 Δημογραφικά στοιχεία

Το δείγμα αποτελείται από 150 ιδιοκτήτες και εργαζόμενους σε επιχειρήσεις Α.Ε. που είναι εγγεγραμμένες στο Εμπορικό Επιμελητήριο Ηρακλείου Κρήτης. Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων είναι άνδρες (62,3%) (πιν. 1). Η ηλικιακή ομάδα που ανήκουν οι περισσότεροι εργοδότες είναι 35-44 (35,3%) και οι λιγότεροι είναι 65 και άνω (2,7%). Στην ηλικιακή ομάδα 20-34 ανήκει το 18%, στην ομάδα 45-54 το 25,3% και στην ομάδα 55-64 το 18,7%. (πιν. 2)

Αναφορικά με το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, σχεδόν οι μισοί (48,9%) είναι απόφοιτοι λυκείου, ενώ ένας στους τρεις (31,7%) είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Μικρότερο ποσοστό (15,8%) είναι απόφοιτοι γυμνασίου και δύο άτομα (1,4%) είναι κάτοχοι μεταπτυχιακού τίτλου. Τέλος, πέντε άτομα δήλωσαν ότι είναι απόφοιτοι κάποιας τεχνικής ή ιδιωτικής σχολής (πιν. 3).

8.1.2 Εργασιακή εμπειρία

Το 6,5% έχει ειδικότητα την απασχόληση στην γεωργία, το 10,4% είναι υπάλληλος γραφείου και έμπορος – πωλητής. Με ποσοστό 15,6% είναι οι τεχνίτες και εργάτες, ενώ στο 26% ανήκουν εκείνοι που απασχολούνται στην παροχή υπηρεσιών και στο 31,2% οι επιστήμονες και οι ελεύθεροι επαγγελματίες. (πιν. 4)

Η πραγματική εργασία διαφοροποιείται από την ειδικότητα με ποσοστό 58,7% να ανήκει σε έμπορους – πωλητές, 23,9% στην απασχόληση στην παροχή υπηρεσιών και το 8% για επιστήμονες και ελεύθερα επαγγέλματα. Οι υπάλληλοι γραφείου κατέχουν το 5,8%, οι τεχνίτες – εργάτες το 2,9% και τέλος οι απασχολούμενοι στην γεωργία το 0,7%. (πιν. 5)

Ένα μόνο άτομο ήταν λιγότερο από 1 χρόνο στην εργασία αυτή, σχεδόν ένας στους τέσσερις (24,5%) ήταν για 1 έως 5 χρόνια, ποσοστό 28% των ερωτηθέντων απασχολούνταν για 6 έως 10 χρόνια, ένας στους πέντε (20,3%) για 11 έως 15 χρόνια, και τέλος, ποσοστό 26,6% για περισσότερα από 15 χρόνια (γραφ.1, πιν. 6).

Όσων αφορούν την θέση στην εργασία το 84,1% των ερωτηθέντων είναι ιδιοκτήτες ή συνεταιίροι και ακολουθούν τα ανώτερα στελέχη με 9,4% και οι υπάλληλοι – πωλητές με 6,5%. (πιν. 7)

Τα χρόνια προϋπηρεσίας σε αυτή τη θέση ακολουθούν περίπου την κατανομή της παρουσίας στην επιχείρηση. Δύο άτομα (1,3%) βρίσκονται στη συγκεκριμένη θέση για λιγότερο από 1 χρόνο, ποσοστό 27,5% για 1 έως 5 χρόνια, το 30,2% για 6 έως 10 χρόνια, το 17,4% για 11 έως 15 χρόνια και 23,5% για περισσότερα από 15 χρόνια. (γραφ. 1, πιν. 8)

Η φύση της εργασίας παρουσιάζεται στον πίνακα 9 σε φθίνουσα σειρά εμφάνισης. Παρατηρούμε ότι ένας στους τρεις (32,1%) από τους εργοδότες ή εργαζόμενους που συναντήσαμε εργάζονται σε κατάστημα λιανικής πώλησης. Οι χειρονακτικές εργασίες αποτελούν το 20,7% των εταιριών. Το 15% των επιχειρήσεων απασχολεί υπαλλήλους και το 9,3% είναι ξενοδοχειακή επιχείρηση, εστιατόρια και καφετέριες. Οι βιοτεχνίες είναι το 7,9% και το 5,7% κατάστημα χονδρικής πώλησης. Το ποσοστό 4,3% ανήκει σε εργοστάσια και το 3,6% σε βιομηχανίες. Τέλος, το 1,4% είναι διανομείς και πακετάρισμα.

Από τις επιχειρήσεις που επισκεφτήκαμε το ένα τρίτο αυτών (32,9%) απασχολούν λιγότερα από πέντε άτομα προσωπικό. Δύο στις πέντε (43,4%) απασχολούν από 6 έως 19 άτομα, ενώ μία στις πέντε (18,2%) απασχολούν από 20 έως 49 άτομα. Τέλος, σε μόλις οκτώ επιχειρήσεις (5,6%) εργάζονται περισσότερα από 50 άτομα. (πιν.10)

Μόλις οκτώ ερωτηθέντες (5,3%) μας είπαν ότι είχαν κατά το παρελθόν κάποιο άτομο με νοητική καθυστέρηση στην εργασία τους (πιν. 11). Το χρονικό διάστημα που απασχολήθηκε το άτομο αυτό στην επιχείρηση είναι από 0 έως 6 μήνες ή ακόμη και 1 έως 5 χρόνια (πιν.12). Μόνο σε δύο περιπτώσεις το άτομο αυτό είχε προσληφθεί μέσα από κάποιο πρόγραμμά της πολιτείας (μέσω ΟΑΕΔ) (πιν. 13,14).

8.2 Β' Μέρος - Γνώσεις εργοδοτών σχετικά με τα άτομα με νοητική καθυστέρηση.

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου αφορά στις γνώσεις των εργοδοτών σχετικά με τα άτομα με νοητική καθυστέρηση. Με μία ερώτηση ανοιχτού τύπου ζητήσαμε, αρχικά, από τους ερωτώμενους να γράψουν ένα ορισμό της νοητικής καθυστέρησης. Οι απαντήσεις που λάβαμε ποικίλουν, άλλες ήταν σωστές, άλλες σχεδόν σωστές και κάποιες εντελώς λάθος. Αναφορικά, κάποιες από αυτές ήταν: «έλλειψη ικανότητας σωστής σκέψης και αντίληψης της πραγματικότητας», «δυσκολία στην ταχύτητα σκέψης», «άτομο με χαμηλό δείκτη νοημοσύνης», «δυσκολία αντίληψης», «αργή σκέψη και ίσως δυσκολία στην κίνηση», «αφορά απροσάρμοστα άτομα», «ένα άτομο που το έχει αδικήσει η φύση». Για την διευκόλυνση της ανάλυσης και παρουσίασης των αποτελεσμάτων της έρευνας, οι απαντήσεις στην ερώτηση αυτή ομαδοποιήθηκαν και, μία προς μία, κατατάχθηκαν σε τρεις κατηγορίες: καλή γνώση, μερική γνώση και άγνοια. Το γράφημα 2 παρουσιάζει συγκεντρωτικά τις απαντήσεις που λάβαμε. Άγνοια είχαν, λοιπόν, το 49,6%, μερική γνώση το 29,2% και καλή γνώση μόλις το 21,2%.

Μόλις 7,4% δήλωσαν ότι είχαν συχνή επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση. Δύο στους τρεις (66,2%) ανέφεραν ότι έχουν επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση μερικές φορές, ενώ ένας στους τέσσερις (26,4%) δεν έχουν καθόλου επαφή (πιν. 15). Η επαφή αυτή προέρχεται κυρίως από το φιλικό τους περιβάλλον (31,1%) και από τη γειτονιά (29,4%), ενώ λιγότερο από το συγγενικό τους περιβάλλον (16,0%), τον εργασιακό τους χώρο (5,0%), την διασκέδαση (0,8%) (πιν. 16) ή και από τον στρατό (πιν.17).

8.3 Γ' Μέρος - Γνώση προγραμμάτων της πολιτείας για άτομα με νοητική καθυστέρηση.

Το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου αφορά στη γνώση των προγραμμάτων της πολιτείας για άτομα με νοητική καθυστέρηση. Εφτά στους δέκα (72,5%) γνώριζαν την ύπαρξη κυβερνητικών υποστηρικτικών προγραμμάτων για άτομα με ειδικές ανάγκες (πιν. 18). Από αυτούς, μόνο το 2,8% δήλωσαν ότι γνώριζαν πολύ καλά τα προγράμματα της πολιτείας, ενώ το 72,5% τα γνώριζαν αρκετά καλά και το 26,6% καθόλου καλά (πιν. 19). Τα προγράμματα που μας ανέφεραν ότι γνώριζαν ήταν αυτά του ΟΑΕΔ με ποσοστό 21,9% και κάποια προγράμματα από ιδρύματα (Άγιος Σπυρίδωνας, Ζωοδόχος κ.ά.) με ποσοστό 2,1%. Αναφέρθηκαν επίσης η Αγία Ειρήνη (0,7%), η Ροδαυγή (0,7%) και το Καλυψώ (0,7%) (πιν. 20).

Οι πηγές πληροφόρησης γύρω από τα υποστηρικτικά προγράμματα της πολιτείας παρουσιάζονται πίνακα 21. Όπως παρατηρούμε, κύρια πηγή ενημέρωσης

είναι η τηλεόραση (55,3%), ενώ η λιγότερο συχνή είναι το Διαδίκτυο (13,8%). Το οικογενειακό περιβάλλον αποτελεί πηγή ενημέρωσης για το 22,6%, η δημόσια υπηρεσία για το 26,6% και εφημερίδες για το 31,9% των εργοδοτών.

8.4 Δ' Μέρος - Απόψεις και στάσεις εργοδοτών.

Το τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου, εξετάζει τις απόψεις και τη στάση των εργοδοτών απέναντι στην εργασία και τις ικανότητες των ατόμων με νοητική καθυστέρηση. Αρχικά, ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες εργοδότες να αξιολογήσουν τη σημαντικότητα ορισμένων δεξιοτήτων ώστε να προσφέρουν εργασία σε ένα άτομο με νοητική καθυστέρηση. Η πιο σημαντική δεξιότητα που φαίνεται να υπερισχύει είναι να μην είναι επιθετικός με ποσοστό 88% (αρκετά σημαντικό 11%, καθόλου 1%), ενώ καθόλου σημαντικό θεωρείτε η συμμετοχή σε απεργίες με ποσοστό 47% (πολύ σημαντικό 28%, αρκετά σημαντικό 25%). Ακόμα, αρκετά σημαντική δεξιότητα με ποσοστό 53% είναι να κρατά το ωράριο τυπικά, γεγονός που πολύ σημαντικό το θεωρεί το 25% και καθόλου σημαντικό το 22%. Η θέληση για εργασία αξιολογείτε πολύ σημαντική από το 76%, αρκετά σημαντική από το 20 % και καθόλου σημαντική από το 3%. Πολύ σημαντικό με ποσοστό 69% θεωρείτε να μπορεί να μαθαίνει νέες δεξιότητες και να έχει καλές σχέσεις με τους άλλους εργαζόμενους, αρκετά σημαντικά θεωρούν τα παραπάνω το 28% και 30% αντίστοιχα και καθόλου σημαντικά το 3% και 1% αντίστοιχα. Να είναι καλός εκπαιδευόμενος το 67% το θεωρεί πολύ σημαντικό, αρκετά σημαντικό το 31% και καθόλου σημαντικό το 2%. Το να είναι καλός εργαζόμενος πολύ σημαντικό θεωρείτε από το 63%, αρκετά σημαντικό από το 34% ενώ καθόλου σημαντικό από το 3%. Να μην έχει ανάγκη από επιπλέον επιτήρηση πολύ σημαντικό πιστεύει ότι είναι το 48%, αρκετά σημαντικό το 40% και καθόλου το 12%. Επίσης, το 24% θεωρεί πολύ σημαντικό να έχει καλή εμφάνιση σε αντίθεση με το 35% και το 42% που το θεωρεί αρκετά και καθόλου σημαντικό αντίστοιχα. Τέλος, το να δουλεύει με την ίδια ταχύτητα όπως οι άλλοι εργαζόμενοι θεωρείτε πολύ σημαντικό από το 12%, αρκετά σημαντικό από το 48% και καθόλου σημαντικό από το 41% (γραφ. 3).

Άλλες παροχές που σχετίζονται με την εργασία ατόμων με νοητική καθυστέρηση είναι η υποστήριξη από αρμόδιες υπηρεσίες και την πολιτεία γενικότερα. Η σημαντικότητα των παροχών αυτών αξιολογήθηκε επίσης, όπως φαίνεται στο γράφημα 4. Το 86% των ερωτηθέντων θεωρεί πολύ σημαντικό να υπάρχει υποστήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες, το 14% αρκετά σημαντικό ενώ το 1% καθόλου σημαντικό. Στο ερώτημα να υπάρχει μια υπηρεσία στην οποία να μπορούν να απευθύνονται για κάθε τους πρόβλημα οι εργοδότες απάντησαν ότι θεωρούν αυτό πολύ σημαντικό σε ποσοστό 82%. Το 18% αυτών απάντησε πως θεωρεί την ύπαρξη μια τέτοιας υπηρεσίας αρκετά σημαντική και το 3% καθόλου σημαντική. Το 63% από τους εργοδότες ανέφερε πως είναι πολύ σημαντικό να έχει παροχές από την κυβέρνηση και αρκετά σημαντικό το 31%. Το 6% ανέφερε πως δεν είναι σημαντικό να έχει παροχές από την κυβέρνηση. Όσο αφορά το να γνωρίζουν καλά την οικογένεια του ατόμου με νοητική καθυστέρηση οι εργοδότες δήλωσαν με ποσοστό 44% πως θεωρούν το παραπάνω πολύ σημαντικό, με ποσοστό 35% αρκετά σημαντικό και με ποσοστό 22% καθόλου σημαντικό. Τέλος το 11% των εργοδοτών θεωρεί πολύ σημαντικό να έχει το άτομο χαμηλότερες αποδοχές, το 33% αρκετά σημαντικό ενώ το 56% θεωρεί καθόλου σημαντικό να έχει χαμηλότερες αποδοχές.

Η προθυμία των ιδιοκτητών των επιχειρήσεων που επισκεφθήκαμε να συμμετέχουν σε ένα πρόγραμμα υποστηριζόμενης απασχόλησης του ΟΑΕΔ διατυπώνεται από τι άποψη έχουν, αν είναι θετική, με ή χωρίς προϋποθέσεις ή

αρνητική. Συγκεκριμένα, ένας στους πέντε (20,5%) εξέφρασαν θετική άποψη. Δύο στους τρεις (64,4%) δήλωσαν ότι ενδιαφέρονται, αλλά με προϋποθέσεις. Ενώ τέλος, ένα μικρότερο ποσοστό (15,1%) δεν επιθυμεί να συμμετάσχει σε ένα τέτοιο πρόγραμμα (πιν.22).

Τα προβλήματα που θα αντιμετώπιζε ένα άτομο με νοητική καθυστέρηση στη συγκεκριμένη επιχείρηση, σύμφωνα με την άποψη των εργοδοτών παρουσιάζονται στον πίνακα 23. Τα τρία σημαντικότερα φαίνεται να είναι ο κίνδυνος κάποιου ατυχήματος, η δύσκολη φύση της εργασίας και η πιθανή μη αποδοχή από τον πελάτη. Αναλυτικότερα το 56,4% των εργοδοτών πιστεύει πως το άτομο θα διέτρεχε κίνδυνο ατυχήματος καθώς και ότι θα αντιμετώπιζε δυσκολία με τη φύση της εργασίας. Το 53% πιστεύει ότι το άτομο θα αντιμετώπιζε πρόβλημα με την αποδοχή του από τους πελάτες και το 20,8% θεωρεί πρόβλημα την ανάγκη επιτήρησης του ατόμου. Το 20,1% δήλωσε πως θα υπήρχε πρόβλημα με τη συμπεριφορά του ατόμου ενώ μόλις οκτώ άτομα (5,4%) πιστεύουν ότι δεν θα αντιμετώπιζαν κανένα πρόβλημα.

Τελειώνοντας με την παρουσίαση των αποτελεσμάτων του ερωτηματολογίου, ρωτήσαμε για τα πλεονεκτήματα που πιθανόν να έχει η επιχείρηση από τη συμμετοχή σε ένα πρόγραμμα υποστηριζόμενης απασχόλησης για άτομα με νοητική καθυστέρηση. Δεκαπέντε άτομα (10%) πιστεύουν ότι η εταιρία τους δεν πρόκειται να έχει κανένα όφελος από τη συμμετοχή. Ποσοστό 34,9% πιστεύουν ότι θα έχουν κοινωνικά και συναισθηματικά οφέλη (επίσης 32,2% μόνο συναισθηματικά και 14,8% μόνο κοινωνικά). Μόλις δύο άτομα (1,3%) πιστεύουν ότι θα έχουν οικονομικά οφέλη, ενώ δέκα (6,7%) θα έχουν κοινωνικά και οικονομικά (πιν.24).

8.5 Συσχετίσεις εξαρτημένων μεταβλητών.

Κατά τους ελέγχους συσχέτισης θελήσαμε να εξετάσουμε πιθανή σχέση μεταξύ του επιπέδου γνώσεων και της στάσης των εργοδοτών για θέματα ατόμων με νοητική καθυστέρηση, καθώς και κάποιων ατομικών χαρακτηριστικών και εμπειριών. Πιο συγκεκριμένα, για το επίπεδο γνώσεων χρησιμοποιήθηκε η κατηγοριοποίηση των απαντήσεων στην πρώτη ερώτηση του Β μέρους, ενώ για τη στάση των εργοδοτών απέναντι στην προσφορά εργασίας σε άτομα με νοητική καθυστέρηση, βασιστήκαμε στην διάθεση για συμμετοχή σε προγράμματα της πολιτείας.

Σχετικά με τις γνώσεις γύρω από τα θέματα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση οι μεταβλητές που εξετάσαμε ήταν το φύλο, η ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση, οι διάφορες πηγές πληροφόρησης και η διάθεση για συμμετοχή σε προγράμματα υποστηριζόμενης επαγγελματικής αποκατάστασης (στάση). Αν και δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα για τις παραπάνω υποθέσεις, τα δεδομένα δείχνουν μεγάλο επίπεδο άγνοιας.

Οι συσχετίσεις που βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές σε σχέση με τη στάση των εργοδοτών είναι:

Όπως παρατηρούμε στον πίνακα συσχέτισης 1 ($p=0,003$), 21% αυτών που έχουν αρνητική στάση για να συμμετέχει η επιχείρηση τους σε πρόγραμμα του ΟΑΕΔ είναι απόφοιτοι γυμνασίου, ενώ τα αντίστοιχα ποσοστά για αυτούς που έχουν θετική στάση, με προϋποθέσεις και μη, είναι 17,8% και 7,1%. Αντίστροφη τάση ακολουθούν και τα ποσοστά των αποφοίτων λυκείου και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Δηλαδή, οι απόφοιτοι λυκείου που έχουν αρνητική άποψη αποτελούν το 36,8%, θετική το 57,1% και θετική άποψη με προϋποθέσεις το 48,9% και οι απόφοιτοι της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που έχουν αρνητική άποψη ανήκουν στο 21,1%, θετική άποψη στο 35,7% και θετική άποψη με προϋποθέσεις στο 32,2%. Το 10,5% των κατόχων

μεταπτυχιακού τίτλου έχουν αρνητική άποψη και κανένας από αυτούς δεν έχει θετική με ή χωρίς προϋποθέσεις.

Από το ποσοστό των εργοδοτών που γνωρίζει πολύ καλά τα προγράμματα του ΟΑΕΔ (2,8%), θετική άποψη έχουν 8,3% ενώ θετική άποψη με προϋποθέσεις το 1,4%. Ταυτόχρονα, κανένας εργοδότης που να γνωρίζει πολύ καλά τα προγράμματα δεν είχε αρνητική στάση (πίν.συσχ. 2) ($p=0,048$). Το 50% των εργοδοτών που υποστηρίζουν ότι γνωρίζουν αρκετά καλά τα προγράμματα έχουν αρνητική άποψη ενώ θετική άποψη χωρίς και με προϋποθέσεις έχουν αντίστοιχα το 79,2% και το 73,9%. Οι εργοδότες που δεν γνωρίζουν καθόλου τα προγράμματα έχουν οι μισοί από αυτούς (50%) αρνητική άποψη ενώ θετική έχει μόνο το 12,5% και θετική με προϋποθέσεις το 24,6%.

Η επόμενη συσχέτιση, όπως από τον πίνακα συσχετίσεων 3 ($p=0,000$) φαίνεται, αφορά την επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση και τη στάση των εργοδοτών να συμμετάσχουν σε ένα πρόγραμμα επαγγελματικής αποκατάστασης των ατόμων αυτών. Το ποσοστό των εργοδοτών που είχαν συχνή επαφή και έχουν θετική στάση (10,3%) είναι σχεδόν διπλάσιο από το μέσο συνολικό (5,6%). Επίσης, κανένας ερωτώμενος που είχε συχνή επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση δεν είχε αρνητική στάση. Εργοδότες που είχαν έρθει μερικές φορές σε επαφή με τα άτομα, είχαν θετική άποψη με προϋποθέσεις σε ποσοστό 79,6%, θετική άποψη 41,4% ενώ αρνητική άποψη 51,4%. Το ποσοστό 48,3% αποτελείται από τους εργοδότες με θετική άποψη που δεν είχαν καθόλου επαφή και το 15,1% θετική άποψη με προϋποθέσεις. Τέλος οι εργοδότες που δεν είχαν καθόλου επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση είχαν αρνητική άποψη σε ποσοστό 45,5%.

Οι πηγές ενημέρωσης που μπορούν να χαρακτηριστούν ως περισσότερο έγκυρες και εξειδικευμένες για θέματα γύρω από άτομα με νοητική καθυστέρηση είναι : α. δημόσια υπηρεσία ($\chi^2=9,720$, $p=0,008$), β. εφημερίδες ($\chi^2=17,464$, $p=0,000$), και γ. διαδίκτυο ($\chi^2=6,720$, $p=0,035$). Αυτές συσχετίθηκαν με την στάση των εργοδοτών για την συμμετοχή τους σε πρόγραμμα ΟΑΕΔ και διεξήχθησαν τα εξής αποτελέσματα :

Από τον πίνακα Συσχετίσεων 4 παρατηρούμε ότι η πληροφόρηση από μια δημόσια υπηρεσία έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία θετικής στάσης απέναντι στα προγράμματα υποστηριζόμενης απασχόλησης. Εννέα στους δέκα (92%) εργοδότες που ενημερώθηκαν από μια δημόσια υπηρεσία έχουν θετική άποψη για τα προγράμματα αυτά και αρνητική μόλις το 8%.

Οι εφημερίδες, ως πηγή ενημέρωσης για θέματα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση έχουν, επίσης, θετική επιρροή στη στάση των εργοδοτών. Οι μισοί από τους ερωτώμενους (50%) που ενημερώθηκαν από άρθρα σε εφημερίδες διαμόρφωσαν θετική στάση, ενώ ένας στους τρεις (33,3%) ζητούν και κάποιες προϋποθέσεις και αρνητική έχει το 16,7% (πίν.συσχ. 5).

Τέλος, το διαδίκτυο φαίνεται να έχει τη μεγαλύτερη επίδραση στη στάση των εργοδοτών για τη συμμετοχή της επιχείρησής τους στα προγράμματα του ΟΑΕΔ. Το 53,8% αυτών που αναζήτησαν πληροφορίες στο διαδίκτυο έχουν θετική άποψη και το 38,5% θετική με προϋποθέσεις (πίν.συσχ. 6). Αρνητική άποψη έχει μόνο το 7,7%.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο Συζήτηση και συμπεράσματα.

9.1 Δυσκολίες της έρευνας.

Η έρευνα, όπως έχει ήδη αναφερθεί, πραγματοποιήθηκε σε εργοδότες Ανώνυμων Εταιριών του Ηρακλείου Κρήτης. Κατά την διάρκεια της μελέτης αυτής παρουσιάστηκαν κάποιες δυσκολίες.

Αρχικά, οι προηγούμενες έρευνες για την συμπλήρωση του ερωτηματολογίου χρησιμοποίησαν στοιχεία από τον ΟΑΕΔ. Όταν απευθυνθήκαμε εμείς στο ΟΑΕΔ δεν μας έδωσαν ονόματα και διευθύνσεις εργοδοτών, όπως είχαν κάνει παλιότερα. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να μην έχουμε πρόσβαση σε εργοδότες για να κάνουμε την έρευνά μας. Προκειμένου να βρεθεί ο πληθυσμός που χρειαζόμασταν για την έρευνα απευθυνθήκαμε στο Εμπορικό Επιμελητήριο Ηρακλείου και προμηθευτήκαμε λίστα με εγγεγραμμένες Ανώνυμες Εταιρίες.

Άλλη μια δυσκολία που αντιμετωπίσαμε ήταν ότι οι εργοδότες δεν ήθελαν να συμπληρώσουν το ερωτηματολόγιο. Για να ξεπεραστεί αυτή η δυσκολία τους εξηγήσαμε τους λόγους που κάνουμε την έρευνα, τονίσαμε ότι το ερωτηματολόγιο είναι ανώνυμο και ότι σε καμιά περίπτωση δεν θα εκτεθούν οι ίδιοι και οι επιχειρήσεις τους. Μετά από αυτήν την συζήτηση πολύ λίγοι ήταν εργοδότες που επικαλέστηκαν φόρτο εργασίας και δεν δέχτηκαν να το συμπληρώσουν. Σε αυτές τις περιπτώσεις απευθυνθήκαμε σε άλλη εταιρία που στην λίστα των εργοδοτών από το Εμπορικό Επιμελητήριο ήταν η αμέσως επόμενη.

Επίσης, η μετακίνησή μας κατά την διάρκεια της έρευνας αποτέλεσε πρόβλημα. Υπήρχαν εταιρίες που βρισκόντουσαν εκτός του Ηρακλείου, π.χ. Βιομηχανική περιοχή, Χερσόνησος κ. α. Η συγκεκριμένη δυσκολία δεν μπορούσε να λυθεί με κάποιο τρόπο αλλά αποτέλεσμα της ήταν να καθυστερήσει η ολοκλήρωση της έρευνας κάποιες μέρες, γιατί αντί σε μια μέρα να συμπληρώσουμε περίπου 7-8 ερωτηματολόγια, συμπληρώναμε έως 3 στις μακρινές αποστάσεις.

Ακόμα δυσκολίες αντιμετωπίσαμε κατά την διάρκεια της έρευνας όταν οι εργοδότες δεν ήθελαν ή δεν μπορούσαν να συμπληρώσουν κάποιες ερωτήσεις. Τα πιο συχνά ερωτήματα που δεν απαντιόντουσαν ήταν οι ανοιχτές ερωτήσεις, όπως τι είναι νοητική καθυστέρηση. Μια τέτοια δυσκολία δεν μπόρεσε να ξεπεραστεί μια και δεν μπορούσαμε να παρέμβουμε στην συμπλήρωση του ερωτηματολογίου γιατί σκοπός μας δεν ήταν να καθοδηγήσουμε τις απαντήσεις των ερωτηθέντων αλλά να καταγράψουμε την προσωπική τους στάση, γνώση και ενημέρωση.

Τελικά, τα 150 ερωτηματολόγια συμπληρώθηκαν στο διάστημα ενάμιση μηνός παρ' όλες τις δυσκολίες. Τα αποτελέσματα βρέθηκαν να είναι έγκυρα και στατιστικά σημαντικά οπότε προχωρήσαμε στην διεξαγωγή συμπερασμάτων και στατιστικών αναλύσεων.

9.2 Συζήτηση.

Από το πρώτο μέρος του ερωτηματολογίου συμπεραίνουμε ότι κατά κύριο λόγο οι επιχειρήσεις του νομού διοικούνται κυρίως από άντρες με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Πρόκειται για επιχειρήσεις οι οποίες ως επί των πλείστον απασχολούν μικρό αριθμό εργαζομένων. Στην έρευνά μας δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικά στοιχεία που να δείχνουν ότι το μέγεθος των επιχειρήσεων παίζει ρόλο στην αποδοχή των ατόμων με νοητική καθυστέρηση. Ο Hartlage⁴³ έβγαλε στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα μέσα από την έρευνά του σύμφωνα με τα οποία οι μικρότερες επιχειρήσεις αποδέχονται περισσότερο αυτά τα άτομα.

Μόλις οκτώ ερωτηθέντες μας είπαν ότι είχαν κατά το παρελθόν κάποιο άτομο με νοητική καθυστέρηση στην εργασία τους και μόνο σε δύο περιπτώσεις το άτομο αυτό είχε προσληφθεί μέσα από κάποιο πρόγραμμα της πολιτείας (μέσω ΟΑΕΔ). Το ποσοστό αυτό έρχεται σε αντίθεση με τη θεωρία της υποστηριζόμενης απασχόλησης και συγκεκριμένα με το σχέδιο δράσης του ΟΑΕΔ σχετικά με την υποστηριζόμενη εργασία. Το ίδιο φαίνεται να έχει βγει και στην έρευνα των Σεβρισαριανό, Γιγουρτάκη και Hegarty το 1999, στην οποία από τους 121 εργοδότες μόνο το 15% είχαν κάποτε στην επιχείρησή τους έναν εργαζόμενο με νοητική καθυστέρηση. Παρ' όλα αυτά, ο ΟΑΕΔ αναφέρει την ύπαρξη υπηρεσίας επαγγελματικού προσανατολισμού τα μέλη της οποίας έρχονται σε επαφή με διάφορους εργοδότες, τους ενημερώνουν πλήρως για την ύπαρξη και τη λειτουργία του προγράμματος, τους ευαισθητοποιούν και τους εξηγούν αναλυτικά τις ικανότητες και τις ανάγκες των ατόμων με νοητική καθυστέρηση και τους πληροφορούν για τις παροχές και την υποστήριξη που θα έχουν από την υπηρεσία σε περίπτωση που δεχθούν να ενταχθούν στο πρόγραμμα.

Το δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου αφορά στις γνώσεις των εργοδοτών σχετικά με τα άτομα με νοητική καθυστέρηση. Το γεγονός ότι οι μισοί από τους εργοδότες έχουν άγνοια στο τι είναι η νοητική καθυστέρηση δείχνει την έλλειψη γνώσης μέσα από εκπαίδευση, από προσωπική αναζήτηση ή και από την επαφή τους με άτομα με νοητική καθυστέρηση. Παρ' όλο που το 66,2% ανέφερε ότι έχει επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση μερικές φορές και 7,4% δήλωσαν ότι είχαν συχνή επαφή φαίνεται πως δεν μπόρεσαν να απαντήσουν σωστά ή καθόλου το τι πιστεύουν ότι είναι νοητική καθυστέρηση. Ίσως είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σύμφωνα με την θεωρία της ειδικής αγωγής, της εκπαιδευτικής και επαγγελματικής κατάρτισης και των νόμων που γενικότερα ισχύουν στην Ελλάδα, προβλέπεται η ενημέρωση, στήριξη και εκπαίδευση ειδικών καταρτιζόμενων εκπαιδευτικών και των οικογενειών που τους αφορά το θέμα της νοητικής καθυστέρησης αλλά δεν προβλέπεται η ενημέρωση και η μεταβίβαση γνώσης του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Μέσα από την έρευνα, λοιπόν, συμπεραίνουμε ότι παρ' όλο κάποιιοι εργοδότες είχαν επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση δεν γνωρίζουν να απαντήσουν τι είναι νοητική καθυστέρηση. Από αυτό διαφαίνεται ξεκάθαρα η ανάγκη των πολιτών για σωστή και πλήρης ενημέρωση από το κράτος.

Το τρίτο μέρος του ερωτηματολογίου αφορά στη γνώση των προγραμμάτων της πολιτείας για άτομα με νοητική καθυστέρηση. Οι περισσότεροι από τους εργοδότες δήλωσαν ότι γνωρίζουν αρκετά καλά τα κυβερνητικά υποστηρικτικά προγράμματα, όπως αυτά του ΟΑΕΔ και κάποια από ιδρύματα (Άγιος Σπυρίδωνας, Ζωοδόχος κ.ά.). Αυτό σημαίνει ότι παρ' όλο που, όπως προαναφέρθηκε, δεν

⁴³ Σεβρισαριανός Μάριος, Γιγουρτάκη Φιλοθέη, John R. Hegarty, 1999. Απόψεις εργοδοτών της πόλεως του Ηρακλείου για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, Κοινωνική Εργασία, τεύχος 56, σελ. 192-205.

συμμετείχαν αρκετοί σε ένα τέτοιο πρόγραμμα και παρ' όλο που οι περισσότεροι έχουν άγνοια για το θέμα της νοητικής καθυστέρησης, εντούτοις οι περισσότεροι γνωρίζουν ότι υπάρχουν κάποια προγράμματα που αποσκοπούν στην επαγγελματική απασχόληση αυτών των ατόμων. Σημαντικό ακόμα, είναι ότι στην έρευνα των Σεβρισαριανό, Γιγουρτάκη και Hegarty που έγινε το 1999 το 62% του δείγματος γνώριζε ότι υπήρχε τέτοια προγράμματα αλλά μόνο έξι από αυτούς μπορούσαν να δώσουν λεπτομέρειες. Άρα, είναι πολύ πιθανό ένας από τους λόγους που δεν συμμετείχαν σε τέτοιο πρόγραμμα να είναι ότι δεν γνώριζαν λεπτομέρειες γύρω από αυτό αλλά ήξεραν μόνο την ύπαρξή του.

Από τις πηγές πληροφόρησης γύρω από τα υποστηρικτικά προγράμματα της πολιτείας η τηλεόραση έχει το μεγαλύτερο ποσοστό, ακολουθεί η δημόσια υπηρεσία, ενώ το λιγότερο ποσοστό έχει το διαδίκτυο. Τα ποσοστά αυτά πέφτουν σε αντίφαση σε σχέση με τους σκοπούς και στόχους των προγραμμάτων των υπηρεσιών που ασχολούνται με την επαγγελματική αποκατάσταση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση⁴⁴. Αυτό μπορεί να αποτελέσει άλλον έναν παράγοντα για το ότι δεν συμμετείχαν σε πρόγραμμα του ΟΑΕΔ γιατί δεν μπορούμε να ξέρουμε ποια ακριβώς είναι η ενημέρωσή τους. Η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των εργοδοτών παίζουν σημαντικό και καθοριστικό ρόλο στην σωστή διεξαγωγή των προγραμμάτων αυτών και για το λόγο αυτό θα έπρεπε να παρουσιάσουν το υψηλότερο ποσοστό στις πηγές πληροφόρησης οι δημόσιες υπηρεσίες και όχι η τηλεόραση, μέσο μαζικής ενημέρωσης με αμφισβητούμενη εγκυρότητα.

Το τελευταίο μέρος του ερωτηματολογίου, εξετάζει τις απόψεις και τη στάση των εργοδοτών απέναντι στην εργασία και τις ικανότητες των ατόμων με νοητική καθυστέρηση. Η πιο σημαντική δεξιότητα που φαίνεται να υπερισχύει είναι να μην είναι επιθετικός και ακολουθούν να έχει θέληση, να έχει καλές σχέσεις με το συνεργάτες του και να μπορεί να μαθαίνει νέες δεξιότητες, ενώ καθόλου σημαντικό θεωρείται η συμμετοχή σε απεργίες. Αυτά τα στοιχεία μας δείχνουν πόσο σημαντική θεωρείται η εκπαιδευτική, επαγγελματική και κοινωνική αποκατάσταση του ατόμου. Σε αυτό έρχεται να συμφωνήσουν οι στόχοι της ειδικής αγωγής, δηλαδή η ανάπτυξη της προσωπικότητας, η βελτίωση των δεξιοτήτων, η επαγγελματική κατάρτιση και η ισότιμη κοινωνική εξέλιξη.⁴⁵ Επίσης τα ίδια αποτελέσματα προκύπτουν και μέσε από την έρευνα των Σεβρισαριανό, Γιγουρτάκη, Hegarty, σύμφωνα με την οποία τα πιο σημαντικά χαρακτηριστικά βρέθηκαν να είναι η καλή συμπεριφορά, η προθυμία να εργαστεί και οι καλές συνεργασίες με συναδέλφους. Έτσι προκύπτει ότι οι εργοδότες μπορεί να μην είναι καλά πληροφορημένοι για τα προγράμματα όμως είναι διαθετημένοι να δώσουν εργασία σε ένα άτομο με νοητική καθυστέρηση εφ' όσον διαθέτει τα παραπάνω χαρακτηριστικά. Το παραπάνω συμπέρασμα υπογραμμίζει για μια ακόμη φορά την αναγκαιότητα της ειδικής αγωγής αλλά και την ανάγκη για πληροφόρηση του κοινωνικού συνόλου σε σχέση με τα άτομα με νοητική καθυστέρηση (χαρακτηριστικά, μειονεκτήματα, πλεονεκτήματα, δεξιότητες).

Άλλες παροχές που σχετίζονται με την εργασία ατόμων με νοητική καθυστέρηση είναι η υποστήριξη από αρμόδιες υπηρεσίες και την πολιτεία γενικότερα. Η σημαντικότητα των παροχών φαίνεται από το ότι η πλειοψηφία των ερωτηθέντων θεωρεί πολύ σημαντικό να υπάρχει υποστήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες, έπειτα να υπάρχει μια υπηρεσία που να μπορεί να απευθύνεται για κάθε πρόβλημα και να έχει παροχές από την κυβέρνηση. Η υποστηριζόμενη απασχόληση

⁴⁴ Κανονισμός λειτουργίας προγραμμάτων ΟΑΕΔ.

⁴⁵ Πολυχρονοπούλου Στ., Παιδιά και έφηβοι με ειδικές ανάγκες και δυνατότητες, εκδ. Άτροπος, Αθήνα 2001.

μέσα στο σχέδιο δράσης της⁴⁶ τονίζει το πόσο καθοριστικό ρόλο παίζει η υποστήριξη και ενθάρρυνση των εργοδοτών και των ατόμων με νοητική καθυστέρηση πράγμα που επιβεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα της έρευνας μας.

Τελικά, οι ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων που είναι πρόθυμοι να συμμετέχουν σε ένα πρόγραμμα υποστηριζόμενης απασχόλησης του ΟΑΕΔ είναι ένας στους πέντε και δύο στους τρεις που δήλωσαν ότι ενδιαφέρονται, αλλά με προϋποθέσεις. Από τα παραπάνω βλέπουμε πως αρκετοί από τους εργοδότες είναι πρόθυμοι να απασχολήσουν στην επιχείρησή τους ένα άτομο με νοητική καθυστέρηση αρκεί όμως να υπάρχουν κάποιες προϋποθέσεις. Η βασικότερη είναι η ύπαρξη μια υπηρεσίας που θα τους υποστηρίζει και στην οποία θα μπορούν να απευθύνονται όταν αντιμετωπίζουν κάποια δυσκολία. Και στην έρευνα των Σεβρισαριανό, Γιγουρτάκη, Hegarty εμφανίζεται η σπουδαιότητα ύπαρξης μιας υποστηρικτικής κοινωνικής υπηρεσίας. Ο ΟΑΕΔ στο πρόγραμμα του αναφέρει την ύπαρξη κοινωνικής υπηρεσίας η οποία θα έρχεται σε επαφή με τους εργοδότες για την ενημέρωση και υποστήριξη τους. Άρα, εκτός από την ανάγκη σωστής ενημέρωσης, προκύπτει και η ανάγκη συνεργασίας των εργοδοτών με τους φορείς που εφαρμόζουν τα προγράμματα επαγγελματικής αποκατάστασης ατόμων με νοητική καθυστέρηση.

Στην διαμόρφωση της στάσης τους σημαντικό ρόλο παίζουν τα προβλήματα που θα μπορούσε να αντιμετωπίσει ένα άτομο με νοητική καθυστέρηση στη συγκεκριμένη επιχείρηση. Τα τρία σημαντικότερα φαίνεται να είναι ο κίνδυνος κάποιου ατυχήματος, η δύσκολη φύση της εργασίας και η πιθανή μη αποδοχή από τον πελάτη. Από τα παραπάνω διαφαίνεται ακόμη μια φορά η άγνοια των εργοδοτών για το θέμα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση, καθώς τα άτομα αυτά είναι εκπαιδευσιμα και δεν συνυπάρχει απαραίτητα κάποια σωματική αναπηρία π. χ. αστάθεια, η οποία θα ήταν σίγουρο ότι θα προκαλούσε ένα ατύχημα. Ακόμα, η μη αποδοχή από τον πελάτη υπονοεί και την προκατάληψη που υπάρχει για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση, αφού φαίνεται να δημιουργείτε το πρόβλημα για το πώς το άτομο θα αντιμετωπίσει τον πελάτη και ο πελάτης θα δεχτεί το άτομο αυτό.

Πάντως, παρ' όλο το γεγονός ότι το ποσοστό που τελικά απασχολεί αυτά τα άτομα είναι πολύ μικρό, μεγάλο ποσοστό των εργοδοτών πιστεύουν ότι θα έχουν κοινωνικά και συναισθηματικά οφέλη και μόνο δύο άτομα πιστεύουν ότι θα έχουν οικονομικά οφέλη. Και εδώ φαίνεται πως δεν γνωρίζουν το πρόγραμμα καθώς το άτομο με νοητική καθυστέρηση δεν πληρώνεται από τον ίδιο τον εργοδότη αλλά ο ΟΑΕΔ χρηματοδοτεί την επιχείρηση. Ουσιαστικά δηλαδή το άτομο πληρώνεται από τον ΟΑΕΔ και η επιχείρηση συνεπώς δεν επιβαρύνεται οικονομικά, αντιθέτως ωφελείτε. Ίσως αν οι εργοδότες το γνώριζαν αυτό, να αποτελούσε για κάποιους ένα κίνητρο να συμμετέχουν στο πρόγραμμα υποστηριζόμενης απασχόλησης. Επίσης το γεγονός ότι οι περισσότεροι εργοδότες θα έπαιρναν στην επιχείρησή τους ένα άτομο με νοητική καθυστέρηση για κοινωνικά- συναισθηματικά οφέλη δείχνει άγνοια για τις ικανότητες που μπορεί να έχουν αυτά τα άτομα και την ύπαρξη ακόμα και στην εποχή μας συμπεριφορών που διέπονται από οίκτο και προκαταλήψεις του παρελθόντος. Κάνουν δηλαδή μια «καλή πράξη» και δεν αντιμετωπίζουν σαν ισότιμο μέλος τον συγκεκριμένο εργαζόμενο.

---

⁴⁶ Βάσω Αρμπουνιώτη, Υποστηριζόμενη απασχόληση: Μια μέθοδος εργασιακής ένταξης για άτομα με νοητική υστέρηση, Εστία Ειδικής Επαγγελματικής Αγωγής, Ιούνιος 2003.

Σύμφωνα με τις συσχετίσεις των εξαρτημένων μεταβλητών έχουμε τα εξής αποτελέσματα :

Σχετικά με τις γνώσεις γύρω από τα θέματα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση οι μεταβλητές που εξετάσαμε ήταν το φύλο, η ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο, η επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση, οι διάφορες πηγές πληροφόρησης και η διάθεση για συμμετοχή σε προγράμματα υποστηριζόμενης επαγγελματικής αποκατάστασης (στάση). Αν και δεν βρέθηκαν στατιστικά σημαντικά αποτελέσματα για τις παραπάνω υποθέσεις, τα δεδομένα δείχνουν μεγάλο επίπεδο άγνοιας.

Οι συσχετίσεις που βρέθηκαν στατιστικά σημαντικές σε σχέση με τη στάση των εργοδοτών είναι:

- *Το εκπαιδευτικό επίπεδο με το ενδιαφέρον για συμμετοχή σε πρόγραμμα υποστηριζόμενης εργασίας.* Τα αποτελέσματα από αυτήν την συσχέτιση μας δείχνουν ότι το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο παίζει ρόλο στην άποψη των εργοδοτών για το αν θα ήθελαν να προσλάβουν άτομο με νοητική καθυστέρηση, δηλαδή οι περισσότεροι από τους εργοδότες που είχαν χαμηλό μορφωτικό επίπεδο δεν έδειξαν ενδιαφέρον να συμμετάσχουν σε ένα πρόγραμμα υποστηριζόμενης απασχόλησης σε αντίθεση με εκείνους που είχαν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο. Το παραπάνω τεκμηριώνεται από το ότι απόφοιτοι λυκείου που έχουν θετική άποψη χωρίς προϋποθέσεις είναι οι περισσότεροι, μετά ακολουθούν εκείνοι με θετική με προϋποθέσεις, ενώ αρνητική στάση έχουν οι λιγότεροι. Το μορφωτικό επίπεδο παίζει λοιπόν πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της άποψης τους, μιας και διαμορφώνει την προσωπικότητα του ανθρώπου και οδηγεί στην δημιουργία στάσεων και απόψεων που επηρεάζουν τόσο την προσωπική του ζωή όσο και την επαγγελματική. Η εκπαίδευση των ατόμων, τόσο με νοητική καθυστέρηση όσο και των ατόμων που θεωρούνται υγιείς, είναι καθοριστική για την επαγγελματική τους κατάρτιση και για την εξάλειψη στερεοτύπων και προκαταλήψεων και αυτό το γεγονός θα πρέπει να ληφθεί σοβαρά υπ' όψιν από την πολιτεία.

- *Η καλή γνώση των προγραμμάτων με το ενδιαφέρον για συμμετοχή σε προγράμματα υποστηριζόμενης εργασίας.* Οι περισσότεροι εργοδότες που γνωρίζουν πολύ καλά τα προγράμματα έχουν θετική άποψη χωρίς και με προϋποθέσεις. Κανείς από τους εργοδότες, που να γνωρίζει πολύ καλά τα προγράμματα δεν είχε αρνητική στάση. Συνολικά, οι εργοδότες που βλέπουν θετικά την πιθανότητα να συμμετάσχει η επιχείρησή τους σε κάποιο πρόγραμμα του ΟΑΕΔ, γνωρίζουν πολύ ή αρκετά καλά τα προγράμματα αυτά. Συνεπώς, συμπεραίνουμε ότι η καλή γνώση των προγραμμάτων επηρεάζει σε σημαντικό βαθμό τη συμμετοχή των εργοδοτών σε προγράμματα υποστηριζόμενης εργασίας. Η καλή γνώση των προγραμμάτων σημαίνει ότι αυτοί οι εργοδότες είναι ενημερωμένοι για τη στήριξη και τις παροχές που θα έχουν από τις αρμόδιες υπηρεσίες και ότι θα μπορούν να απευθυνθούν σε αυτές σε περίπτωση που αντιμετωπίσουν κάποια δυσκολία στη συνεργασία τους με αυτά τα άτομα. Η θεωρία της υποστηριζόμενης εργασίας έρχεται να συμφωνήσει με την ανάγκη αυτή των εργοδοτών, αφού μέσα στην δημιουργία τέτοιων προγραμμάτων πρέπει να στηρίζονται τόσο τα άτομα όσο και ο εργοδότης.⁴⁷

- *Η επαφή με τα άτομα με νοητική καθυστέρηση με το ενδιαφέρον για τη συμμετοχή σε προγράμματα υποστηριζόμενης εργασίας.* Διαπιστώνουμε από την συσχέτιση που έγινε ότι η επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση επηρεάζει σημαντικά την στάση των εργοδοτών σχετικά με τη συμμετοχή τους σε ένα πρόγραμμα επαγγελματικής

⁴⁷ Βάσω Αρμπουνιώτη, Υποστηριζόμενη απασχόληση: Μια μέθοδος εργασιακής ένταξης για άτομα με νοητική υστέρηση, Εστία Ειδικής Επαγγελματικής Αγωγής, Ιούνιος 2003.

αποκατάστασης των ατόμων αυτών. Σύμφωνα με το 1^ο κεφάλαιο της εργασίας αυτής, διαπιστώνεται όντως ότι η επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση μπορεί να βοηθήσει στην δημιουργία θετικής άποψης και κατάρρευση κάποιων μύθων που επικρατούν, σε μικρές κοινωνίες ιδιαίτερα, που θέλουν το άτομο με νοητική καθυστέρηση «ανίκανο» να αντεπεξέλθει σε οποιαδήποτε επαγγελματική δραστηριότητα. Η επαφή μπορεί να μην οδηγεί σε καλή γνώση για το τι είναι νοητική καθυστέρηση αλλά μπορεί να αποτελέσει σημαντικό παράγοντα ευαισθητοποίησης και θετικής στάσης για συμμετοχή σε προγράμματα σαν του ΟΑΕΔ.

- *Ενημέρωση από τη Δημόσια υπηρεσία, εφημερίδες και το Διαδίκτυο με το ενδιαφέρον για τη συμμετοχή σε προγράμματα υποστηριζόμενης εργασίας.* Οι τρεις παραπάνω πηγές ενημέρωσης μπορούν να χαρακτηριστούν ως περισσότερο έγκυρες και εξειδικευμένες για θέματα γύρω από άτομα με νοητική καθυστέρηση. Είναι σαφές ότι η αναζήτηση πληροφοριών μέσω μιας αρμόδιας δημόσιας υπηρεσίας ή του διαδικτύου δηλώνουν μεγαλύτερο ενδιαφέρον από τη μεριά του εργοδότη και όχι από τις αρμόδιες υπηρεσίες που η ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των εργοδοτών είναι ένας από τους σημαντικούς τους στόχους.⁴⁸ Έτσι, μέσα από τα αποτελέσματα της έρευνας παρατηρούμε ότι η πληροφόρηση από μια δημόσια υπηρεσία έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία θετικής στάσης απέναντι στα προγράμματα και ότι εννιά στους δέκα εργοδότες που ενημερώθηκαν από μια δημόσια υπηρεσία έχουν θετική άποψη για τα προγράμματα αυτά. Επίσης οι εφημερίδες, ως πηγή ενημέρωσης, έχουν θετική επιρροή στη στάση των εργοδοτών. Οι μισοί από τους ερωτηθέντες που ενημερώθηκαν από άρθρα σε εφημερίδες διαμόρφωσαν ακόμα θετική στάση. Τέλος, το διαδίκτυο φαίνεται να έχει τη μεγαλύτερη επίδραση στη στάση των εργοδοτών για τη συμμετοχή της επιχείρησής τους στα προγράμματα του ΟΑΕΔ. Το γεγονός πάντως ότι οι ίδιοι εργοδότες προλαβαίνουν τις υπηρεσίες, αφού οι περισσότεροι τελικά έχουν ενημερωθεί από εφημερίδες και διαδίκτυο κι όχι από υπηρεσίες, δείχνει ότι είναι πολύ πιθανόν ο τρόπος που πραγματοποιούνται οι ανάλογες ενημερώσεις δεν καλύπτει τους εργοδότες και δεν καταφέρνει τελικά επαρκώς να στηρίζει την κοινωνική και επαγγελματική ενσωμάτωση των ατόμων με νοητική καθυστέρηση.

Η ερευνητική υπόθεση, δηλαδή οι στάσεις των εργοδοτών για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση σχετίζεται θετικά όταν προϋπάρχει συνεργασία, επαληθεύεται μέσα από τα αποτελέσματα της έρευνας. Δηλαδή, η συνεργασία των εργοδοτών με τις Κοινωνικές Υπηρεσίες είναι καθοριστική για την ενημέρωση, γνώση, ευαισθητοποίηση και συμμετοχή στα προγράμματα που υπάρχουν για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση. Επίσης, με τα αποτελέσματα συμφωνεί και το θεωρητικό μέρος της πτυχιακής εργασίας, το οποίο γνωρίζοντας την σημαντικότητα της συνεργασίας αυτής τονίζει στον τρόπο διεξαγωγής των προγραμμάτων την ύπαρξη αυτής της συνεργασίας και της υποστήριξης των εργοδοτών και των ατόμων με νοητική καθυστέρηση (πρόγραμμα ΟΑΕΔ, υποστηριζόμενη απασχόληση). Από τις έρευνες που έχουν γίνει γύρω από το θέμα (Δέσποινα Αρώνη, John R. Hegarty, 'Οι στάσεις των εργοδοτών του Νομού Ηρακλείου απέναντι στα άτομα με νοητική στέρωση', 1997, και Μάριος Σεβρισαριανός, Φιλοθέη Γιγουρτάκη, John R. Hegarty, 'Απόψεις εργοδοτών της πόλεως του Ηρακλείου για τα άτομα με ειδικές ανάγκες', 1999) υπάρχουν αρκετά σημεία που επαληθεύονται, όπως ότι οι περισσότεροι εργοδότες εκφράζουν θετική στάση για την συμμετοχή τους σε ένα τέτοιο πρόγραμμα και θεωρούν σημαντική την καλή συμπεριφορά, να μην είναι επιθετικός, να έχει θέληση για εργασία και καλές σχέσεις με τους άλλους εργαζόμενους. Συγκεκριμένα στην έρευνα που πραγματοποιήσαμε το 88% δήλωσε ότι θεωρεί σημαντικό να μην

⁴⁸ Κανονισμός λειτουργίας προγραμμάτων ΟΑΕΔ.

είναι επιθετικός, το 76% να έχει θέληση για εργασία και το 69% να έχει καλές σχέσεις με τους συναδέλφους του. Στην έρευνα του 1999 το 80% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι θεωρεί σημαντικό να μην είναι επιθετικός, το 72% να έχει θέληση για εργασία και το 51% να έχει καλές σχέσεις με τους συναδέλφους του. Και ότι τον πιο σημαντικό παράγοντα όλοι θεωρούν την υποστήριξη από κοινωνικές υπηρεσίες. Στην έρευνα που πραγματοποιήσαμε το 86 % των εργοδοτών δήλωσαν ότι θα ήθελαν την ύπαρξη μιας υποστηρικτικής κοινωνικής υπηρεσίας προκειμένου να συμμετάσχουν σε ένα πρόγραμμα και στην έρευνα του 1999 το δήλωσαν το 80% των ερωτηθέντων.

9.3 Συμπεράσματα.

Η Ελλάδα έχει επικυρώσει και υπογράψει τις κυριότερες διεθνείς συμβάσεις που αφορούν στα ανθρώπινα δικαιώματα, και ειδικότερα στα δικαιώματα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση. Επιπλέον, τα άτομα με αναπηρία, συμπεριλαμβανομένων εκείνων με νοητική καθυστέρηση, προστατεύονται μαζί με τον υπόλοιπο πληθυσμό με στόχο την ισότιμη μεταχείριση τους και την ισότητα των ευκαιριών τους στην εκπαίδευση, την εργασία και τις υπηρεσίες υγείας και κοινωνικής πρόνοιας. Ωστόσο, στην πράξη, οι θεσμοθετημένες νομικά πρωτοβουλίες δεν εφαρμόζονται ικανοποιητικά στο σύνολο τους, ώστε να καλύπτουν τις ανάγκες αυτών των ατόμων και των οικογενειών τους.

Μέσα από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε προκύπτουν διάφορα ζητήματα. Δύο από τα πιο σημαντικά είναι κατ' αρχήν ότι οι μισοί εργοδότες Ηρακλείου, από τους οποίους έγινε η έρευνα, έχουν άγνοια στο τι είναι νοητική καθυστέρηση και αρκετά χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (απόφοιτοι γυμνασίου 48,9%). Δεύτερον, ότι σημαντικό ρόλο στην στάση των εργοδοτών παίζει η ύπαρξη υποστηρικτικών προγραμμάτων και η συνεχής στήριξη και επαφή. Η ενημέρωση όμως που οι ίδιοι έχουν λάβει είναι μάλλον μικρή σε σχέση με τις ανάγκες και αυτό μας φέρνει στο αποτέλεσμα οι εργοδότες να έχουν γενικά μια θετική στάση να προσλάβουν άτομο με νοητική καθυστέρηση, αλλά στην ουσία μόνο 8 από τους 150 να έχουν τώρα ή στο παρελθόν στην εργασία τους τέτοιο άτομο.

Τέλος, πολύ σημαντικό σε αυτήν την έρευνα είναι το γεγονός ότι, παρ' όλο που έχουν γίνει παρόμοιες έρευνες, είναι η μοναδική που πραγματοποιήθηκε έχοντας τόσο μεγάλο αριθμό πληθυσμού εργοδοτών στον νομό Ηρακλείου και ο οποίος αποτελούταν όχι μόνο από εργοδότες που είχαν άτομα με νοητική καθυστέρηση (όπως οι άλλες έρευνες) αλλά από ένα γενικότερο φάσμα επιχειρήσεων. Το αποτέλεσμα ήταν να εμφανιστούν στοιχεία που αφορούν την πραγματική και ευρύτερη εικόνα των στάσεων των εργοδοτών στο νομό και να έρθουν στην επιφάνεια οι ελλείψεις και οι δυσκολίες που τα άτομα αντιμετωπίζουν στην αγορά εργασίας.

9.4 Προτάσεις.

Μέσα από την πτυχιακή μας εργασία, λοιπόν, προκύπτουν κάποιες προτάσεις οι οποίες αφορούν τις δυσκολίες που υπάρχουν τόσο από την πλευρά των ατόμων όσο των εργοδοτών :

➤ Τα άτομα με νοητική καθυστέρηση έχουν συγκεκριμένες εκπαιδευτικές, γνωστικές, κοινωνικές, ψυχολογικές και ψυχιατρικές ανάγκες. Η αξιολόγηση, ο προσδιορισμός και η αποτελεσματική ικανοποίηση αυτών των αναγκών είναι σημαντικοί παράγοντες για την εκπαιδευτική, επαγγελματική και κοινωνική ενσωμάτωση. Ωστόσο, ένα σοβαρό εμπόδιο στην αξιολόγηση και κάλυψη των αναγκών των ατόμων με νοητική καθυστέρηση στην Ελλάδα φαίνεται να είναι η έλλειψη οργανωμένων, επίσημων στατιστικών δεδομένων σχετικά με τα κοινωνικά, δημογραφικά και άλλα χαρακτηριστικά τους, καθώς και τις υπηρεσίες που τους παρέχονται, γεγονός που διαπιστώσαμε ψάχνοντας βιβλιογραφία. Αυτή η έλλειψη επίσημων στατιστικών στοιχείων εμποδίζει την ανάπτυξη αποτελεσματικών προγραμμάτων και πολιτικών για τις ανάγκες των ατόμων με νοητική καθυστέρηση για αυτό και πρέπει να αντιμετωπισθεί αναλόγως.

➤ Πολύ σημαντικό ρόλο παίζει και η σωστή υποστήριξη και καθοδήγηση των εργοδοτών. Και σε αυτόν τον τομέα δυστυχώς διαπιστώνεται έλλειψη βιβλιογραφικών αναφορών και στατιστικών αποτελεσμάτων ώστε να μπορεί να δημιουργηθεί ένα πρόγραμμα που θα μπορεί να τους στηρίζει.

➤ Η σχετική έλλειψη επαρκών διαγνωστικών και υποστηρικτικών υπηρεσιών στις μεγαλύτερες πόλεις, καθώς και η παντελής έλλειψη αυτών σε ορισμένες επαρχιακές περιοχές της ηπειρωτικής και νησιωτικής Ελλάδας, έχει ως αποτέλεσμα την αδυναμία πρόσβασης μίας σημαντικής μερίδας του πληθυσμού σε αυτές τις υπηρεσίες. Η Ελλάδα πρέπει να αυξήσει τον αριθμό των κοινωνικών υπηρεσιών και να ιδρύσει κέντρα στις επαρχιακές περιοχές, όπως στην Κρήτη που για παράδειγμα υπάρχει μόνο ένα ΚΔΑΥ στο Ηράκλειο για όλους τους νομούς, ενισχύοντας τη δομή και το προσωπικό τους με εξειδικευμένους επιστήμονες, έτσι ώστε οι ανάγκες του πληθυσμού να καλύπτονται επαρκώς.

➤ Τα τελευταία χρόνια έχουν δημιουργηθεί ευκαιρίες για θέσεις εργασίας στην ελεύθερη αγορά για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση. Αυτό έγινε μέσα από την ανάπτυξη εθνικών και τοπικών προγραμμάτων με κρατικά και ευρωπαϊκά κίνητρα, μεταξύ άλλων προγράμματα για νέες θέσεις εργασίας και νέους ελεύθερους επαγγελματίες για να ανοίξουν τις δικές τους επιχειρήσεις, προγράμματα επιχορήγησης εργοδοτών για την πρόσληψη ατόμων με αναπηρίες καθώς και εκπαιδευτικά προγράμματα σε κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης(π.χ. ΟΑΕΔ). Αυτά τα προγράμματα δίνουν έμφαση στην επαγγελματική εκπαίδευση, στη σημαντικότητα των παρεμβάσεων σε εξατομικευμένο επίπεδο και στην εγκαθίδρυση υποστηρικτικών υπηρεσιών ανάλογα με τις ειδικές ανάγκες του πληθυσμού, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με νοητική καθυστέρηση. Ένας αρκετά μικρός αριθμός ατόμων με νοητική καθυστέρηση έχει ωφεληθεί από αυτά τα προγράμματα. Ωστόσο, επικρατεί η ανάγκη για τη δημιουργία ενός συστήματος ποσόστωσης ανάλογα με τον τύπο της αναπηρίας και, ειδικότερα, για τα άτομα με νοητική καθυστέρηση, έτσι ώστε να προαχθεί μια ισότιμη κατανομή των θέσεων εργασίας.

➤ Εμφανίζεται, ακόμα, η ανάγκη δημιουργίας και εφαρμογής ενός ειδικευμένου προγράμματος βασισμένου στην υποστηριζόμενη εργασία, το οποίο να αξιολογεί, καταρτίζει και συμβάλλει στην επαγγελματική αποκατάσταση για τα άτομα με

νοητική καθυστέρηση και το οποίο θα παρέχει συνεχής υποστήριξη έως ότου αυτή θεωρείται αναγκαία τόσο στα άτομα όσο και στους εργοδότες.

➤ Τέλος, η ενημέρωση αποτελεί πολύ σημαντικό παράγοντα για την πρόσληψη ατόμων με νοητική καθυστέρηση, όπως φάνηκε στην έρευνα που διεξήχθη για την πτυχιακή εργασία αυτή. Η σωστή και επαρκής ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των εργοδοτών μπορεί να αποτελέσει μέρος σε μια επιτυχής διεξαγωγή ενός προγράμματος επαγγελματικής αποκατάστασης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ:

- Αβραμίδου Μαρία, Δρόσου, Βαϊτσα, Κακαβα, Ελένη, Παπαδημητρίου, Μαρία, 1990. Νοσηλευτική παρέμβαση στο διανοητικά καθυστερημένο άτομο με ειδική αναφορά στο εκπαιδεύσιμο άτομο και στη θέση του κοινού απέναντι στα άτομα αυτά.
- Αγγελόπουλος-Σακαντάμης Ν., Ειδική αγωγή, βασικές αρχές και μέθοδοι, εκδόσεις Χριστοδουλίδη.
- Αλέρτα Βασιλική, Πανταζακά, Αθανασία, 1996. Νοητική υστέρηση: οικογένεια και προβληματισμοί. :μια βιβλιογραφική μελέτη.
- Αναγνώστου, Λεύτερης, Ζώνιου-Σιδέρη, AnstotzChristoph, 1994. Βασικές αρχές της παιδαγωγικής για τα νοητικά καθυστερημένα άτομα. (Ειδική αγωγή), Αθήνα.
- Ανδρικοπούλου Βασιλική, Αντωνοπούλου, Λουΐζα, Παπαδημητρίου, Παναγιώτα, Χαραλάμπους, Μαρία, 1990. Το παιχνίδι και η χρήση του στην αγωγή του νοητικά καθυστερημένου παιδιού (εκπαιδεύσιμου και ασκήσιμου).
- Αργυροπούλου Κατερίνα, Παπαδημητρίου, Θάνος, Ρουμελιώτη, Ιωάννα, Τρούσσα, Αδαμαντία, 1997. Θεωρία και πράξη των βασικών μεθόδων κοινωνικής εργασίας σε άτομα με νοητική ανεπάρκεια.
- Βασιλείου Εμμανουήλ Γ., 1998. Τα εκπαιδύσιμα νοητικά καθυστερημένα παιδιά και έφηβοι, (Ειδική αγωγή).
- Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 1999. Διαστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα, Κύρια θέματα και προσδιορισμός προτεραιοτήτων πολιτικής, Τόμος Α', Αθήνα.
- «Εταιρεία Στήριξης Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες Περιφέρειας Κρήτης», 1994. Ειδική αγωγή στην Ελλάδα. Ηράκλειο: Φιλανθρωπικό Σωματείο.
- Έκθεση παρακολούθησης, 2006. Τα δικαιώματα των Ατόμων με νοητική στέρηση : η πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην εργασία (Ελλάδα). Open Society Institute.
- Ζώνιου-Σιδέρη Α., 2004. Σύγχρονες ενταξιακές προσεγγίσεις. Τόμοι Α' και Β'. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ζώνιου – Σιδέρη, 2000. Άτομα με ειδικές ανάγκες και η ένταξή τους, Αθηνά.
- Ζώνιου – Σιδέρη, 1998. Οι ανάπηροι και η εκπαίδευσή τους :μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση της ένταξης, (Ειδική αγωγή), Αθήνα.

- Καΐλα Μαρία- Πολεμικός Νικήτας- Φιλίππου Γιώργος, 1994. Άτομα με ειδικές ανάγκες, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χ. Κατσουρίδου, 2002. Κοινωνική Εργασία με Ομάδες, Αθήνα : Έλλην.
- Κουκλογιάννου-Δορζιώτου, Εσθήρ, 1992. Αποκατάσταση ατόμων με ειδικές ανάγκες : (φυσική - κοινωνική - επαγγελματική), Αθήνα : +Βιβλιοπωλείο Φωτ. Κατσαρού.
- Κρασανάκης, Γεώργιος Ε., 1989. Παιδιά με νοητική ανεπάρκεια : Θεωρητική και εμπειρική προσέγγιση, Αθήνα.
- Κρουσταλάκης Γ., 1998. Παιδιά με ειδικές ανάγκες στην οικογένεια και το σχολείο – ψυχοπαιδαγωγική παρέμβαση, Γ' έκδοση, Αθήνα : εκδ. Ιδίου.
- Λούντζη Παρασκευή, Ρούμπου Μαρία, Στρατίκη-Παντζακα, Αθανασία, 1997. Εκπαίδευση και επαγγελματική αποκατάσταση νοητικά υστερούντων ατόμων.
- Μαδιανός Μ.Γ., Στεφανής Κ.Ν., 1997. Οδηγός υπηρεσιών ψυχικής υγείας, ψυχοκοινωνικής αποκατάστασης και υποστήριξης στην Ελλάδα, Αθήνα : Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας και Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Ψυχικής Υγιεινής.
- Μαΐνα Γαριφαλιά, Μικρόνη, Κωνσταντίνα, Μουζακίτης, Χρήστος, Τραχανέλη, Βικτορία, 1987. Ειδικά διανοητικά καθυστερημένο άτομο :ειδική αναφορά στο εκπαιδευσιμο.
- Μαρκοπούλου Χριστίνα, 2006. Η Κοινωνική Διάσταση της ειδικής αγωγής, ο ρόλος του κοινωνικού λειτουργού, Αθήνα : εκδόσεις Διάπλαση.
- Νιτσόπουλος Μηνάς, 1981. Ειδικά Πνευματικά Καθυστερημένα Άτομα, Θεσσαλονίκη, Παρατηρητή.
- Πανεπιστήμιο Αιγαίου Παιδαγωγικά τμήματα, 1997. «Άτομα με Ειδικές Ανάγκες», Τόμος Α', Αθήνα: εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα.
- Παντελιάδου Σουζάνα, Πατσιοδήμου Αντωνία, 2000. Στάσεις και απόψεις των εκπαιδευτικών για την επιμόρφωση στην ειδική αγωγή.
- Παρασκευόπουλος, Ιωάννης Ν., 1980. Νοητική καθυστέρηση : Διαφορική διάγνωση, αιτιολογία πρόληψη, ψυχοπαιδαγωγική αντιμετώπιση, Αθήνα : Οργανισμός εκδόσεων διδακτικών βιβλίων.
- Παπαϊωάννου, Σκεύος Μ., Επαγγελματική εκπαίδευση και προσανατολισμός : αναφορά σε άτομα με ειδικές ανάγκες.
- Σούλης, Σπυρίδων – Γεώργιος, 1997. Τα παιδιά με βαριά νοητική καθυστέρηση και ο κόσμος τους : Άτομα με πολλαπλές αναπηρίες, Αθήνα : Gutenberg.

- Σπετσιώτης, Ιωάννης, Σουγιουλτζόγλου, Μαριλένα, Αγγελάκος, 1999. Ρόλος του συμβουλευτή δασκάλου για παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες : ενημέρωση - προοπτική : πρακτικά εκπαιδευτικού σεμιναρίου, 2η Περιφέρεια Ειδικής Αγωγής, 4ο Γραφείο Α/βάθμιας Εκπαίδευσης Α' Αθηνών, Εκπαιδευτικό Σεμινάριο (1998 : Νέα Φιλαδέλφεια), 2η Περιφέρεια Ειδικής Αγωγής - 4ο Γραφείο Α/βάθμιας Εκπαίδευσης Α' Αθηνών, Αθήνα : Ελληνικά Γράμματα.
- Σταθόπουλος Α. Πέτρος, 1999. Κοινωνική πρόνοια, μια γενική θεώρηση, Αθήνα : Ελλην.
- Στασινός, Δημήτρης Π., 1991. Η ειδική εκπαίδευση στην Ελλάδα: αντιλήψεις, θεσμοί και πρακτικές, κράτος και ιδιωτική πρωτοβουλία (1906-1989), Παιδαγωγική Σειρά.
- Σταφανίδης Κ., Σολδάτος Κ., Μαυρέας Β., 1997. Ταξινόμηση ICD-10 ψυχικών διαταραχών και διαταραχών της συμπεριφοράς, κλινικές περιγραφές και οδηγίες για τη διάγνωση, Αθήνα : Βήτα.
- Τούντας, Γιάννης, 2001. Κοινωνία και υγεία.
- Τσιάντης, Γιάννης, 1991. Ψυχική υγεία του παιδιού και της οικογένειας.
- Τσιάντης Ι., 1987. Σύγχρονα θέματα παιδοψυχιατρικής, Τόμος Β', Αθήνα : Εκδ. Καστανιώτη.
- BuscagliaLeo, Δίπλας, Γιώργος, 1993. Άτομα με ειδικές ανάγκες και οι γονείς τους : μια πρόκληση στη συμβουλευτική, Αθήνα : Γλάρος.
- Galland, Antoine, 1997. Το παιδί με νοητική καθυστέρηση και η κοινωνία, Αθήνα : Πατάκης.

ΒΕΝΟΓΛΩΣΣΗ:

- Brooks Penelope H., Sperber, Richard, 1984. Learning and cognition in the mentally retarded - (NICHD-Mental retardation research centres series).
- Callahan, M., Garner, B., Gold, M. et al. 1996. Individualized Job Development Keys to the Work Place: Skills and supports for persons with severe disabilities.
- Committee for people with disabilities, 1990. Services for people with disabilities: City of Toronto. - Toronto: Action.
- Coyle, Anne, 1994. Clear communication: Breaking down Barrie: Facilitator guide - San Diego, CA: Pfeiffer & Company.
- Gold, M. 1981. Try another Way: Training manual. Champaign: Illinois Research Press.
- Nisbet, J. and Callahan, M. 1986. Features of vocational services which assist persons with severe disabilities to achieve success in integrated workplaces. New York: Syracuse University.
- Richards B. W., Penrose, L. S., 1970. Mental sub normality: modern trends in research.
- Renz- Beaulaurier R., 1994. Empowering people with disabilities: The role of choice, Gutierrez L., Parsons R. Cox E., Empowerment in social work practice. A sourcebook. Sage, London.
- Rusch, F.R. (Ed.), 1990. Supported employment: Models, methods and issues. Sycamore Publishing.
- Sue David, Sue, Dread, Sue, Stanley, 1997. Understanding abnormal behavior.
- Washmen, P., 1981. Competitive Employment: new horizons for severely disabled individuals. Baltimore: Paul Brooks.
- Wehmen, P., 1985. A supported work approach to competitive employment of individuals with moderate and severe handicaps.

ΑΡΘΡΑ :

- Αρώνη Δέσποινα, John R. Hegarty, 1997. Οι στάσεις των εργοδοτών του νομού Ηρακλείου απέναντι στα άτομα με νοητική στέρωση, *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 45, σελ. 19-30.
- Γερανίου Έφη, Σταγάκη Φερενίκη, Νασούλα Βάσω, 1994. Δικαιώματα αναπήρων, *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 34.
- Δημακοπούλου Βασιλική, Απρίλιος 1981. Ο ρόλος των δημοσίων σχέσεων στην αποκατάσταση των αναπήρων, *Εκλογή*.
- Ματαθία Παυλίνα, 1981 Διεθνές Έτος Αναπήρων, Απρίλιος, 1981. Σκέψεις και Προβληματισμοί. *Εκλογή*.
- Ρουμελιώτη Δήμητρα, Απρίλιος, 1981. Συμβολή στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της καθημερινής δραστηριότητας των αναπήρων, *Εκλογή*.
- Σαρρής Μάρκος -Σωτήρης Σούλης, 2001. Επαγγελματική Αποκατάσταση και Κοινωνική Ένταξη ΑΜΕΑ: Υποστηριζόμενη Εργασία και Υποστηριζόμενη Διαβίωση, *Κοινωνική Εργασία*, Τεύχος 63.
- Σεϊσίδου Καίτη, Δεκέμβριος, 1981. Για μια καλύτερη κατανόηση της αναπηρίας, *Εκλογή*.
- Σερβισαριανός Μάριος, Γιγουρτάκη Φιλοθέη, John R. Hegarty, 1999. Απόψεις εργοδοτών της πόλεως του Ηρακλείου για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, *Κοινωνική Εργασία*, τεύχος 56, σελ. 192-205.
- Callias, M., 1989. Εκπαίδευση σε κοινωνικές δεξιότητες. Τσιάντης Γ., Μανωλόπουλος Σ. (επιμ.) *Σύγχρονα Θέματα Παιδοψυχιατρικής*. Τόμος Γ', Θεραπευτικές προσεγγίσεις, Καστανιώτης, Αθήνα, 251-273.
- Giavanna Nigro, Απρίλιος, 1981. Σεξουαλισμός και αναπηρία, *Εκλογή*.
- Weinberg Nancy, μετάφραση Κιλίμη Μπέλλα, Απρίλιος – Μάιος – Ιούνιος, 1988. Κοινωνική ισότητα και τα άτομα με κινητικές αναπηρίες, *Εκλογή*.
- William A. Anthony, Απρίλιος, 1981. Κοινωνική αποκατάσταση, *Εκλογή*.
- O' Hara D.M, H. Chaiklin, B.S. Mosher, Απρίλιος, 1981. Μια μέθοδος βοήθειας του ανάπηρου παιδιού βασισμένη πάνω στις διάφορες φάσεις της ζωής της οικογένειας. *Εκλογή*.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ :

- www.auth.gr Δαραής Κώστας, *Τα άτομα με ειδικές ανάγκες στην Κοινωνία.*
- www.alex.eled.dyth.gr Μάγδα Νικολαράιζη, *Η οικογένεια στη σύγχρονη κοινωνία*, 3^ο Πανελλήνιο Παιδαγωγικό Συνέδριο.
- www.european-agency.org.
- www.google.gr Μηχανή αναζήτησης πληροφοριών.
- www.in.gr Μηχανή αναζήτησης πληροφοριών
- www.oaed.gr
- www.pedia.gr Ιστοσελίδα του Υπουργείου Παιδείας.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Αγαπητοί Κυρίες / Κύριοι

Στα πλαίσια υλοποίησης της πτυχιακής μας εργασίας, με θέμα «Στάσεις των εργοδοτών Α.Ε. του νομού Ηρακλείου Κρήτης απέναντι στα άτομα με Νοητική Καθυστέρηση», εντάσσεται και η συμπλήρωση του παρόντος ερωτηματολογίου.

Το όνομα σας επιλέχθηκε τυχαία με όλα τα κριτήρια που απαιτεί η επιστήμη της στατιστικής. Όπως θα παρατηρήσετε και στο ερωτηματολόγιο η όλη έρευνα υπόκειται στον νόμο περί απορρήτου και η χρησιμοποίηση του ονόματός σας είναι γνωστή μόνο στις φοιτήτριες που η εργασία τους διέπεται από τον νόμο αυτό.

Η βοήθειά σας θα είναι πολύ μεγάλη εάν διαθέσετε λίγο από τον πολύτιμο χρόνο σας να απαντήσετε στις ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, που θα μας βοηθήσουν να μελετήσουμε το πρόβλημα εργασίας των ειδικών ατόμων.

Σας ευχαριστούμε για την συμβολή σας στο έργο μας.

Σπουδάστριες:
Καπαρουνάκη Καλλιόπη
Πλακιά Σοφία

Υπεύθυνη Καθηγήτρια:
Κούτρα Κλειώ

Ηράκλειο, Μάιος 2006

Απόψεις των εργοδοτών σχετικά με την εργοδοσία ατόμων με ελαφρά νοητική καθυστέρηση.

ΜΕΡΟΣ Α

Α. Γενικά ενημερωτικά στοιχεία του ατόμου που απαντά στο ερωτηματολόγιο :

Φύλο :   α) άντρας   ①
                 β) γυναίκα   ②

Ηλικία :   20-34 ..... ①
                 35-44 ..... ②
                 45-54 ..... ③
                 55-64 ..... ④
                 65+ ..... ⑤

Εκπαιδευτικό επίπεδο:

απόφοιτος γυμνασίου ..... ①
απόφοιτος λυκείου ..... ②
απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ..... ③
κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου ..... ④
άλλο – παρακαλώ εξηγήστε ..... ⑤ .....

Τι ειδικότητα έχετε; .....

Ποια είναι η πραγματική σας εργασία; .....

Χρόνια που ασκείτε την εργασία αυτή :

λιγότερο από ένα χρόνο ..... ①
1-5 χρόνια ..... ②
6-10 χρόνια ..... ③
11-15 χρόνια ..... ④
15 και πλέον έτη..... ⑤

Θέση στη επιχείρηση .....

Χρόνια που βρίσκεστε στην συγκεκριμένη θέση :

λιγότερο από ένα χρόνο ..... ①
1-5 χρόνια ..... ②
6-10 χρόνια ..... ③
11-15 χρόνια ..... ④
15 και πλέον έτη..... ⑤

Φύση της εργασίας :

- Χειρονακτική .....①
- Υπάλληλος .....②
- Βιομηχανία.....③
- Ξενοδοχείο, εστιατόρια, καφετέρια .....④
- Κατάστημα λιανικής πώλησης.....⑤
- Εργοστάσιο .....⑥
- Βιοτεχνία.....⑦
- Κατάστημα χονδρικής πώλησης.....⑧

Πόσα άτομα απασχολούνται στην συγκεκριμένη επιχείρηση;

(υπογραμμίστε την απάντησή σας)

- Λιγότερα από 5 .....①
- 6-19 .....②
- 20-49 .....③
- 50 και πάνω.....④

Είχατε ποτέ στην εργασία κάποιο άτομο με νοητική καθυστέρηση;

- ΝΑΙ .....①
- ΟΧΙ .....②

Για πόσο χρονικό διάστημα;

- 0-6 μήνες .....①
- 6-12 μήνες .....②
- 1 έτος- 5 έτη .....③
- 5 έτη-6 έτη .....④
- 6 έτη και άνω .....⑤

Με πρόγραμμα της πολιτείας;

- ΝΑΙ .....①
- ΟΧΙ .....②

Εάν ναι, παρακαλώ δώστε λεπτομέρειες.....
.....
.....

ΜΕΡΟΣ Β

Πως αντιλαμβάνεστε τον όρο ‘Νοητική Καθυστέρηση’;

.....
.....
.....

Είχατε επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση;

- Συχνή..... ①
Μερικές φορές ..... ②
Καθόλου..... ③

Από πού έχετε γνωρίσει άτομα με νοητική καθυστέρηση;

- Υπάρχουν στο συγγενικό σας περιβάλλον..... ①
Υπάρχουν στο φιλικό σας περιβάλλον ..... ②
Στον εργασιακό σας χώρο..... ③
Στη γειτονιά σας..... ④
Στην εκκλησία..... ⑤
Στη διασκέδασή σας..... ⑥
Άλλο ..... ⑦

ΜΕΡΟΣ Γ

Γνωρίζετε ότι υπάρχουν κυβερνητικά υποστηρικτικά προγράμματα για άτομα με ειδικές ανάγκες;

- ΝΑΙ ..... ①
ΟΧΙ ..... ②

Εάν ΝΑΙ πόσο καλά γνωρίζετε;

- Πολύ ..... ①
Αρκετά ..... ②
Καθόλου..... ③

Αναφέρεται ποια ειδικά προγράμματα γνωρίζετε.

.....
.....
.....

Από πού πήρατε τις πληροφορίες;

- Οικογενειακό/ φιλικό περιβάλλον ..... ①
Δημόσια υπηρεσία ..... ②
Εφημερίδες..... ③
Τηλεόραση/ Ραδιόφωνο ..... ④
Διαδίκτυο (Internet) ..... ⑤
Άλλο.....

ΜΕΡΟΣ Δ

Ενδιαφερόμαστε για τις απόψεις σας σχετικά με τις ικανότητες ατόμων με νοητική καθυστέρηση.

Α) Πόσο σημαντικές θεωρείτε τις παρακάτω ικανότητες και παροχές για να προσφέρετε εργασία σε άτομα με νοητική καθυστέρηση;

① Καθόλου σημαντικό   ② Αρκετά σημαντικό   ③ Πολύ σημαντικό
(Ανάλογα με την εκτίμησή σας σημειώστε τον αντίστοιχο αριθμό στην παρακάτω λίστα)

	Καθόλου σημαντικό	Αρκετά σημαντικό	Πολύ σημαντικό
Να είναι καλός εργαζόμενος.	①	②	③
Να είναι καλός εκπαιδευόμενος.	①	②	③
Να έχει καλή εμφάνιση.	①	②	③
Να έχει καλές σχέσεις με τους άλλους εργαζόμενους.	①	②	③
Να μην έχει ανάγκη από επιπλέον επιτήρηση.	①	②	③
Να δουλεύει με την ίδια ταχύτητα όπως οι άλλοι εργαζόμενοι.	①	②	③
Να έχει θέληση για εργασία.	①	②	③
Να μη συμμετέχει σε απεργίες.	①	②	③
Να κρατά το ωράριο τυπικά.	①	②	③
Να μην είναι επιθετικός.	①	②	③
Να μπορεί να μαθαίνει νέες δεξιότητες.	①	②	③

Β) Πόσο σημαντικές θεωρείτε τις παρακάτω παροχές;

① Καθόλου σημαντικό   ② Αρκετά σημαντικό   ③ Πολύ σημαντικό
(Ανάλογα με την εκτίμησή σας σημειώστε τον αντίστοιχο αριθμό στην παρακάτω λίστα)

	Καθόλου σημαντικό	Αρκετά σημαντικό	Πολύ σημαντικό
Να υπάρχει υποστήριξη από τις κοινωνικές υπηρεσίες.	①	②	③
Να έχει χαμηλότερες αποδοχές.	①	②	③
Να έχετε παροχές από την κυβέρνηση.	①	②	③
Να γνωρίζετε προσωπικά την οικογένειά του.	①	②	③
Να υπάρχει μια υπηρεσία που να μπορείτε να απευθύνεστε για κάθε σας πρόβλημα.	①	②	③

Γ) Ο ΟΑΕΔ λειτουργεί ένα πρόγραμμα υποστηριζόμενης απασχόλησης με το οποίο άτομα με νοητική καθυστέρηση θα μπορούν να εργάζονται σε διάφορες εργασίες.

Θα θέλαμε να γνωρίζουμε πόσο ενδιαφέρεστε να συμμετέχει η επιχείρησή σας σε ένα τέτοιο πρόγραμμα;

(η απάντησή σας δεν αποτελεί δέσμευση, χρειάζεται μόνο για ερευνητικούς λόγους)

Αρνητική άποψη .....①

Θετική άποψη .....②

Θετική άποψη με προϋποθέσεις .....③

Δ) Ποια προβλήματα νομίζετε ότι θα αντιμετώπιζε ένα άτομο με νοητική καθυστέρηση στη συγκεκριμένη επιχείρηση;

- Χωρίς ιδιαίτερο πρόβλημα.....①
- Ατύχημα.....②
- Συμπεριφορά.....③
- Αποδοχή από πελάτη.....④
- Δύσκολη φύση εργασίας.....⑤
- Ανάγκη επιτήρησης.....⑥
- Συμπεριφορά/ δύσκολη φύση εργασίας.....⑦
- Αποδοχή/ δύσκολη φύση εργασίας.....⑧
- Ατύχημα/ δύσκολη φύση εργασίας.....⑨
- Χωρίς απάντηση.....⑩

Ε) Τι πλεονεκτήματα κατά την γνώμη σας πιστεύετε ότι μπορεί να έχει η εταιρία σας από την συμμετοχή της σε ένα τέτοιο πρόγραμμα;

- Οικονομικά οφέλη.....①
- Κοινωνικά οφέλη.....②
- Συναισθηματικά οφέλη.....③
- Κοινωνικά/ οικονομικά οφέλη.....④
- Κοινωνικά/ συναισθηματικά οφέλη.....⑤
- Αρνητική/ χωρίς απάντηση.....⑥

Ευχαριστούμε για το χρόνο σας!

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Πίνακες-Γραφήματα

Πίνακας 1: Φύλο

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Άντρας	93	62,3
Γυναίκα	57	37,7
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 2 : Ηλικιακή κατανομή

	Συχνότητα	Ποσοστό %
20-34	27	18,0
35-44	53	35,3
45-54	38	25,3
55-64	28	18,7
65+	4	2,7
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 3 : Εκπαιδευτικό επίπεδο

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Απόφοιτος γυμνασίου	26	15,8
Απόφοιτος λυκείου	73	48,9
Απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	49	31,7
Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου	2	1,4
Άλλο	3	2,2
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 4 : Ειδικότητα

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Απασχολούμενοι στη γεωργία κλπ.	5	6,5
Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών	20	26,0
Έμποροι και πωλητές	8	10,4
Επιστήμονες, ελεύθερα επαγγέλματα	24	31,2
Τεχνίτες, εργάτες	12	15,6
Υπάλληλος γραφείου	8	10,4
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 5 : Πραγματική εργασία

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Απασχολούμενοι στη γεωργία κλπ.	1	0,7
Απασχολούμενοι στην παροχή υπηρεσιών	33	23,9
Έμποροι και πωλητές	81	58,7
Επιστήμονες, ελεύθερα επαγγέλματα	11	8,0
Τεχνίτες, εργάτες	4	2,9
Υπάλληλος γραφείου	8	5,8
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 6 : Χρόνια στην εργασία

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Λιγότερο από 1 χρόνο	1	7
1-5 χρόνια	37	24,5
6-10 χρόνια	41	28
11-15 χρόνια	31	20,3
Περισσότερα από 15 χρόνια	40	26,6
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 7 : Θέση στην επιχείρηση

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Ανώτερο στέλεχος	13	9,4
Ιδιοκτήτης/ Συνεταίρος	116	84,1
Υπάλληλος/ Πωλητής	9	6,5
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 8 : Χρόνια που βρίσκεστε σε αυτή τη θέση

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Λιγότερο από 1 χρόνο	2	1,3
1-5 χρόνια	41	27,5
6-10 χρόνια	45	30,2
11-15 χρόνια	26	17,4
Περισσότερα από 15 χρόνια	35	23,5
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 9 : Φύση της εργασίας

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Κατάστημα λιανικής πώλησης	45	32,1
Χειρονακτική	29	20,7
Υπάλληλος	21	15,0
Ξενοδοχείο, εστιατόριο, καφετέρια	13	9,3
Βιοτεχνία	11	7,9
Κατάστημα χονδρικής πώλησης	8	5,7
Εργοστάσιο	6	4,3
Βιομηχανία	5	3,6
Διανομείς, πακετάρισμα	2	1,4
Σύνολο	140	100,0

Πίνακας 10 : Αριθμός ατόμων που απασχολούνται στην επιχείρηση

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Λιγότερα από 5	47	32,9
6-19	62	43,4
20-49	26	18,2
Περισσότερα από 50	8	5,6
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 11 : Είχατε ποτέ στην εργασία κάποιο άτομο με νοητική καθυστέρηση;

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Ναι	8	5,3
Όχι	135	94,7
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 12 : Χρονικό διάστημα

	Συχνότητα	Ποσοστό %
0-6 μήνες	3	33,3
6-12 μήνες	3	33,3
1-5 χρόνια	3	33,3
Σύνολο	9	100,0

Πίνακας 13 : Πρόγραμμα της πολιτείας

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Ναι	2	18,2
Όχι	9	81,8
Σύνολο	11	100,0

Πίνακας 14 : Εάν ναι, παρακαλώ δώστε λεπτομέρειες

	Συχνότητα	Ποσοστό %
	149	99,3
Με σύμβαση μέσω ΟΑΕΔ	1	,7
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 15 : Είχατε επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση;

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Συχνή	11	7,4
Μερικές φορές	98	66,2
Καθόλου	39	26,4
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 16 : Από που είχατε γνωρίσει άτομα με νοητική καθυστέρηση;

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Συγγενικό περιβάλλον	19	16,0
Φιλικό περιβάλλον	37	31,1
Εργασιακός χώρος	6	5,0
Γειτονιά	35	29,4
Διασκέδαση	1	,8
Άλλο	21	17,6
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 17 : Άλλο

	Συχνότητα	Ποσοστό %
	148	98,7
1	1	0,7
Στρατός	1	0,7
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 18 : Γνωρίζετε ότι υπάρχουν κυβερνητικά υποστηρικτικά προγράμματα για άτομα με ειδικές ανάγκες;

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Ναι	108	72,5
Όχι	41	27,5
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 19 : Πόσο καλά τα γνωρίζετε;

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Πολύ	3	2,8
Αρκετά	77	70,6
Καθόλου	29	26,6
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 20 : Αναφέρετε ποια ειδικά προγράμματα γνωρίζετε

	Συχνότητα	Ποσοστό %
	107	71,3
Αγία Ειρήνη Κρουσσώνας	1	0,7
Άγιο Σπυρίδωνα	2	1,4
N.1648/55	1	0,7
Πρόγραμμα εκμάθησης Η/Υ σε άτομα με ειδικές ανάγκες	1	0,7
Πρόγραμμα του ΟΑΕΔ	33	21,9
Πρόγραμμα του ΟΑΕΔ και κάποια ιδρύματα	3	2,1
Ροδαυγή	1	0,7
Το Καλυψώ, το Ψυχώ, Του ΟΑΕΔ	1	0,7
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 21 : Πηγές ενημέρωσης

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Οικογενειακό/ φιλικό περιβάλλον	21	22,6%
Δημόσια υπηρεσία	25	26,6%
Εφημερίδες	30	31,9%
Τηλεόραση/ ραδιόφωνο	52	55,3%
Διαδίκτυο (Internet)	13	13,8%

Πίνακας 22 : Ενδιαφέρεστε να συμμετέχει η επιχείρησή σας σε προγράμματα του ΟΑΕΔ

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Αρνητική άποψη	22	15,1
Θετική άποψη	30	20,5
Θετική άποψη με προϋποθέσεις	94	64,4
Σύνολο	150	100,0

Πίνακας 23 : Προβλήματα

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Ατύχημα	84	56,4%
Δύσκολη φύση εργασίας	84	56,4%
Αποδοχή από πελάτη	79	53,0%
Ανάγκη επιτήρησης	31	20,8%
Συμπεριφορά	30	20,1%
Χωρίς απάντηση	9	6,0%
Χωρίς ιδιαίτερο πρόβλημα	8	5,4%

Πίνακας 24 : Πλεονεκτήματα για την εταιρία από συμμετοχή σε ένα πρόγραμμα

	Συχνότητα	Ποσοστό %
Οικονομικά οφέλη	2	1,3
Κοινωνικά οφέλη	22	14,8
Συναισθηματικά οφέλη	48	32,2
Κοινωνικά/οικονομικά οφέλη	10	6,7
Κοινωνικά/συναισθηματικά οφέλη	52	34,9
Αρνητική/Χωρίς απάντηση	15	10,1
Σύνολο	150	100,0

Πίνακες Συσχετίσεων

Πίνακας Συσχετίσεων 1 : Εκπαιδευτικό επίπεδο ($\chi^2=23,177$, $p=0,003$).

Εκπαιδευτικό επίπεδο	Ενδιαφέρεστε να συμμετέχει η επιχείρησή σας σε προγράμματα του ΟΑΕΔ			Σύνολο
	Αρνητική άποψη	Θετική άποψη	Θετική άποψη με προϋποθέσεις	
Απόφοιτος γυμνασίου	21,1%	7,1%	17,8%	16,1%
Απόφοιτος λυκείου	36,8%	57,1%	48,9%	48,9%
Απόφοιτος τριτοβάθμιας εκπαίδευσης	21,1%	35,7%	32,2%	31,4%
Κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου	10,5%	,0%	,0%	1,5%
Άλλο	10,5%	,0%	1,1%	2,2%
Σύνολο	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας Συσχετίσεων 2 : Γνώση των προγραμμάτων ($\chi^2=9,564$, $p=0,048$).

Πόσο καλά τα γνωρίζετε;	Ενδιαφέρεστε να συμμετέχει η επιχείρησή σας σε προγράμματα του ΟΑΕΔ			Σύνολο
	Αρνητική άποψη	Θετική άποψη	Θετική άποψη με προϋποθέσεις	
Πολύ	,0%	8,3%	1,4%	2,8%
Αρκετά	50,0%	79,2%	73,9%	72,0%
Καθόλου	50,0%	12,5%	24,6%	25,2%
Σύνολο	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας Συσχετίσεων 3 : Επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση ($\chi^2=20,682$, $p=0,000$).

Είχατε επαφή με άτομα με νοητική καθυστέρηση;	Ενδιαφέρεστε να συμμετέχει η επιχείρησή σας σε προγράμματα του ΟΑΕΔ			Σύνολο
	Αρνητική άποψη	Θετική άποψη	Θετική άποψη με προϋποθέσεις	
Συχνή	,0%	10,3%	5,4%	5,6%
Μερικές φορές	54,5%	41,4%	79,6%	68,1%
Καθόλου	45,5%	48,3%	15,1%	26,4%
Σύνολο	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Πίνακας Συσχετίσεων 4 : Πηγές ενημέρωσης – δημόσιες υπηρεσίες.

Ενδιαφέρεστε να συμμετέχει η επιχείρησή σας σε προγράμματα του ΟΑΕΔ				
Δημόσια υπηρεσία	Αρνητική άποψη	Θετική άποψη	Θετική άποψη με προϋποθέσεις	Σύνολο
Ναι	8,0%	48,0%	44,0%	100,0%
Όχι	14,9%	16,4%	68,7%	100,0%
Σύνολο	13,0%	25,0%	62,0%	100,0%

Πίνακας Συσχετίσεων 5 : Πηγές ενημέρωσης – εφημερίδες.

Ενδιαφέρεστε να συμμετέχει η επιχείρησή σας σε προγράμματα του ΟΑΕΔ				
Εφημερίδες	Αρνητική άποψη	Θετική άποψη	Θετική άποψη με προϋποθέσεις	Σύνολο
Ναι	16,7%	50,0%	33,3%	100,0%
Όχι	11,3%	12,9%	75,8%	100,0%
Σύνολο	13,0%	25,0%	62,0%	100,0%

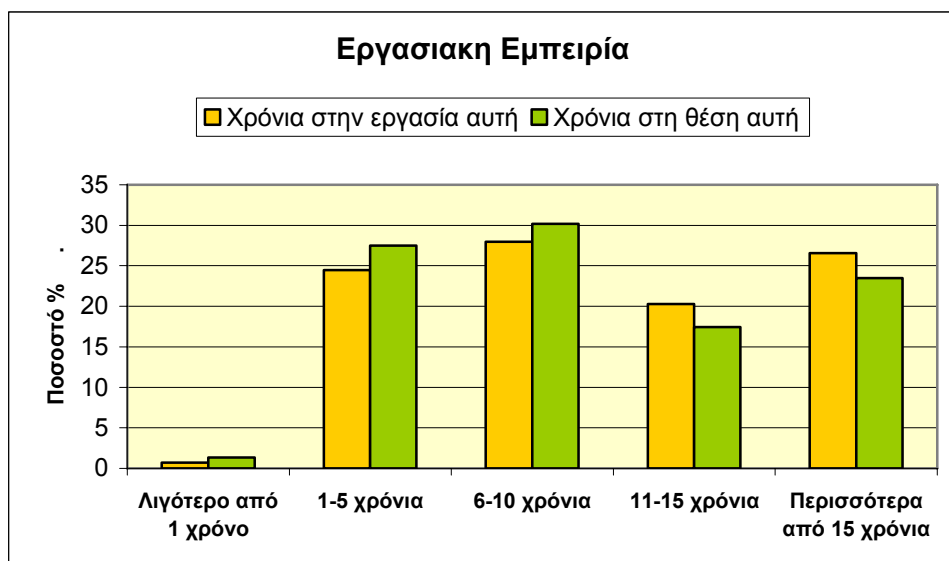
Πίνακας Συσχετίσεων 6: Πηγές ενημέρωσης – διαδίκτυο.

Ενδιαφέρεστε να συμμετέχει η επιχείρησή σας σε προγράμματα του ΟΑΕΔ				
Διαδίκτυο (Internet)	Αρνητική άποψη	Θετική άποψη	Θετική άποψη με προϋποθέσεις	Σύνολο
Ναι	7,7%	53,8%	38,5%	100,0%
Όχι	13,9%	20,3%	65,8%	100,0%
Σύνολο	13,0%	25,0%	62,0%	100,0%

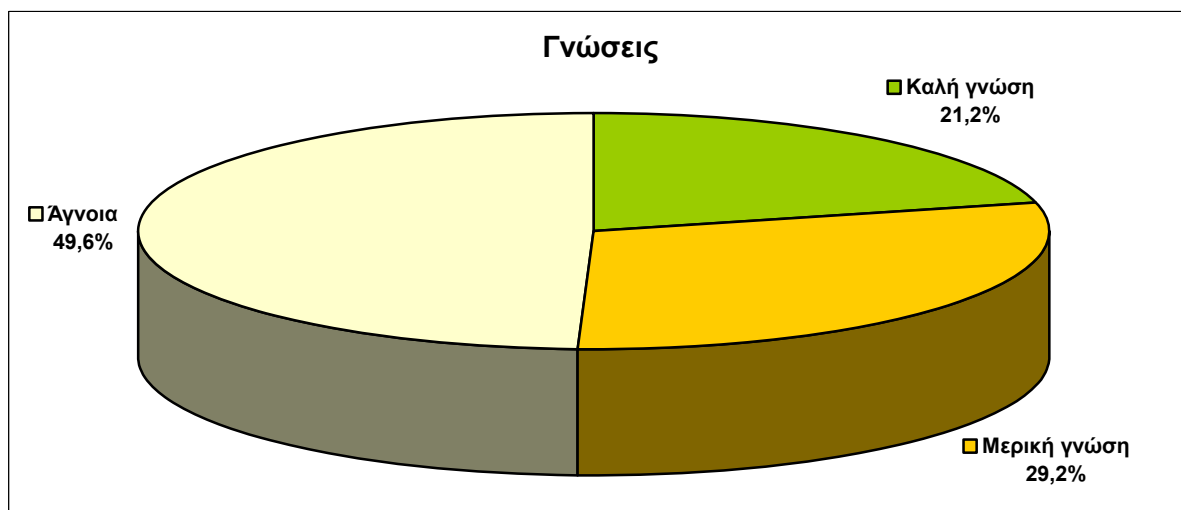

Γραφήματα

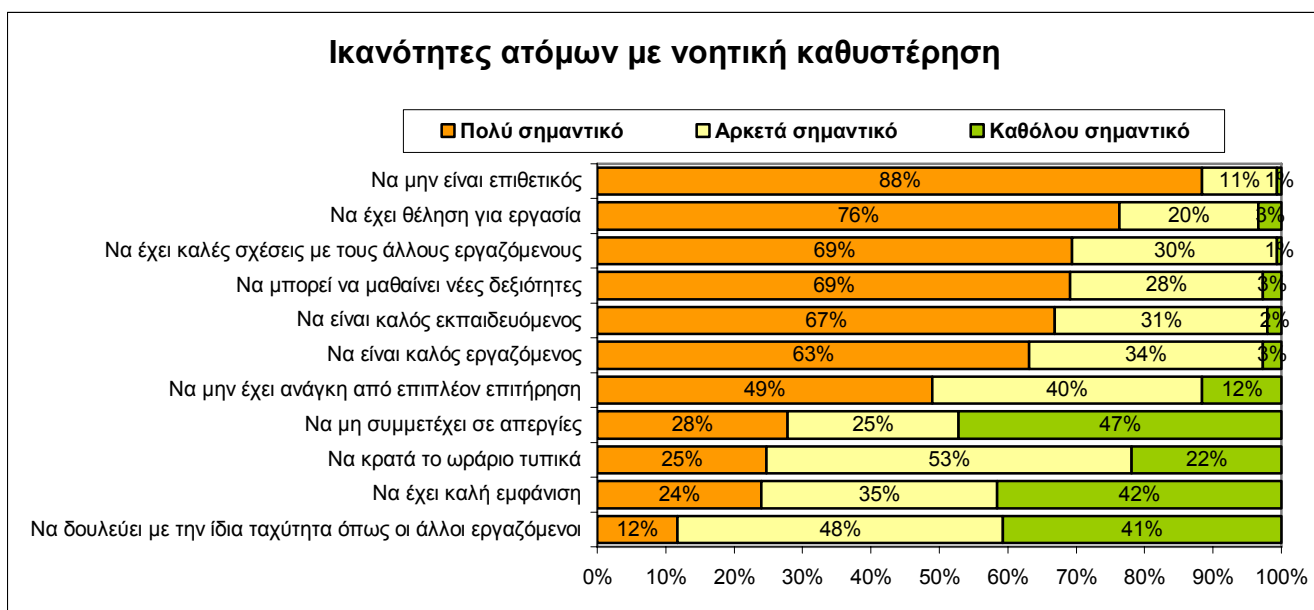
Γράφημα 1 : Εργασιακή εμπειρία.

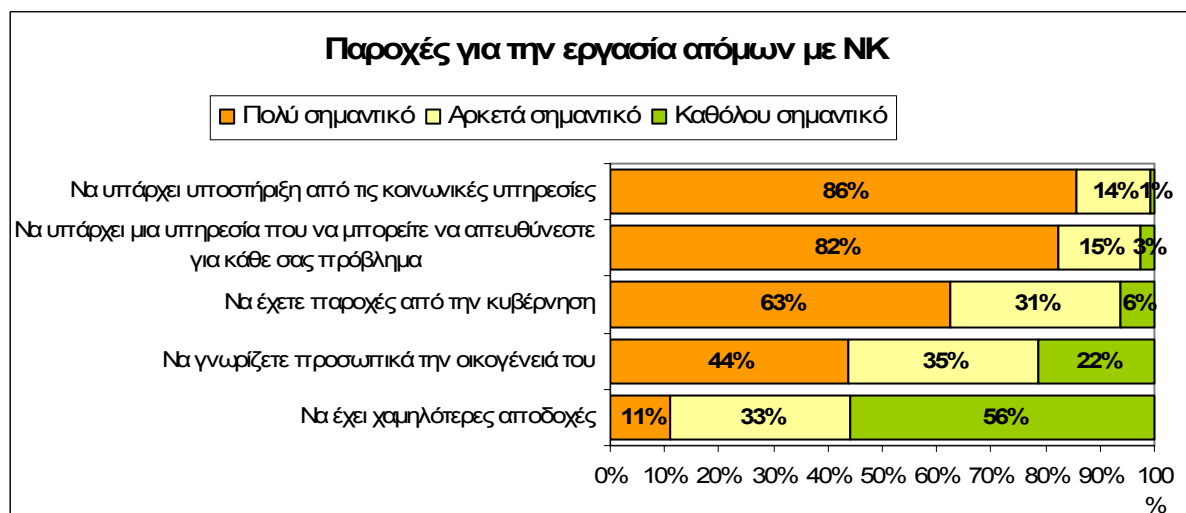
Γράφημα 2 : Γνώσεις εργοδοτών.

Γράφημα 3 : Ικανότητες ατόμων με νοητική καθυστέρηση.

Γράφημα 4 : Παροχές για την εργασία ατόμων με νοητική καθυστέρηση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Νομοθεσία

Σύνταγμα :

Σύνταγμα, βάσει του ψηφίσματος της 6ης Απριλίου, 2001 της 7ης Αναθεωρητικής Βουλής της Ελλάδας

Νόμοι :

1426/1984 για την κύρωση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη

1566/1985 για την Εκπαίδευση

1943/1991 για την ανάπτυξη του Οργανισμού και Λειτουργίας της Δημόσιας Διοίκησης

2430/1996 για τα Άτομα με Ειδικές Ανάγκες (για την κάρτα αναπηρίας και άλλες παροχές)

2447/1996, ΦΕΚ 278/1996, ο Αστικός Κώδικας

2643/1998 για τη Φροντίδα της Εργασίας των Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες

2690/1999 για την επικύρωση του Κώδικα για της Διοικητικές Διαδικασίες και άλλες Παροχές

2817/2000 για την Ειδική Αγωγή

3194/2003 για τα ζητήματα της Εκπαίδευσης και άλλες Παροχές

Διατάγματα και άλλοι δευτερεύοντες κανονισμοί :

Προεδρικό Διάταγμα 301/1996 (για τα αναλυτικά προγράμματα ειδικής αγωγής)

Υπουργική Απόφαση Γ6 4494/ΦΕΚ 1503/8.11.2001 (για το σύστημα ΚΔΑΥ)

Υπουργική Απόφαση 102357/Γ6/10.10.2002 (ΦΕΚ 134B/29.01.2004) (για τα προνοιακά επιδόματα)

Λειτουργικός Κανονισμός ΥΑ Α 6/4494/2001, ΓΓ 1503/Β (για το σύστημα ΚΔΑΥ)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

Ιστοσελίδες σχετικά με την αναπηρία, ειδική αγωγή και την ένταξη

Οι παρακάτω ιστοσελίδες αποτελούν πηγές πληροφόρησης για την αναπηρία, την ειδική αγωγή και την ένταξη. Στόχος είναι να προσφέρουν μια εισαγωγική βάση στους διάφορους τομείς της ειδικής αγωγής/ένταξης σε διεθνές και εθνικό επίπεδο. Παρουσιάζονται ανάλογα με το αν ανήκουν σε:

- διεθνείς οργανισμούς και διεθνείς μη-κυβερνητικοί οργανισμοί
- οργανισμούς που δρουν σε εθνικό επίπεδο (κυβερνητικούς και μη κυβερνητικούς οργανισμούς και φορείς)
- οργανισμούς που εστιάζονται σε συγκεκριμένες αναπηρίες
- ηλεκτρονικά περιοδικά, και
- προϊόντα, υπηρεσίες και προσβασιμότητα

A. Διεθνείς οργανισμοί

UNESCO

Η UNESCO είναι οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών που ασχολείται με την εκπαίδευση, την επιστήμη και τον πολιτισμό.

<http://www.unesco.org/>

Πληροφορίες για τα εκπαιδευτικά προγράμματα της UNESCO σε διάφορους τομείς της εκπαίδευσης (π.χ. προσχολική, πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια εκπαίδευση, εκπαίδευση για όλους) μπορούν να βρεθούν στη διεύθυνση:

www.unesco.org/education

Η ακόλουθη ιστοσελίδα παρουσιάζει τα εκπαιδευτικά προγράμματα ένταξης (inclusive education) της UNESCO σε διάφορες χώρες. Περιέχει τη Διακήρυξη της Σαλαμάνκα (1994) και άλλες δημοσιεύσεις, έρευνες και υλικό.

<http://www.unesco.org/education/educprog/sne/index.html>

Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

World Health Organisation

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας είναι οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών που προωθεί τη βελτίωση της υγείας παγκοσμίως.

www.who.int/en/

Με τη λειτουργία *Who sites* από την κεντρική σελίδα (Home Page) είναι δυνατή η αναζήτηση των διαφόρων ιστοσελίδων. Για παράδειγμα, η ακόλουθη ιστοσελίδα παρουσιάζει την κατηγοριοποίηση της αναπηρίας σε σχέση με τη λειτουργικότητα του σώματος και την υγεία.

<http://www3.who.int/icf/icftemplate.cfm>

Με τη λειτουργία *Health topics* από την κεντρική σελίδα (Home Page) είναι δυνατή η αναζήτηση πληροφοριών ανά θέμα υγείας, όπως τύφλωση, κώφωση, αναπηρία, νομοθεσία, κτλ. Για παράδειγμα η παρακάτω διεύθυνση έχει εισαγωγικές πληροφορίες για την τύφλωση.

http://www.who.int/health_topics/blindness/en/

UNICEF

Η UNICEF είναι οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών για τα παιδιά με στόχο την προώθηση των δικαιωμάτων των παιδιών, και τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των παιδιών εκείνων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας, πολέμου και εκμετάλλευσης.

<http://www.unicef.org/>

Η Διακήρυξη των δικαιωμάτων των παιδιών βρίσκονται στην παρακάτω διεύθυνση:

<http://www.unicef.org/crc/index.html>

Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (ΟΟΣΑ)

Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD)

Ο Οργανισμός για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη αποτελείται από 30 μέλη-κράτη (συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας) και συνεργάζεται και με άλλα 70 κράτη που δεν είναι επίσημα μέλη. Στόχος του οργανισμού είναι η συνεργασία και η ανάπτυξη των μελών κρατών σε όλους τους τομείς κυβερνητικών δραστηριοτήτων. Γενικές πληροφορίες στα ελληνικά για τον ΟΟΣΑ υπάρχουν στην παρακάτω διεύθυνση:

www.lib.aueb.gr/libsite/gr/OECD_g_info.htm

Η κεντρική ιστοσελίδα του ΟΟΣΑ είναι:

www.OECD.org

Η εκπαίδευση αποτελεί μια από τις κεντρικές θεματικές ενότητες του ΟΟΣΑ. Μία εκπαιδευτική θεματική ενότητα είναι η ισότητα και η κοινωνική ένταξη (equity and social inclusion) που προωθεί και την ένταξη των μαθητών με ειδικές ανάγκες και αναπηρίες. Το κέντρο εκπαιδευτικής έρευνας (Centre for Educational Research and Innovation, CERI) έχει δημοσιεύσει αρκετές έρευνες και βιβλία πάνω στο θέμα. Η θεματική ενότητα της εκπαίδευσης βρίσκεται στην παρακάτω διεύθυνση:

<http://www.oecd.org/EN/about/0,,EN-about-4-nodirectorate-no-no-no-4,00.html>

Παγκόσμια Τράπεζα (World Bank)

Η Παγκόσμια Τράπεζα είναι ένας δανειοδοτικός παγκόσμιος οργανισμός με στόχο την ανάπτυξη των κρατών.

<http://www.worldbank.org/>

Κεντρικός τομέας ανάπτυξης θεωρείτε η εκπαίδευση και έμφαση δίνεται στην 'Εκπαίδευση για Όλους' και στην κοινωνική και εκπαιδευτική ένταξη. Πληροφορίες για την εκπαίδευση βρίσκονται στην παρακάτω διεύθυνση:

<http://www1.worldbank.org/education/>

Ευρωπαϊκή Ένωση

European Union

Η Ευρωπαϊκή Ένωση προωθεί εκπαιδευτική και κοινωνική πολιτική για τα άτομα με ειδικές ανάγκες στις χώρες μέλη. Στην παρακάτω ιστοσελίδα χρησιμοποιούνται οι επίσημες γλώσσες της Ε.Ε., συμπεριλαμβανομένης και της ελληνικής.

<http://europa.eu.int/>

Για παράδειγμα η παρακάτω διεύθυνση δίνει πληροφορίες για το Ευρωπαϊκό έτος των ατόμων με ειδικές ανάγκες στην ελληνική γλώσσα:

http://www.eypd2003.org/eypd/index.jsp?country=&lang=el&submit_preferences=Go

Πληροφορίες σε θέματα αναπηρίας, και κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής μπορούν να αναζητηθούν σε διάφορες διευθύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πολύ βοηθητική είναι η παρακάτω διεύθυνση που ανήκει στο European Disability Forum (Ευρωπαϊκό Φόρουμ Αναπηρίας) που είναι ένας οργανισμός με στόχο την εκπροσώπηση των περισσότερων από 37 εκατομμύρια ανάπηρων στην Ευρώπη. Μέσα από τα links της σελίδας αυτής ο χρήστης μπορεί να βρει πολλές ενδιαφέρουσες διευθύνσεις.

<http://www.edf-feph.org/en/welcome.htm>

Μια άλλη σημαντική σελίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αυτή του Eurostat που συγκεντρώνει στατιστικά στοιχεία από τις χώρες της Ε.Ε. Για να χρησιμοποιήσει κανείς πληρέστερα τα στοιχεία του Eurostat είναι απαραίτητο να γίνει μέλος συμπληρώνοντας μια φόρμα εγγραφής.

<http://europa.eu.int/comm/eurostat/>

Τέλος, η ιστοσελίδα του προγράμματος της Ευρυδίκης περιέχει λεπτομερή και συγκριτική πληροφόρηση για όλα τα εκπαιδευτικά θέματα στην Ε.Ε.

<http://www.eurydice.org>

Ενδεικτικές διευθύνσεις μη-κυβερνητικών οργανισμών με διεθνή δράση

Disabled peoples' international

Είναι ένα μη-κυβερνητικό διεθνές δίκτυο όπου εκπροσωπούνται οργανισμοί εθνικού επιπέδου με στόχο την προώθηση των δικαιωμάτων των αναπήρων παγκοσμίως. Στην ιστοσελίδα αυτή βρίσκονται επίσης συγκεντρωμένα διακηρύξεις, νομοθεσίες και άλλα ενδιαφέρονται έντυπα από πολλούς οργανισμούς που αφορούν στην αναπηρία και τα δικαιώματα των αναπήρων.

<http://www.dpi.org/index.htm>

Disability Rights Advocates

Είναι ένας μη-κερδοσκοπικός οργανισμός με στόχο τη νομική κυρίως εκπροσώπηση των ανθρώπινων και κοινωνικών δικαιωμάτων των αναπήρων στις Η.Π.Α. και σε άλλες χώρες.

<http://www.dralegal.org/>

European Agency for Development in Special Needs Education

Είναι ένας ανεξάρτητος, αυτοδιοικούμενος οργανισμός με την υποστήριξη των Υπουργείων Παιδείας των χωρών που συμμετέχουν με στόχο την προώθηση της εκπαίδευσης ατόμων με ειδικές ανάγκες και τη δημιουργία ενός συγκριτικού πλαισίου. Υπάρχουν πληροφορίες και στην Ελληνική γλώσσα.

<http://www.european-agency.org/>

International Disability and Development Consortium

Είναι ένας αυτοδιοικούμενος οργανισμός με 16 διεθνείς μη-κυβερνητικούς οργανισμούς μέλη και δράση σε 100 περίπου χώρες.

<http://www.iddc.org.uk/index.htm>

Mental Disability Rights International

Πρόκειται για έναν οργανισμό με έδρα τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής που προωθεί τα δικαιώματα των ατόμων με νοητική καθυστέρηση διεθνώς.

<http://www.mdri.org/index.htm>

B. Οργανισμοί εθνικής δράσης (κυβερνητικοί και μη-κυβερνητικοί οργανισμοί)

Ελλάδα

Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠ.Ε.Π.Θ.)

Πληροφορίες για την ειδική αγωγή βρίσκονται σε διάφορα σημεία της ιστοσελίδας του ΥΠ.Ε.Π.Θ.. Περιέχει καταλόγους όλων των σχολείων της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ωρολόγια προγράμματα για τα γενικά προγράμματα, ανακοινώσεις, εκπαιδευτικά νέα, κ.ά.

Από την κεντρική σελίδα του ΥΠ.Ε.Π.Θ. ο χρήστης μπορεί να βρει πληροφορίες για τα πανεπιστημιακά τμήματα της χώρας και τις προπτυχιακές και μεταπτυχιακές σπουδές που προσφέρουν στο χώρο της εκπαίδευσης.

<http://www.ypepth.gr/>

Η **Τράπεζα πληροφοριών Ειδικής Αγωγής** είναι μία ιστοσελίδα που παρέχει πληροφορίες για την ειδική αγωγή όπως ανακοινώσεις, συνέδρια, νέα, εκπαιδευτικό υλικό, κτλ. Για να χρησιμοποιήσει κάποιος τη βιβλιοθήκη της Τράπεζας πληροφοριών, πρέπει να γραφτεί μέλος συμπληρώνοντας μία φόρμα.

<http://www.dea.gr/>

Η παρακάτω διεύθυνση του ΥΠ.Ε.Π.Θ. αποτελεί μια εκπαιδευτική πύλη και είναι μια προσπάθεια για τη διάδοση και ανταλλαγή εκπαιδευτικού υλικού. Υπάρχει χώρος για την κατάθεση υλικού για το νηπιαγωγείο, δημοτικό, γυμνάσιο, και ενιαίο λύκειο. Δεν υπάρχει ξεχωριστή αναφορά στην ειδική εκπαίδευση ή ένταξη και το υπάρχον υλικό είναι ακόμη περιορισμένο.

www.e-yliko.gr/

Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Στην ιστοσελίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου υπάρχουν γενικές πληροφορίες για τη δράση και τη δομή του. Επίσης υπάρχουν πληροφορίες για τις διάφορες δραστηριότητές του.

<http://www.pi-schools.gr/>

Ενδεικτικές διευθύνσεις για την Ειδική Αγωγή

Πανελλήνιος Σύλλογος Εκπαιδευτικών Ειδικευμένων στην Ειδική Αγωγή (Π.Σ.Ε.Ε.Α) έχει ως στόχο την αναβάθμιση της ειδικής αγωγής σε επιστημονικό και πρακτικό επίπεδο.

www.geocities.com/pseeea/index2.htm

Η Παιδαγωγική Εταιρία Ειδικής Αγωγής (Π.Ε.Ε.Α) είναι επιστημονικός φορέας εκπαιδευτικών και άλλων ειδικών της Βόρειας Ελλάδας που δουλεύουν στην ειδική αγωγή.

<http://www.geocities.com/efkarpidisp/>

Η ιστοσελίδα του www.specialeducation.gr παρουσιάζει άρθρα και πληροφόρηση σχετικά με την ειδική αγωγή. Συνδυάζει πρωτότυπα άρθρα, ανατυπώσεις από άλλες ηλεκτρονικές πηγές, νομοθεσία, και πληροφόρηση.

www.specialeducation.gr

Ενδεικτικές διευθύνσεις για την αναπηρία

Ο παρακάτω κόμβος συγκεντρώνει άρθρα, πληροφορίες, νέα και επικοινωνία για την αναπηρία. Ο κόμβος αυτός περιλαμβάνει και ένα πλούσιο αρχείο σε θέματα σχετικά με την αναπηρία.

<http://www.disabled.gr/>

Στον κόμβο αυτό βρίσκεται επίσης και το ηλεκτρονικό περιοδικό **Αναπηρία Τώρα**

<http://www.disability.gr/>

Δωδεκανησιακός Σύλλογος Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες είναι Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου με στόχο την οργάνωση των ατόμων με ειδικές ανάγκες και την προώθηση των θεμάτων που τους απασχολούν. Η ιστοσελίδα του συλλόγου είναι καλά ενημερωμένη και ειδικότερα σε θέματα νομοθεσίας για τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

www.rhodes.aegean.gr/gr/Filoks/AMEA/INTI.htm

Μια πρωτοβουλία του Δωδεκανησιακού Συλλόγου Ατόμων με Ειδικές Ανάγκες είναι και ο παρακάτω κόμβος με στοιχεία για φορείς και οργανώσεις ατόμων με ειδικές ανάγκες ανά την Ελλάδα καθώς και ανακοινώσεις, λογισμικό, κτλ.

<http://www.disportal.com/>

Γ. On-line περιοδικά

Αναπηρία Τώρα (Ελλάδα)

<http://www.disability.gr/>

Disability World (Διμηνιαίο περιοδικό με διεθνή θέματα για την αναπηρία)

<http://www.disabilityworld.org/>

Exceptional Parent Magazine (Περιοδικό για γονείς και ειδικούς που δουλεύουν με παιδιά με ειδικές ανάγκες)

<http://www.eparent.com/>

Center on Disabilities Studies (ερευνητικό κέντρο για την αναπηρία του Πανεπιστημίου της Χαβάη)
<http://www.cds.hawaii.edu/>

Disabilities Studies Quarterly (επιστημονικό περιοδικό για την αναπηρία του Center on Disabilities Studies)
<http://www.cds.hawaii.edu/dsq/>

Yanous (Γαλλικό περιοδικό)
<http://www.yanous.com/>